

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
EVANGELICKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA

Diplomová práce

Česká židovská komunita na počátku 21. století

Jana Dvořáková

Katedra religionistiky
Vedoucí práce: Doc. Pavel Hošek, Th.D.
Studijní program: teologie
Studijní obor: Křesťanská humanitární a pastorační práce –
diakonika

Praha, duben 2015

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci s názvem *Česká židovská komunita na počátku 21. století* napsala samostatně a výhradně s použitím uvedených pramenů.

V Praze dne 13. 5. 2015

.....

podpis diplomantky

Bibliografická citace

DVOŘÁKOVÁ, Jana. *Česká židovská komunita na počátku 21. století*. Praha, 2015. 109 s. Diplomová práce (Mgr.). Univerzita Karlova v Praze, Evangelická teologická fakulta. Vedoucí diplomové práce Doc. Pavel Hošek Th.D.

Anotace

Diplomová práce *Česká židovská komunita na počátku 21. století* zachycuje náboženský, kulturní a společenský život české židovské komunity od roku 1989 do dnešních dnů. Poukázáno je jak na obnovu náboženského života v jednotlivých obcích a komunitách po pádu totalitního režimu, tak na nejdůležitější instituce, společnosti a aktivity, které v České republice vznikly po tzv. sametové revoluci a mají zásadní podíl na zachování židovských památek a židovského kulturního dědictví, na informovanosti, společenském a kulturním životě majoritní společnosti. Následně jsou přiblíženy důležité atributy judaismu v dnešní České republice, mezi něž patří sociální péče o členy židovské komunity, dodržování tradičních židovských zvyků, rituální lázně – *mikve* a *košer* stravování. Tato část zahrnuje i židovské školství a možnosti vzdělávání v oblasti judaismu. Samostatná kapitola pojednává o židovských obřadech provázejících cestu života od narození do smrti v současném českém prostředí. Prakticky je tím dokreslen celkový obraz české a moravské židovské komunity na počátku 21. století.

Klíčová slova

Judaismus, Židé, židovské dějiny, židovské tradice a zvyky, židovská kultura, židovské vzdělávání, židovské školství, židovské obce, židovské organizace a spolky, sociální péče, Česká republika

Summary

The dissertation, entitled *Czech Jewish Community at the Beginning of the 21st Century*, captures the religious, cultural and social life of the Czech Jewish community from the year 1989 to the present day. It discusses the renewal of religious activity in individual communities following the collapse of the totalitarian regime as well as the most important institutions, societies and activities which emerged in the Czech Republic after the so called Velvet Revolution, which play a major role in the preservation of Jewish historic monuments and cultural heritage, keep the majority society informed, and have an impact on its social and cultural life. The work further looks at important attributes of Judaism as they manifest themselves in the Czech Republic nowadays, among them provision of social care to the members of the Jewish community, maintained Jewish customs and traditions, ritual bath – *mikveh* – and kosher dining. In addition, this part includes information on the Jewish education system and education possibilities available in the field of Judaism. A separate chapter deals with Jewish rituals that accompany members of the community on their life journey from birth to death in the Czech environment of the present day, thus completing the picture of the Bohemian and Moravian Jewish community at the beginning of the 21st century.

Keywords

Judaism, Jews, Jewish history, Jewish customs and traditions, Jewish culture, Jewish education, Jewish education system, Jewish communities, Jewish organizations and societies, social care, Czech Republic.

Poděkování

Na tomto místě chci poděkovat především vedoucímu mé diplomové práce Doc. Pavlu Hoškovi, Th.D. za vedení, odborné rady a vstřícnost, kterými mne provázel po celou dobu jejího zpracování.

Můj velký dík patří také Mgr. Markétě Kotyzové, Mgr. Janě Polišenské, Mgr. Silvii Singerové a dalším kolegům ze Židovského muzea v Praze za jejich velkou pomoc, nekonečné konzultace a morální podporu během celého mého studia.

Obsah

Obsah	6
Úvod.....	8
1 Historie - stopy židovské přítomnosti v českých dějinách	10
2 Obnova náboženského života	16
2.1 Praha.....	16
2.1.1 Židovská obec v Praze	16
2.1.2 Česká unie židovské mládeže	18
2.1.3 Bejt Praha.....	20
2.1.4 Bejt Simcha.....	21
2.1.5 Židovská liberální unie v České republice.....	21
2.1.6 Bnej Israel	22
2.1.7 Masorti Česká republika	23
2.1.8 Chabad Lubavič	24
2.2 Mimopražské židovské obce	24
2.2.1 Židovská obec Brno	24
2.2.2 Židovská obec Děčín	25
2.2.3 Židovská obec Karlovy Vary	27
2.2.4 Židovská obec Liberec.....	29
2.2.5 Židovská obec Olomouc	30
2.2.6 Židovská obec Ostrava.....	31
2.2.7 Židovská obec Plzeň	33
2.2.8 Židovská obec Teplice	34
2.2.9 Židovská obec Ústí nad Labem	36
3 Obnova kulturního a společenského života	37
3.1 Židovské muzeum v Praze	37
3.2 Nakladatelství Sefer, s.r.o.	37
3.3 Nadační fond obětem holocaustu – NFOH	38
3.4 Další židovské instituce a spolky	39
3.4.1 Lauderovy školy – LŠ.....	39
3.4.2 Tereziánská iniciativa a Institut Tereziánské iniciativy	39
3.4.3 WIZO (Women's International Zionist Organization).....	41
3.4.4 Společnost židovských žen České republiky o.s.	43
3.4.5 Židovský sportovní klub Hakoach	43
3.4.6 Matana, a.s.	44
3.4.7 Projekt Deset hvězd	46
4 Důležité atributy židovství.....	48
4.1 Sociální péče	48
4.1.1 Penzion Charlese Jordana	48
4.1.2 Domov sociální péče Hagibor.....	49
4.1.3 Program „DOKAŽ TO S NÁMI!“	50
4.2 Rituální lázeň – mikve	51
4.3 Židovská kuchyně – Jak se vaří a jí „košer“?	54
4.3.1 Košer kuchyně	57
4.3.2 Co se vaří v židovské kuchyni?	57

4.3.3	Košer jídelny	58
4.3.4	Košer restaurace	59
4.3.5	Certifikát – Hechšer	60
4.3.6	Kde nakupovat košer	60
4.4	Vzdělávání	61
4.4.1	Lauderova školka v Praze ve Fakultní mateřské škole při Pedagogické fakultě UK, Na Výšinách, Praha 7	64
4.4.2	Lauderovy školy	65
4.4.3	Školička Bejachad	66
4.4.4	Dětské centrum při Židovské obci Brno	66
4.4.5	Neformální vzdělávání	67
4.4.6	Vysoké školy	69
4.4.7	Další vzdělávací instituce	70
4.4.8	Židovské muzeum v Praze	70
5	Životní cyklus v judaismu – narození, dospívání, svatba a úmrtí člověka v současné české židovské komunitě	73
5.1	Narození	73
5.1.1	Pidjon ha-ben	75
5.1.2	Apšereniš/Opšerniš/Chalake – postřižiny	76
5.2	Dospívání	77
5.3	Svatba	78
5.3.1	Rozvod	82
5.3.2	Nová chupa	83
5.4	Chevra kadiša	83
5.4.1	Chevra Kadiša ČR	86
6	Závěr	90
	Seznam zkratk	94
	Použitá literatura	96

Úvod

Cílem diplomové práce *Česká židovská komunita na počátku 21. století* je zachytit obnovu a stav náboženského, kulturního a společenského života české a moravské židovské komunity od roku 1989 do dnešních dnů.

V rozsahu magisterské diplomové práce však není možné detailně obsáhnout všechny aspekty současného židovského života, tudíž se práce zaměřuje pouze na vybrané části. Po pádu komunistického režimu vyšla v naší zemi řada publikací českých i zahraničních autorů, které jsou zaměřeny na židovské dějiny a popis židovských rituálů v jejich tradiční podobě, spíše než na to, jak funguje česká a moravská židovská komunita v současnosti a zda se tradice a zvyky podařilo zachovat do dnešních dnů.

Diplomová práce je rozdělena do pěti kapitol. V první kapitole je nastíněna historie židovské komunity na území Čech a Moravy do roku 1989. Hlavními zdroji pro tuto kapitolu byly zejména publikace Tomáše Pěkného – *Historie Židů v Čechách a na Moravě* [PĚKNÝ, 2001], Aleny Heitlingerové – *Ve stínu holocaustu a komunismu: čeští a slovenští židé po roce 1945* [HEITLINGER, 2007] a Leo Pavláta – *Židé - dějiny a kultura* [PAVLÁT, 2005].

Druhá kapitola se věnuje obnově náboženského života v České republice po roce 1989 v jednotlivých židovských obcích i v nově založených židovských komunitách. Informace v této kapitole vycházejí převážně z osobní, mailové a telefonické komunikace se zástupci jednotlivých obcí a společenství.

Ve třetí kapitole jsou uvedeny nejdůležitější instituce, společnosti a aktivity, které v České republice vznikly po tzv. sametové revoluci a mají zásadní podíl na zachování židovských památek, židovského kulturního dědictví, též na informovanosti veřejnosti, společenském a kulturním životě nejen Židů, ale celé společnosti. Ke zpracování této statě bylo použito jak informací dostupných na internetových stránkách jednotlivých sdružení, tak i osobních rozhovorů s aktivními členy některých spolků a zpráv uveřejněných v židovském periodickém tisku, např. ve věstníku Roš Chodeš či Maskil.

Čtvrtá kapitola přibližuje důležité atributy judaismu v dnešní České republice. Mezi ně patří sociální péče o členy židovské komunity, dodržování tradičních židovských zvyků, a to rituální lázně – *mikve* a *košer* stravování. Do této kapitoly je také zahrnuto židovské školství a možnosti vzdělávání v oblasti judaismu. Čerpáno bylo zejména z odborné literatury (COHEN, 2006; NEWMAN, 1992; NOSEK, 2011; SPIEGEL, 2007 aj.), židovských periodik (Maskil, Obecní noviny, Roš Chodeš), či z rozhovorů se členy židovských obcí a dostupných elektronických zdrojů.

Pátá kapitola ukazuje současnou podobu židovských obřadů provázejících cestu života od narození do smrti v českém prostředí. Také tato část vychází především ze shora uvedených odborných publikací, na ně pak navazují aktuální informace získané z rozhovorů se členy židovských obcí. Prakticky je tak dokreslen celkový obraz české a moravské židovské komunity na počátku 21. století.

Podle židovského zákona – *halachy* je Židem každý, kdo se narodil židovské matce nebo k judaismu konvertoval. Mnohé židovské komunity nejsou tak ortodoxně zaměřené a uznávají židovství i osobám, které mají tzv. právo návratu, tedy těm, kteří mají alespoň jednoho židovského prarodiče [SPIEGEL, 2007, s. 13–19].

Hebrejská slova jsou v textu rozlišena kurzívou, včetně v češtině běžně používaných výrazů. Dle Pravidel českého pravopisu se slovo „žid“ píše s malým počátečním písmenem, pokud máme na mysli příslušníka náboženského vyznání. V etnickém smyslu se píše slovo „Žid“ s velkým počátečním písmenem. Vzhledem k tomu, že obě tato pojetí se často prolínají a mnohdy splývají, je v diplomové práci použita forma psaní s velkým počátečním písmenem (vyjma uvedených citací), ač jsem si vědoma, že tento způsob psaní není vždy v souladu s Pravidly českého pravopisu.

Celkový rozsah diplomové práce je 109 stran. V textu jsou uvedeny citace podle tzv. Harvardského systému citování. Citace v textu jsou většinou uvedeny v hranaté závorce s uvedením prvního prvku záznamu, data vydání a eventuálně s údajem o stránkování. V citacích elektronických zdrojů je používáno více slov pro lepší identifikaci použitých pramenů. Uvedené zdroje jsou citovány podle norem ISO 690 a ISO 690-2. Dokumenty jsou v seznamu použité literatury řazeny abecedně podle záhlaví.

1 Historie - stopy židovské přítomnosti v českých dějinách

Z historických pramenů lze doložit, že Židé žijí na území Čech a Moravy již více než tisíc let a jejich osudy tvoří nedílnou součást českých národních dějin. Židovskému obyvatelstvu našich zemí, obdobně jako v ostatních evropských zemích, se během minulých staletí dostávalo ochrany a privilegií, jako např. v období vlády Přemysla Otakara II. ve 13. století, který měl k Židům dobrý vztah a vydal Statuta Judaeorum, což až do konce 18. století zůstalo základem židovského zákonodárství v Čechách a na Moravě. Toto privilegium zaručovalo Židům sice ochranu panovníka, svobodu náboženského života a povolení obchodovat s penězi, ale také přímou poddanost k panovníkovi a omezení styku s křesťanskými občany. Za ochranu a výsady však musela židovská obec platit králi daně, event. další dávky, a poskytovat půjčky [PĚKNÝ, 2001, s. 31].

V 16. století král Rudolf II. potvrdil ve prospěch Židů platnost již dříve vydaných privilegií, čímž jim zajistil, že nemohli být vypovězeni ani z Prahy, ani ze zemí koruny české. Současně také částečně zlegalizoval židovské obchodování a umožnil provozování řemesel či větší nezávislost při samosprávě ghetta. Pro židovskou komunitu toto období znamenalo stabilitu poměrů a nebývalý hospodářský i kulturní rozkvět [PĚKNÝ, 2001, s. 73].

Česká historie však také, a to v mnohem větší míře, vypovídá o útlaku, segregaci, pronásledování, pogromech nebo vypovězení Židů ze země. Násilnosti středověkých křížáckých výprav krutě zasáhly i české Židy – byli zabíjeni nebo nuceni ke křtu, jejich pokusy o vystěhování do sousedního Polska a Uher panovník zneužil k rozsáhlému vyvlastňování majetku.

K dalšímu zhoršení situace židovského obyvatelstva došlo po III. a IV. lateránském koncilu (v letech 1179 a 1215), které jim nařídily úplnou segregaci od křesťanského obyvatelstva a nošení zvláštního označení (to mělo různou podobu v různých dobách i v různých krajích – např. špičaté klobouky s rolničkou, znamení na oděvu – stuhy, žlutá kolečka aj.), aby mohli být odlišováni od ostatního obyvatelstva [PAVLÁT, 2005, s. 89].

Mezi protižidovská opatření patřila také vládní nařízení z let 1726 a 1727, kterými byl stanoven tzv. *numerus clausus* – tj. nepřekročitelný počet židovských rodin, jimž bylo dovoleno žít na území Čech a Moravy. Současně císařský translokační reskript zpřísnil existenci již stávajících židovských ghett, neboť jejich území se musela nacházet mimo oblasti křesťanských náboženských obřadů. K regulaci počtu židovského obyvatelstva sloužil tzv. familiantský zákon, který přiznával pouze ženatým či ovdovělým Židům s potomky tzv. inkolát, tj. statní příslušnost. Po smrti otce toto právo přecházelo na nejstaršího syna a jen ten se směl oženit, ostatní sourozenci museli opustit zemi, pokud chtěli založit rodinu [PĚKNÝ, 2001, s. 95–96; ZAHRADNÍKOVÁ, 2006].

Existence židovské komunity v českých zemích byla značně ohrožena za vlády Marie-Terezie, když panovnice na základě informací o domnělé spolupráci Židů s pruskými okupanty vydala v roce 1744 dekret vypovídající veškeré židovské obyvatelstvo z Čech a následně v roce 1745 i z území Moravy. Toto rozhodnutí ve skutečnosti postihlo „jen“ pražské Židy a bylo zcela odvoláno až v roce 1748. Nutno ještě připomenout, že za povolení k umožnění pobytu museli Židé dlouhá léta panovnici platit tzv. toleranční daň, navíc vešlo v platnost opět nařízení o zvláštním označení židovského obyvatelstva (tj. žlutá stužka na pravé paži u mužů a u žen totéž ve vlasech) [PĚKNÝ, 2001, s. 104–106; PUTÍK, 2005, s. 13].

Obrat v postavení Židů nastal až reformami Josefa II., kterými je např. zprostil povinnosti nosit označení či umožnil přístup k univerzitnímu vzdělání. Jenže císař těmito změnami zřejmě nechtěl Židům přiznat naprostou rovnoprávnost, neboť ve svém memorandu z roku 1781 prohlásil: „*Mým úmyslem naprosto není podpořit expanzi židovského národa v dědičných zemích, ani znovuosazení Židů v krajích, kde nejsou trpěni, nýbrž jenom – v těch místech, kde už žijí, a do té míry, do jaké jsou trpěni – je učinit užitečné státu*“. A ani on nezavázal židovské občany povinnosti hrazení tzv. toleranční daně, ani nezrušil tzv. familiantské zákony [PĚKNÝ, 2001, s. 112].

Poprvé v našich dějinách zaručovaly Židům stejná práva jako ostatnímu obyvatelstvu až ústavní zákony z roku 1867. Po zrušení restrikcí se tak mohli volně stěhovat z uzavřených ghett, nabývat majetek, vlastnit a nájímat pozemky, provozovat jakékoliv živnosti nebo volit a být voleni do obecních zastupitelstev.

Zrovnoprávnění a začleňování Židů do většinové společnosti – tj. asimilace jednak přinesla pozitivní změny v jejich ekonomickém a sociálním postavení, současně však v mnoha případech též odklon od židovské víry a tradic, ze strany většinové společnosti pak také závist, předsudky, osočování z podvádění, ziskuchtivosti a snah o ovládnutí světa – tj. postoj definovaný jako antisemitismus [Institut, Antisemitismus, 2012].

K velkým projevům antisemitismu došlo na konci 19. století na českém území v souvislosti s tzv. Hilsneriádou, tj. procesem s židovským tovaryšem Leopoldem Hilsnerem, který byl obviněn z vraždy mladé křesťanské dívky. Středověká pověra o používání krve během židovských svátků, vyvolala domněnku, že se jednalo o rituální vraždu. Celá aféra způsobila v naší zemi velkou protižidovskou kampaň a mnoho antisemitských útoků. Nesnadné role se chopil T. G. Masaryk, který se jako téměř jediný vyslovil veřejně a odvážně na obranu Židů a za nutnost revidovat proces s Leopoldem Hilsnerem, který byl odsouzen k smrti [RYBÁR, 1991, s. 123–124]. Proto mnoho židovských občanů považovalo asimilaci za dobrou cestu k řešení problému antisemitismu, neboť až do 19. století byl chápán hlavně z náboženského hlediska.

V celých dějinách Židů v Evropě patří období po nástupu Adolfa Hitlera k moci k těm nejhorším. Nacistický režim systematicky pronásledoval židovské obyvatelstvo Německa a zemí, které Třetí říše okupovala, tedy i v Protektorátu Čechy a Morava. Tzv. Norimberské zákony a poté další zákazy a omezení (např. zákaz výkonu určitých povolání, zákaz vstupu do veřejných budov a prostranství, zákaz používání veřejných dopravních prostředků, zákaz nakupování určitých potravin, zákaz vlastnění majetku, omezení volného pohybu atd.) segregovaly Židy z většinové společnosti. Od druhé poloviny roku 1941 bylo české židovské obyvatelstvo postupně soustřeďováno do ghetta Terezín a následně transportováno do koncentračních (např. Dachau, Osvětim, Ravensbrück) a vyhlazovacích táborů (např. Treblinka, Chelmno). Cíl nacistů, označovaný jako „*konečné řešení židovské otázky*“, byl jednoznačný – likvidace veškeré židovské populace. Na území tzv. Protektorátu bylo podle Norimberských zákonů v roce 1939 evidováno 118 310 Židů. Nacistické běsnění, označované jako holocaust nebo šoa, nepřežilo téměř 80 000 našich židovských spoluobčanů [ZAHRADNÍKOVÁ, 2006].

Počet členů židovské komunity v tehdejší Československu po roce 1945 výstižně přibližuje A. Heitlingerová [2007, s. 30]: *„Polovina všech československých přeživších holocaust, 22 000–24 000 lidí, se vystěhovala v letech 1945–50 do Palestiny/Izraele a dalších 3 000–5 000 do jiných zemí. Tak zůstalo v zemi pouze 15 000–18 000 českých a slovenských židů, méně než desetina předválečného počtu.“*

Situace v Československu po únoru 1948 nebyla pro přeživší šoa a jejich rodiny nikterak příznivá. S nástupem komunistického režimu, stejně jako u jiných vyznání, docházelo k omezování náboženské svobody. Hlásit se k židovskému vyznání bylo spojeno s komplikacemi v zaměstnání, zastrašováním apod.

Jisté uvolnění v společensko-náboženském životě Židů nastalo v 60. letech, což dokládají např. také vzpomínky Aleny Heitlingerové, jedné z „*dětí Maislovky*“ – na dobu, kdy se setkávala židovská mládež každých čtrnáct dnů ve třetím patře židovské radnice na přednáškách o židovském náboženství, o holocaustu, knihách Arnošta Lustiga nebo o českožidovském hnutí. Ale i tyto aktivity musely být po srpnu 1968 ukončeny [HEITLINGER, 2006, s. 6].

Vzhledem k dlouhodobě negativnímu postoji představitelů komunistické ideologie k židovské otázce, přeživší a jejich rodiny zažívali v dalších letech prostřednictvím Státní bezpečnosti mnohé perzekuce ze stany vládnoucího režimu. Tajná policie vytvářela speciální seznamy židovských obyvatel, monitorovala veškerou činnost židovských obcí a institucí (např. akce „Pavouk“), které byly v té době povoleny. Nesměly vycházet téměř žádné publikace týkající se židovských dějin a kultury či knihy se židovskou tematikou, na státní jazykové škole se přestala vyučovat hebrejšтина i výuka náboženství byla potlačena [PAVLÁT, 2005, s. 104–105].

Současný předseda ŽOP Jan Munk [2014, s. 71] tuto dobu výstižně popisuje slovy: *„Režim byl velmi restriktivní vůči všem církvím, ale předstíral, že existuje náboženská svoboda. Židé byli povoleni, ale jen do té doby, než vymřou.“*

Židovské synagogy a hřbitovy byly postupně ničeny jak vandaly, tak likvidačními aktivitami státních úřadů. Současně v roce 1967 byly na více než třicet let přerušeny diplomatické styky Československa se Státem Izrael [PAVLÁT, 2005, s. 104–105].

V důsledku úbytku členů a omezování prostřednictvím v té době platného církevního zákona získaly od roku 1962 status židovských náboženských obcí na území Čech a Moravy pouze Praha, Plzeň, Ústí nad Labem, Brno a Ostrava, následně v 70. letech ještě Liberec [SEDLÁK, 2010].

Vrchní kantor pražské Staronové synagogy pan Viktor Feuerlicht popsal stav náboženského života Židů v Praze těsně před rokem 1989 takto: „... v *posledních letech se uskutečnilo jen několik málo rituálních svateb, žádná obřízka a žádná bar – micve¹ a že každý rok je na padesát pohřbů, nemůžeme nemyslet na to, jak dlouho s takovým stavem vystačíme*“ [Z vystoupení, 1989, s. 2]. Současně kantor Feuerlicht poukázal nejen na malou účast věřících při sobotních bohoslužbách, kdy byl často problém zajistit *minjan*, tj. společenství deseti dospělých židovských mužů, aby se mohla konat úplná veřejná pobožnost, ale také na skutečnost, že „... *šocheť² k nám dojíždí z Budapešti a mikve³ je sen budoucnosti ...*“ [Z vystoupení, 1989, s. 2]. To dostatečně vypovídá o provizorních podmínkách, v nichž toto náboženství přežívalo v tehdejší Československu, neboť *minjan*, *šocheť* či *mikve* patří k základním náležitostem rituálního života každé židovské obce.

Přesto se i v době komunistického režimu alespoň částečně podařilo udržet některé židovské tradice, což dokazuje také vzpomínka kantora Feuerlichta: „... *na letošním chanukovém večírku 10. 12.⁴ bylo na 300 dospělých účastníků a kromě toho ve 3. patře na 120 mladých a na druhý den na dětském odpoledni asi 70 dětí ...*“ [Z vystoupení, 1989, s. 2].

Důvody, proč do roku 1989 počet účastníků bohoslužeb stále klesal, a to nejen v Praze, byly evidentní: „... *na návštěvníky synagogy dohlížel církevní úřad a jistě i jiná místa, kdy se kontrolovalo, kdo koho doprovází a kdo jak často přijde ...*“ [FEUERLICHT, 1998, s. 7], ale také to že „*stará generace, pro niž náboženství bylo každodenní samozřejmostí a návykem, postupně odchází*“ [KRATOCHVIL, 2001, s. 26].

¹ Rituální přijetí židovského chlapce mezi dospělé muže odpovědné za vykonávání náboženských příkazů.

² Rezník provádějící rituální porážku.

³ Rituální lázeň

⁴ V roce 1988 - poznámka diplomantky

„Zkáza, kterou způsobil Hitler, byla téměř dokončena komunistickým režimem,“ neboť *„politické skryté i otevřené represe spolu se zákazem vyučování a postupnou emigrací, vedly k tomu, že se židovská komunita zmenšovala, místo aby rostla, jako tomu bylo ve svobodném světě“* shrnuje situaci židovského společenství před rokem 1989 předseda ŽOP Jan Munk [2014, s. 71].

Zcela obnovit židovský náboženský, kulturní a společenský život v naší zemi umožnily teprve až politické změny následující po listopadu 1989.

2 Obnova náboženského života

Židovská komunita v naší republice je poměrně malá, neboť počet osob, které se hlásí k židovskému vyznání, národnosti nebo původu dodnes ovlivňuje několik faktorů: jednak ztráta obrovského množství lidí během 2. světové války, jednak dvě vlny emigrací do zahraničí – po roce 1948 a 1968 a v neposlední řadě také velká míra asimilace.

Podle odhadů žije v současnosti na území naší republiky cca 15–20 000 Židů. Deset samostatných židovských obcí, a to v Praze, Liberci, Děčíně, Ústí nad Labem, Teplicích, Karlových Varech, Plzni, Brně, Olomouci a Ostravě, sdružovalo v roce 2013 celkem 2 874 osob a téměř 2 000 členů evidují další židovské spolky. Velký počet židovských spoluobčanů není z různých důvodů nikde registrován [Federace, Statistika, c2010].

Židovské obce a přidružené židovské organizace, jenž se hlásí k ortodoxnímu, konzervativnímu nebo reformnímu (liberálnímu) směru judaismu, jsou většinou sdruženy ve Federaci židovských obcí v České republice (FŽO) [Federace, Statut, 2013].

2.1 Praha

Dnes, stejně jako po staletí, Praha zůstává nejdůležitějším židovským náboženským a kulturním střediskem v naší republice, v současnosti zde působí několik židovských komunit.

2.1.1 Židovská obec v Praze

Stav pražské židovské obce na počátku devadesátých let popsal rabín Efraim Karol Sidon takto: „*Na podzim roku 1992, když jsem se ujímal úřadu vrchního rabína, bylo v pražské židovské obci registrováno necelých 900 členů s průměrným věkem takřka 80 let*“ [SIDON, 1999, s. 10].

Pražská židovská obec však byla vůči ostatním židovským obcím v republice v určité výhodě: Praha je „*duchovním srdcem země s židovskou pamětí*“ [SIDON, 2010, s. 43],

a tudíž i v době totality zde bylo daleko víc možností k získání jazykových, náboženských a historických vědomostí z oblasti judaismu. Díky tomu alespoň malá skupina lidí měla „*nejen základy hebrejštiny, ale i určitý vhled do židovského života*“ [SIDON, 2010, s. 43], což po převratu umožnilo poněkud snazší orientaci v tom, „*jak a kam pražskou komunitu vést*“ [SIDON, 2010, s. 43].

Přesto se i zde v následujících letech potýkali s několika problémy. Jednak řádné členství v pražské židovské obci je přiznáno pouze osobě, která splňuje jednu z následujících podmínek: „*je-li nebo byla-li matka žadatele (žadatelky) Židovkou podle halachických⁵ předpisů, nebo podrobil-li se žadatel (žadatelka) konverzi podle příslušných halachických předpisů*“ [Židovská obec v Praze, Stanovy, c2015]. Ostatní, třebaže se aktivně zapojují do života zdejší *kehily*⁶, ale nesplňují uvedená kritéria, mohou být pouze „mimořádnými“ členy s omezenými právy [HEITLINGER, 2007, s. 179]. Ač tato pravidla přijala FŽO již v roce 1990, stal se Efraim Karol Sidon, po zvolení vrchním rabínem v roce 1993, pro mnohé nepřijatelným a také „důvodem“, proč někteří místní věřící přešli do jiných židovských obcí, kde jsou liberálnější požadavky na uznání členství. Nutno připomenout, že Sidon jako ortodoxní rabín nemá jinou možnost, než na dodržování *halachických* pravidel přísně lpět.

V pražské obci panovaly po roce 1989 nejen neshody v míře prosazování náboženské ortodoxie, ale zejména soupeření v jejím vedení o tom, kdo a jak bude rozhodovat o využití prostředků získaných z restitucí židovského nemovitého majetku a výnosů Židovského muzea v Praze.

Konflikty vyvrcholily po volbách v roce 2004, kdy v čele *kehily* stanula „Koalice za demokratickou obec“ vedená panem Tomášem Jelínkem. Ač „Koalice“ slibovala transparentnější a demokratičtější obec, svůj mandát pojala jako jednostranné prosazování vlastních zájmů, bez ohledu na zavedené postupy. Pan Tomáš Jelínek často svá rozhodnutí nekonzultoval s ostatními členy představenstva. Financování obce v době jeho působení bylo značně netransparentní. Mimo to poskytl soukromé agentuře osobní údaje (adresy, čísla účtů, lékařské zprávy) všech členů obce bez jejich souhlasu. Na konci roku 2004 byl mimořádným shromážděním předseda Tomáš Jelínek ze své

⁵ Židovské právo

⁶ Židovská obec

funkce odvolán a Úřad pro ochranu osobních dat nařídil obci stanovit jasná pravidla pro úpravu vnitřních záležitostí. Krizi v pražské obci ukončily nové volby reprezentace a předsednictva v listopadu 2005, kdy byl do čela obce zvolen pan František Banyai. Po uplynutí jeho mandátu se předsedou ŽOP stal PhDr. Jan Munk [HEITLINGER, 2007, s. 182–186].

ŽO v Praze je stále největší židovskou komunitou v republice, ke dni 31. 12. 2013 evidovala „1621 řádných členů (z toho 731 mužů a 890 žen), 170 nositelů mimořádného statusu (z toho 80 mužů a 90 žen) a 7 hostů (z toho 6 mužů a 1 žena). Průměrný věk členů se v posledních letech stabilizoval: u mužů je to 52 ..., u žen 57 ...“ roků [Židovská obec v Praze: výroční zpráva za rok 2013, 2014, s. 2].

Pravidelné konání bohoslužeb je podmínkou vzniku a činnosti každé židovské obce v České republice [Federace, Organizace, c2010]. Náboženský život ŽOP má na starost oddělení rabinátu, jeho pracovníci zajišťují mj. konání všedních i svátečních bohoslužeb ve třech pražských synagogách. Ve Staronové synagoze probíhají odpolední a večerní modlitby ve všední dny v 19,30 hod. a *kabalat šabat* každý pátek večer, vždy hodinu před setměním, ranní bohoslužba – *šachrit* pak v sobotu od 9 hod. Ve Vysoké synagoze se koná každý všední den ranní modlitba – *šachrit* od 8,30 hod. a odpolední modlitba – *mincha* od 14 hod. [Židovská obec v Praze, Pražský, c2015]. V Jeruzalémské synagoze, první pátek v (občanském) měsíci, Daniel Vaněk vede páteční – tradiční bohoslužbu, následně každý třetí pátek v (občanském) měsíci se pod vedením Aleše Weisse nebo Milana Waltera koná tzv. zpívaný *kabalat šabat*. Další bohoslužby zde začínají v sobotu od 8,50 hod. (*šachrit*) a také pravidelně o židovských svátcích [WALTER, 30. 12. 2014, osobní komunikace].

V roce 2014 Efraim Karol Sidon po dvaadvaceti letech rezignoval na funkci vrchního pražského rabína a na jeho post byl zvolen David Peter, který je od roku 2011 rabínem Jeruzalémské synagogy. Pan Efraim Karol Sidon však i nadále zůstává zemským rabínem.

2.1.2 Česká unie židovské mládeže

Česká unie židovské mládeže sdružuje jednotlivce se židovskými kořeny (tj. alespoň s jedním židovským prarodičem) ve věku 15–35 let, a to jak stoupence židovské

ortodoxie, tak i osoby nábožensky nepraktikující. Doposud řadami unie prošlo několik stovek mladých, zejména z Čech a Moravy, ale i cizinců, většinou studujících ze Slovenska, USA, Izraele, Německa a Francie. Společenství vzniklo již v roce 1990 jako „Československá unie židovská mládeže“, po rozdělení republiky v roce 1993 na dva samostatné státy, se transformovalo v „Českou unii židovské mládeže“.

ČUŽM je neziskové sdružení, patřící pod FŽO, svoji činnost financuje především z pravidelných členských příspěvků a částečně z darů poskytnutých FŽO. Hlavními cíli této organizace je udržovat židovskou kulturu a tradice, budovat mezinárodní a mezigenerační spojení v rámci židovského světa i mimo něj, aktivně vystupovat proti projevům antisemitismu, xenofobie a rasismu ve společnosti.

Jednou z možností, jak upevnit židovské povědomí svých členů, spatřuje unie v „oživování“ po 2. světové válce opuštěných synagog a údržbě zdevastovaných židovských hřbitovů. Díky aktivitám ČUŽM se poprvé od roku 1938 uskutečnily bohoslužby v synagogách např. v Českém Krumlově, Třebíči, Jičíně, Mikulově či v Praze – Libni. K „oživení“ míst úzce spjatých s českou židovskou historií přispěly i zde konané semináře a přednášky. Unie se též pravidelně podílí na pracích spojených s úklidem a opravami chátrajících židovských hřbitovů. Mimo tyto činnosti, ČUŽM nabízí svým členům vzdělávací kurzy, společné šabatové bohoslužby, oslavy židovských svátků, filmové projekce, výstavy, sportovní akce a tematické zájezdy atd. [KRAUS, 2009].

K naplňování stanovených cílů ČUŽM přispívají i akce určené nejen členům židovské komunity. V roce 2007 unie iniciovala a organizovala prvotní veřejné čtení jmen zahynulých židovských občanů při příležitosti „Dne vzpomínání na oběti holocaustu – *Jom ha-šoa*“ na pražském Náměstí Míru. Čtení jmen obětí se následně stalo tradicí této pietní akce, na jejímž uskutečnění se podílejí i další židovské organizace.

ČUŽM, inspirována projektem vzniklým v Německu, realizovala v roce 2008 položení prvních „*Kamenů zmizelých – Stolpersteine*“⁷ v České republice. Mosazné pomníčky se jmény židovských nebo romských občanů, jsou zasazeny do chodníků před domy, kde

⁷ Od roku 2009 zajišťuje instalaci kamenů občanské sdružení Stolpersteine CZ.

tito lidé žili do doby, než byli transportováni do koncentračních táborů. Neobvyklým způsobem jsou tak připomínány osudy jednotlivců i celá tragédie šoa.

Zajímavou aktivitu ČUŽM popisuje její člen, bývalý předseda David Kraus. Jedná se o veletrh židovských organizací – „JudaFest“: „*Jeho letošní – 3. ročník se konal 22. 6. 2014 opět na Náměstí Míru v Praze 2. Veřejnost měla v téměř dvaceti stáncích možnost seznámení s činností židovské komunity. Zajištěn byl hudební program, keramický workshop, dětský koutek, výuka izraelských tanců a košer občerstvení. Akce se uskutečnila za finanční podpory NFOH a po záštitou FŽO a Městské části Praha 2.*“

David Kraus také vysvětluje, čím si ČUŽM získává své stoupence: „*Unie poskytuje díky pestrosti programů a náboženské otevřenosti svým členům jedinečnou základnu, přičemž zachovává respekt vůči české židovské tradici a tím umožňuje každému, aby si našel své vlastní pojetí židovské identity. Současně napomáhá stmelování české židovské komunity a navazuje na její dříve bohatou kulturní a sociální tradici, jež byla přerušena šedesáti lety totalitního režimu v ČR*“ [KRAUS, 22. 1. 2015, osobní komunikace].

2.1.3 Bejt Praha

Mezi organizace přidružené k FŽO patří společenství Bejt Praha – Pražská židovská otevřená komunita založená v roce 1994. Jak již z názvu vyplývá, jejich vzdělávacích, kulturních a náboženských aktivit se mohou zúčastňovat jak věřící, tak sekulární Židé. Vzhledem k tomu, že tyto programy jsou vedeny v češtině, angličtině a hebrejštině, tvoří značnou část jejich návštěvníků cizinci.

Bejt Praha pořádá pravidelné bohoslužby ve Španělské synagoze a každoročně (od roku 2005) organizuje koncert „Světlo porozumění“⁸.

Aktivity neziskového sdružení Bejt Praha jsou hrazeny jednak z příspěvků samotných členů a přátel, jednak z grantů poskytnutých American Joint Distribution Committee, NFOH, MP, Joods Humanitair Fonds, Rothshild Foundation a individuálních sponzorů [Bejt Praha, c2008].

⁸ Hudebně-duchovní projekt, který se koná současně ve Španělské synagoze a v kostele sv. Ducha.

2.1.4 Bejt Simcha

Na obnově židovského náboženského a kulturního života se podílí i pražská komunita progresivního judaismu Bejt Simcha „*sdrůžující jedince židovského původu a jejich přátele*“. Bejt Simcha je od roku 1994 registrovaným občanským sdružením, členem Evropské unie progresivního judaismu (EUPJ) a od roku 2002 členem FŽO.

I v tomto společenství se konají pravidelné páteční bohoslužby *kabalat šabat* pod vedením kantorů⁹ Ivana Kohouta, Davida J. Reitschlägera či příležitostně rabínů ze zahraničí, společné oslavy židovských svátků, a to nejen v prostorách sídla komunity (Maiselova 4, Praha 1), ale mnohdy i na místech opuštěných či bývalých synagog, např. v Kolíně, Heřmanově Městci atd. nebo pod širým nebem v Petřínských sadech.

Bejt Simcha každoročně pořádá víkendové setkání reformně smýšlejících Židů z celé republiky nazvané „reformní šabaton“, zahrnující bohoslužby, přednášky, kulturní program, výlety, diskuse a workshopy. Činnost Bejt Simcha je opravdu široká – např. vzdělávací programy, kterým se podrobněji věnuji v podkapitole 4.4.7 (Další vzdělávací instituce), pravidelné i příležitostné brigády při údržbě židovských hřbitovů a v neposlední řadě vydávání měsíčníku Maskil.

Bejt Simcha je neziskové sdružení, jehož činnost je financována z grantů a darů od FŽO, NFOH, MK ČR, Hlavního města Prahy, Světové unie progresivního judaismu (World Union of Progressive Judaism – WUPJ) a holandského humanitárního fondu (Dutch Humanitarian Fund – JHF) [Bejt Simcha].

2.1.5 Židovská liberální unie v České republice

Další organizací přidruženou k FŽO je Židovská liberální unie v České republice (ŽLU) se sídlem Praha 1, Dlouhá 37. U jejího zrodu v roce 2001 stálo 6 osob, mezi nimi byl současný předseda, fyzik z Akademie věd ČR, Ing. František Fendrych, Ph.D., česko-americký spisovatel Benjamin Kuras a rabín reformní londýnské Westminster Synagogue Thomas Salamon, původem z Košic. Počet členů se během následujícího roku zvýšil na 40 a v současnosti (2015) má ŽLU již 254 členů všech věkových kategorií [FENDRYCH, 15. 4. 2015, telefonický rozhovor].

⁹ Předzpěvák v synagoze vedoucí bohoslužby

Podle Stanov ŽLU se jejím řádným členem může stát osoba, pokud alespoň jeden z jejích rodičů je/byl Žid, nebo je-li či byla-li babička z matčiny strany Židovka a také ten, kdo se podrobil řádné konverzi k judaismu. Status přidruženého členství v ŽLU je přiznán osobám, které sice mohou prokázat židovský původ prarodičů, ale nesplňují předchozí podmínku, nebo těm, kdož v individuálně sjednané lhůtě směřují ke konverzi. Všichni ostatní zájemci o členství v tomto sdružení mohou získat statut příznivce ŽLU [Židovská liberální unie, Stanovy, 2002].

Již více než patnáct let ŽLU pro své členy zajišťuje pravidelné bohoslužby a oslavy židovských svátků, nejčastěji v prostorách svého sídla, pod vedením kantorů Viktora Davida Schwarcze, Davida Maxy nebo hostujících rabínů. Unie však spolupracuje i s dalšími českými židovskými komunitami a např. společný *kabalat šabat* se uskutečnil několikrát v přírodě, v Praze v petřínských sadech. Sounáležitost členů ŽLU vyjadřuje i jejich hojná účast na oslavách židovských svátků, např. na první sederové večeři při příležitosti letošního (2015) svátku *Pesach*¹⁰, kterou ŽLU pořádala ve Společenském sále Židovské radnice v Maiselově ulici [FENDRYCH, 15. 4. 2015, telefonický rozhovor].

Místopředsedkyně PeaDr. Věra Dvořáková k činnosti ŽLU uvádí: „*Pro nás jsou všechny aktivity důležité, ať už to je výuka biblické a moderní hebrejštiny, letité spolupořádání cyklistické Cesty ke svobodě z Terezína do Prahy, setkávání s mnoha přeživšími žijícími v zahraničí. Z mého úhlu pohledu jednou nejvýznamnější akcí ŽLU byla organizace shromáždění proti neonacismu na Staroměstském náměstí v listopadu v roce 2007, kam dorazily stovky lidí*“ [DVOŘÁKOVÁ, 2015].

ŽLU financuje svoji činnost především z příspěvků svých členů, dotací různých fondů, darů, dědictví a dalších dobrovolných příspěvků. ŽLU je od roku 2002 řádným členem World Union for Progressive Judaism [Židovská liberální unie, c2014].

2.1.6 Bnej Israel

Skupina cca 30 osob pod vedením rabiho Davida Bohbota založila v roce 2014 novou konzervativní komunitu Bnej Israel. Členy tohoto společenství jsou jednotlivci

¹⁰ Jarní svátek připomínající vyvedení Židů z egyptského otroctví.

s židovskými kořeny (tj. mají alespoň jednoho židovského prarodiče či podstoupili konverzi), ale i ostatní zájemci, kteří tyto požadavky nesplňují, mají však zájem o judaismus. Dle těchto kritérií je zde sice oficiálně uznáváno plné nebo částečné členství, v praxi však komunita uplatňuje ideu „*mišpachy*“, tj. rodiny, kde si jsou všichni rovni. K rodinné atmosféře značně přispělo i prostředí domova rabiho Bohbota, kde se doposud všichni scházeli k oslavě šabatu či židovských svátků.

Od roku 2015 z důvodu zvyšujícího se počtu příznivců Bnej Israel a díky vstřícnosti Židovské obce v Praze se budou konat páteční bohoslužby ve Vysoké synagoze.

O dobrých vztazích Bnej Israel s ostatními židovskými komunitami vypovídá např. účast jejich členů na venkovním *šachritu* pořádaným společenstvím Bejt Simcha nebo konání společných bohoslužeb s ŽLU.

Bnej Israel je činná i v oblasti vzdělávání, pořádá pravidelnou výuku *halachy* a hebrejštiny, také zajišťuje kurzy *Krav Maga*¹¹ v prostorách Lauderových škol na Praze 2, přičemž všechny kurzy jsou zdarma. Toto společenství není podporováno z žádných grantů státu ani jiných subjektů a funguje pouze z darů a příspěvků svých členů [JOR, 12. 1. 2015, osobní komunikace].

2.1.7 Masorti Česká republika

Ve výčtu pražských židovských organizací nelze opomenout komunitu Masorti Česká republika, o. s. v čele s americkým rabínem Ronaldem Hoffbergem, která zde působí už od roku 2001 a sídlí v Praze 1, Štěpánská ulice 61. Toto sdružení se hlásí k ortodoxnímu judaismu, nepatří však mezi členy FŽO, ale je součástí mezinárodní organizace konzervativních komunit Masorti Olami.

Status řádných členů Masorti mají osoby, které mohou prokázat svůj židovský původ (i po prarodičích) či konvertovali před rabínským soudem. Pro ostatní, jenž uvedené podmínky nesplňují, ale souhlasí s posláním, cíli a stanovami komunity Masorti, je vyhrazen status příznivců.

Bohoslužby této komunity se konají každý pátek od 19 hodin, v zimních měsících od 18 hodin, ve 2. patře židovské radnice v Maiselově ulici [Masorti].

¹¹ Kurzy sebeobrany.

2.1.8 Chabad Lubavič

V Praze působí i pobočka mezinárodního hnutí Chabad Lubavič, která má své nové centrum v ulici U Milosrdných 6, Praha 1. Činnost Chabadu v České republice od roku 1996 řídí rabín Manis Barash. Zdejší centrum využívají nejen místní Židé, např. u příležitosti svátků, ale především židovští návštěvníci Prahy z celého světa, bez ohledu na jejich vztah k náboženství nebo příslušnost k určité židovské obci. V prostorách Chabadu tak mohou navštěvovat pravidelné bohoslužby, oslavit židovské svátky či studovat židovské náboženské texty [Chabad, O nás, c1993–2015].

2.2 Mimopražské židovské obce

2.2.1 Židovská obec Brno

Brněnská židovská obec je v současnosti druhou největší židovskou komunitou v České republice, do její působnosti spadá území krajů Jihomoravského, Zlínského a Vysočiny.

Podle platných stanov obec *„sdruzuje občany ČR i cizí státní příslušníky žijící v ČR a hlásící se k židovskému vyznání, národnosti nebo původu ...“* [Židovská obec Brno, Stanovy ŽOB, 2011].

V posledních deseti letech se počet jejích členů stále pohybuje kolem 300 osob, neboť sice přibývá mladých, ale na druhé straně také odchází generace přeživších holocaust. Ve staronovém centru brněnské židovské komunity na třídě Kpt. Jaroše 3 sídlí vedení obce a agentura JAS zajišťující sociální služby zejména pro seniory židovské komunity.

V roce 2002 zde byla otevřena knihovna a studovna nesoucí jméno rabína Federa, pedagoga a autora mnoha náboženských výkladů, komentářů a učebnic. Osobnost Richarda Federa je od roku 1953 spjata nejen s postem brněnského rabína, ale také během dalších let jako nejvyššího představitele české a moravské židovské komunity. V budově ústředí brněnské obce zahájila na podzim roku 2006 svou činnost i pobočka ŽMP – oddělení pro vzdělávání a kulturu, zajišťující informační a edukační činnost v oblasti judaismu pro moravský region. Vzdělávacím aktivitám v ŽO Brno se podrobněji věnuje další část této práce v podkapitole 4.4.4 (Dětské centrum při Židovské obci Brno).

Brněnská židovská obec má svou vlastní *košer* kuchyni s jídelnou, dozorovanou místním rabinátem. Dalším úspěchem zdejší komunity je vybudování rituální lázně – *mikve* v podzemích prostorách sídla obce, která od roku 2006 slouží všem věřícím Židům [Židovská obec Brno, Současnost, c2010].

O pátečních a sobotních bohoslužbách vedených v ortodoxním ritu, při oslavě židovských svátků nebo rodinných oslavách, se nejen místní Židé setkávají v jediné doposud fungující synagoze na Moravě, což je synagoga *Agudas Achim*, nacházející se v ulici Skořepka nedaleko centra Brna. Objekt v současnosti „*prochází rozsáhlou rekonstrukcí, jejímž cílem je uvést celou budovu do původního funkcionalistického stylu. Polovina oprav, v rámci nichž byl (s finanční pomocí Regionálního operačního programu Jihovýchod a Jihomoravského kraje) důkladně opraven exteriér budovy a na dvoře zhotovena zajímavá moderní suka, je téměř dokončena*“ [MARXOVÁ, 2015, s. 8]. Díky finanční pomoci EHP a norských fondů probíhá i rekonstrukce interiéru: „*výmalba, podlahy, kovové prvky a mobiliář synagogy, který byl za holocaustu zcela zničen – mj. se zhotovují repliky funkcionalistických lavic a v poměrně chladné budově bude instalován lepší systém vytápění*“ [MARXOVÁ, 2015, s. 8].

Pro udržování a rozvoj náboženského života v obci je důležitý každodenní kontakt věřících s rabinem. Tedy k prioritám vedení obce patří získání stálého rabína pro zdejší komunitu. V období let 2003 až 2007 zastával úřad brněnského rabína Moše Chaim Koller, po jeho odchodu téměř tři roky zajišťovali náboženské obřady duchovní z Prahy. V červnu roku 2010 nastoupil na místo rabína zdejší rodák Šlomo Kučera, který poté, co mu skončila smlouva, odstěhoval s rodinou do Izraele [TAUŠOVÁ, 2010]. Od srpna roku 2014 převzal tento úřad rabín Štěpán Menaše Kliment [mk, 2014].

K důležitým aktivitám Židovské obce Brno patří také odborná péče o synagogy, hřbitovy a pozůstatky židovských ghett (např. Třebíč) nacházejících se na území Moravy.

2.2.2 Židovská obec Děčín

Vznik děčínské židovské obce se sice datuje do roku 1887, ale podle archivních materiálů působili židovští obchodníci v Děčíně již od 16. století. Kolem roku 1930 se ke zdejší židovské komunitě hlásilo 423 osob. Během nacistické okupace obec zanikla a

po skončení 2. světové války se o její činnosti dochovalo velice málo informací [Židovská obec Děčín, c2004–2014].

„Znovu obnovit židovskou obec v Děčíně se podařilo díky snaze dvaceti zakládajícím členům v roce 1993, dnes naše komunita čítá již 106 osob, nejvíce je zastoupena střední generace. Obec se hlásí k liberálnímu směru a podmínkou členství je židovský původ po rodičích, popř. konverze k judaismu. V současnosti nemá zdejší obec stálého rabína, bohoslužby se konají cca jednou za měsíc pod vedením kantora Ivana Kohouta z pražské Bejt Simchy. Kromě šabatových bohoslužeb a oslav židovských svátků, se v naší synagoze opět uskutečnilo již několik svateb a oslav Bar Micva“ vysvětluje situaci paní Miroslava Poskočilová, členka a sociální pracovnice zdejší obce [16. 3. 2015, telefonický rozhovor].

Děčínská židovská obec je aktivní i v oblasti kulturní, vzdělávací a sportovní: dětem a mládeži z místních škol nabízí tematické edukační programy, široké veřejnosti pak výstavy, koncerty, autorská čtení apod., každý rok také pravidelně organizuje mezinárodní sportovní hry Hakoach [POSKOČILOVÁ, 16. 3. 2015, telefonický rozhovor].

Sídlem zdejší obce je synagoga v Žižkově ulici. Tu, jako jeden z mála židovských objektů na severu Čech, sice nezničili nacisté během 2. světové války, ale pak dlouhá léta nebyla nikterak využívána a později sloužila jako archiv. Když synagogu v roce 1996 získala židovská obec zpět do svého vlastnictví, byla prvořadým úkolem ji zrekonstruovat. Na realizaci postupné obnovy zchátralé synagogy má značný podíl neúnavná práce vedení obce, především jejího dlouholetého předsedy pana Vladimíra Poskočila.

Děčínská synagoga je nyní, díky přátelskému a vstřícnému přístupu zástupců obce a pestrosti konaných akcí, nejen náboženským centrem židovské komunity, ale také nedílnou součástí kulturního a společenského dění města Děčín [Židovská obec Děčín, c2004–2014].

2.2.3 Židovská obec Karlovy Vary

Údaje o činnosti Židovské obce v Karlových Varech poskytl pan Chaim Kočí, který zde během let 2001–2009 působil v několika funkcích: sociální pracovník, místopředseda obce a duchovní. Dle jeho názoru, je nezbytné nejprve připomenout, v jaké situaci se nacházela karlovarská židovská komunita do roku 1989: *„Přestože až do devadesátých let minulého století měla karlovarská židovská obec pouze status Synagogálního sboru, po celou dobu komunistické éry dokázala vést náboženský život. Na jeho udržení se podíleli jednak zdejší Židé, ale také Židé z řad lázeňských hostů. Karlovy Vary navštěvovalo mnoho chasidských rabínů ze zahraničí, mimo jiné např. rabín Ješaja Grosz, který díky příbuzenským vazbám, zdejší obec a její duchovní život (např. zakoupením sidurů a dalších rituálních předmětů) hojně podporoval až do 90. let minulého století. Stát karlovarské židovské komunitě po II. světové válce jako repatriaci za zničenou synagogu přenechal do užívání budovu lázeňského domu „Ananas“ ve Vřídelní ulici. V jeho prostorách po adaptaci dvacet let fungovala modlitebna, společenská místnost, košer jídelna a mikve. Na konci 70. let byl dům „Ananas“ židovské obci odebrán jako staticky nevyhovující a následně zbořen. Náhradou obec získala dvě bytové jednotky. Aby mohl náboženský život dále probíhat, jedna z nich, na třídě TGM v centru Karlových Varů, byla okamžitě změněna na modlitebnu“* [KOČÍ, 2015a].

Obtížnou „startovní“ pozici ŽO KV po roce 1989 pan Chaim Kočí dokládá následujícími fakty: *„Polistopadové změny v zemi sice umožnily obci navrácení během války zkonfiskovaného majetku, mj. i objektů bývalého hospice a starobince v Bezručově ulici. ŽO Karlovy Vary se však musela zavázat, že v těchto budovách ponechá na dobu 20 let všechna stávající zdravotnická zařízení, a to za symbolický nájem 1 Kč ročně. Vzhledem k tomu, že oba objekty se nacházely ve velmi špatném technickém stavu a jejich oprava si vyžádala nemalé finanční prostředky, obec byla nucena použít na úhradu rozsáhlé rekonstrukce bankovní půjčku. Nyní mají karlovarští Židé důstojné sídlo své komunity a také novou modlitebnu, zároveň však podmínky stanovené při navrácení nemovitostí a hrazení poskytnutého úvěru, na mnoho následujících let značně zkomplikovaly plynulé fungování zdejší obce. Další objekt – lázeňský dům Lauretta na Sadové třídě, v blízkosti zničené synagogy, získala ŽO KV náhradou za zničenou*

synagogu, potažmo dům Ananas, ale opět s podmínkou, že pokud bude chtít tento dům na lukrativním místě Karlových Varů v budoucnu prodat, musí jej nejprve nabídnout předchozímu majiteli – Českému státu za 1 Kč. I tuto budovu se však obci podařilo opravit a pronajmout, do nedávna zde izraelský nájemce provozoval košer hotel“ [KOČÍ, 2015a].

Vedení ŽO KV přivítalo osobní zájem izraelského rabína českého původu Samuela Abramsona nastoupit na pozici místního rabína. Ač se rabín Abramson, smlouvou uzavřenou v roce 2001, zavázal setrvat ve zdejší obci po dobu pěti let [MfD, 2001], ukončil svoji působnost již k 1. červenci 2003 s tím, že se chce nadále věnovat své původní profesi pedagoga [Rabín, 2003].

Od roku 2010 je karlovarským rabínem místní rodák Reuven Grosz. Ten však trvale žije s rodinou v Izraeli a s obcí spolupracuje „na dálku“, neboť její finanční rozpočet mu nedovoluje pravidelné „dojíždění“ z Izraele. Rabín Grosz však nabízí konzultace a výuku judaismu prostřednictvím skypu, e-mailu nebo telefonních rozhovorů, zatímco o praktické záležitosti synagogy a kulturní akce se nyní stará pan Petr Rubín [Kehila, Rabinát; KOČÍ, 2015a].

„Bohoslužby se konají v ortodoxním ritu o šabat a svátcích. Minjan je spíše výjimkou, během sezony jej tvoří především židovští lázeňští hosté, kteří také sami většinou delegují chazana¹² ze svého středu. Na oslavy židovských svátků vysílá FŽO do karlovarské obce svého kantora, v této funkci se střídají Dany Vaněk nebo Eliáš Sidon, ale také zástupci Chabadu Praha. Z tradičních rituálů se tu doposud uskutečnila pouze jediná židovská svatba, přičemž svatební pár nebyl z místní komunity“ popisuje stávající náboženskou praxi v ŽO KV pan Chaim Kočí [2015a].

Zdejší obec od roku 2001 pořádá také kulturní a vzdělávací pořady se židovskou tematikou (přednášky, besedy, autorská čtení, filmová představení, výstavy apod.), na jejichž realizaci se stále podílí pan Chaim Kočí. Tyto akce se postupně staly nedílnou součástí kulturního a společenského života Karlových Varů – města, kde Židé před 2. světovou válkou tvořili téměř třetinu obyvatelstva a značně napomohli jeho

¹² Předzpěvák v synagoze vedoucí bohoslužby

hospodářskému i průmyslovému rozkvětu, především v oblasti lázeňství, sklářství a výrobě porcelánu.

Od „znovuobnovení“ ŽO Karlovy Vary v roce 1995 se počet jejích členů konstantně pohyboval kolem 100–120 osob s vysokým věkovým průměrem. Ke dni 30. 4. 2015 eviduje 84 řádných členů a 29 členů s mimořádným statutem, již však v průměrném věku cca 50 let [KOČÍ, 2015a].

Dle názoru pana Chaima Kočího, v současnosti je „*největším těžištěm práce místní obce péče o přeživší šoa a další potřebné členy ŽO, správa majetku obce (především domů v Bezručově ulici a židovských hřbitovů v Karlových Varech a Hroznětíně), kulturní a osvětové programy určené školám i široké veřejnosti, osobou předsedy pana Pavla Rubína je ŽO KV také spojena s aktivitami sportovního klubu Hakoach*“ [KOČÍ, 2015a].

2.2.4 Židovská obec Liberec

Zpracováno na základě rozhovoru s tajemnicí ŽO Liberec, paní Leou Květ, uskutečněného dne 12. 1. 2015.

Liberecká židovská obec, hlásící se k reformnímu směru judaismu, v současnosti sdružuje 56 osob, jejichž věkový průměr je 58 let. Podmínkou členství je řádně doložené právo návratu nebo konverze. Rabínem je zde pan Tomáš Kučera.

Od roku 2000 ŽO Liberec sídlí v nové synagoze, která vyrostla na místě původní, novorenesanční synagogy, zničené nacisty během „Křišťálové noci“ v roce 1938. Stavbu tvoří samostatný blok areálu Státní vědecké knihovny a její unikátnost spočívá v tom, že je to od druhé světové války první nově postavená synagoga ve střední Evropě a zůstává jedinou novou českou synagogou od 30. let minulého století.

Liberecká židovská obec využívá tyto prostory k náboženským účelům (šabatové a sváteční bohoslužby, oslavy *bar micva*), současně zde pořádá kulturní a vzdělávací pořady pro své členy i veřejnost. Dokladem jsou např. každoměsíční „Dny otevřených dveří“, dále přednáškové cykly, besedy pro žáky a studenty místních škol či seniory, výstavy a koncerty.

Poněkud složitější je situace v oblasti dodržování rituálních pravidel týkajících se stravování. Obec nemá možnost provozovat vlastní jídelnu a *košer* potraviny svým členům, alespoň pro období svátku *Pesach*, zajišťuje dovozem z Prahy.

Do působnosti Židovské obce Liberec v současnosti patří území od Jablonce až k Varnsdorfu a členy má kromě Liberce, v Jablonci nad Nisou, Hrádku nad Nisou, Radvanicích, Stráži pod Ralskem, Praze, Hvozdnici, Chrastavě, Jablonném v Podještědí, Smržovce a Varnsdorfu. Stejně jako v ostatních komunitách, i zde se potýkají s problémem stárnutí členů, doufejme tedy, že nastupující židovská generace nenechá zaniknout libereckou obec.

2.2.5 Židovská obec Olomouc

Přítomnost židovských obyvatel v Olomouci a jeho okolí dokládají historické zmínky z 12. století. Založit samostatnou židovskou náboženskou obec v Olomouci však umožnily politické poměry v českých zemích až v roce 1892, následně zde vzniklo mnoho dalších židovských spolků a dobročinných nadací, které se značně podílely na bohatém společenském, kulturním a politickém životě města. I do života olomouckých Židů krutě zasáhly válečné události. Nacisté v březnu 1938 vypálili místní synagogu a poté, z Olomouce a okolí, v roce 1942 deportovali 3498 osob židovského původu do Terezína a následně pak do vyhlazovacích koncentračních táborů, z nichž se zpět vrátilo pouze 257 osob. Přesto se zdejší židovskou náboženskou obec podařilo obnovit ještě v roce 1945. Počet jejích členů z důvodů stárnutí a emigrace postupně klesal, od roku 1962 měla olomoucká židovská komunita pouze status synagogálního sboru v rámci ŽNO Ostrava. Od dne 1. 4. 1991 je opět samostatnou židovskou obcí pro okresy Olomouc, Šumperk, Jeseník, Bruntál a Přerov [Židovská obec Olomouc, Historický].

Podle dostupných údajů měla ŽO Olomouc v roce 2013 celkem 154 členů [Počítat, s. 413]. Členství v obci je podmíněno právem návratu nebo konverzí [Židovská obec Olomouc, Stanovy].

V olomoucké obci se v současnosti konají pravidelné šabatové bohoslužby a oslavy židovských svátků pod vedením jejího předsedy pana Ing. Petra Papouška a kantora pana Petra Smělého. Obec sice nemá stálého rabína, několikrát do roka však přijíždějí rabíni z Prahy nebo Brna.

Centrem olomoucké *kehily* je od roku 1969 dům v Komenského ulici č. 7. Prostory modlitebny a společenské místnosti se podařilo v minulých letech rozšířit a na dvoře vybudovat pergolu, kterou obec využívá nejen při oslavách svátku *Sukot*¹³.

Židovská obec Olomouc má svou vlastní košer jídelnu, dozorovanou rabinátem. V komunitním centru je k dispozici rozsáhlá knihovna, ve společenské místnosti se pravidelně schází tzv. pánský a dámský klub. O přeživší a nyní již i o „druhou generaci“ se starají pracovníci sociálního oddělení. Aktuální i historické zprávy pro členy olomoucké židovské obce již sedm let přináší měsíčník *Chajejnu – Náš život*, veřejnosti jsou přístupné informace na obecních internetových stránkách.

Olomoucká židovská obec pravidelně pořádá „den otevřených dveří“, při němž návštěvníci mají možnost prohlédnout si modlitebnu a *suku*¹⁴, seznámit se s židovskou liturgií a kuchyní, ochutnat *barchesy* nebo poslechnout koncert vážné hudby. Obec je spolupořadatelem festivalu „Dny židovské kultury Olomouc“. V rámci této týdenní akce se uskutečňuje řada koncertů, besed, přednášek a filmových představení, které prezentují židovskou kulturu široké veřejnosti.

ŽO Olomouc též spolupracuje s Centrem judaistických studií Kurta a Ursuly Schubertových, působící při Filozofické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci, zejména na přípravě a realizaci přednáškových cyklů. Dobré vztahy s představiteli města Olomouce a Olomouckého kraje potvrzuje spolupráce při kladení kamenů „Stolpersteine“. Za více než dvacet let novodobé existence Židovské obce Olomouc by bylo možné dále pokračovat ve výčtu aktivit, jimiž obnovila náboženský život svých členů a současně svou otevřeností vstoupila do společenského a kulturního dění zdejšího města [Židovská obec Olomouc, 2013, s. 4– 5, 15].

2.2.6 Židovská obec Ostrava

Údaje o Židovské obci v Ostravě poskytla prostřednictvím telefonických rozhovorů a e-mailové korespondence její předsedkyně paní PhDr. Milena Slaninová. Z historického pohledu byla Ostrava v období první republiky důležitým centrem mnoha židovských organizací a žilo zde téměř dvanáct tisíc židovských obyvatel (dle sčítání lidu z roku

¹³ Podzimní svátek připomínající putování Izraele po poušti po vyvedení z Egypta a přebývání ve stanech.

¹⁴ Stánek, dočasné obydlí, používané během svátku Sukot.

1939, z 132 000 obyvatel Ostravy bylo téměř 9 % Židů), kteří se velkou měrou podíleli na jejím hospodářském a kulturním rozvoji. Během 2. světové války však osm tisíc ostravských Židů zahynulo v koncentračních táborech a do města se vrátilo pouze kolem 250 přeživších, z nichž většina po válce emigrovala do Izraele. V současnosti má ŽO v Ostravě kolem 100 členů, nejpočetněji je zastoupena především nejstarší a druhá (po válce narozená) generace.

Členství v obci se podle platných stanov zakládá buď na doloženém právu návratu, nebo na konverzi. K ostravské židovské obci patří okresy Frýdek Místek, Karviná, Nový Jičín, Opava a Ostrava. V letošním roce (2015) ŽO Ostrava oslavila 140. výročí svého vzniku.

Vzhledem k tomu, že všechny zdejší synagogy byly v roce 1939 nacisty vypáleny, obec disponuje pouze modlitebnou v Tovární ulici, kde se také nachází její sídlo. Bohoslužby probíhají nepravidelně, vzhledem k tomu, že obec nemá stálého kantora. Oslavy nejdůležitějších židovských svátků se z důvodu nedostatku místa v modlitebně konají většinou v prostorách hotelu Harmony a svátek *Sukot* pak společně slaví s přáteli z občanského sdružení Krnovská synagoga v suce v Krnově [Židovská obec Ostrava: výroční zpráva za rok 2013, 2014, s. 7].

V novodobé historii se zde oslavy *brit mila*¹⁵, *bar/bat micva*¹⁶ nebo svatby doposud nekonaly. Vzhledem k tomu, že ostravská židovská komunita je poměrně malá, nebylo by pro ni rentabilní provozovat vlastní *košer* jídelnu. Na šabatových večerech a obdobných příležitostech se dodržuje oddělování masitých a mléčných pokrmů.

Péči o židovské seniory a zdravotně postižené v Ostravě a jejích příměstských částech zajišťuje Agentura domácí péče TIKVAH, která je od 1. 1. 2004 střediskem ŽO v Ostravě. Služba je poskytována terénní formou v domácím prostředí uživatelů [Židovská obec v Ostravě, O agentuře].

K informovanosti přispívá mj. i zpravodaj „*Kochav Kachol*“, který je nyní rozesílán členům obce elektronicky nebo poštou. Poté, co budou zrekonstruovány webové stránky obce, bude opět veřejně přístupný.

¹⁵ Obřízka

¹⁶ Obdoba obřadu *bar micva* pro dívky.

Ze strany členů obce je největší zájem o kulturní aktivity – přednášky, koncerty, výstavy a zřejmě nejoblíbenější jsou výlety na místa spojená s židovskou historií, ale i další zajímavé destinace (Mikulov, Luhačovice, Opava, Lysá Hora, Krnov, Holešov atd.). Kulturní akce pořádané ŽO Ostrava jsou přístupné veřejnosti, což přispívá k udržování dobrých vztahů s místním obyvatelstvem.

Povědomí o židovské kultuře napomáhají šířit zejména akce pořádané ve spolupráci s jinými církvemi. Letos (2015) proběhl již IV. ročník festivalu křesťansko-židovského dialogu nazvaný TemplFest, v jehož rámci se na několika místech Ostravy uskutečnily přednášky významných osobností (např. rabína Efraima Karola Sidona nebo profesora Jana Sokola), filmová projekce či mnoho tanečních a hudebních vystoupení. Součástí festivalu byla tryzna při příležitosti dne památky obětí šoa – „*Jom ha-šoa*“ v obřadní síni Nového židovského hřbitova a také „Mše svatá s modlitbou za Svatou Zemi“ v tamním kostele sv. Václava.

Židovská obec také ve spolupráci s ostravským Domem knihy Librex každoročně připojuje k oslavám Evropského dne židovské kultury [Židovská obec Ostrava: výroční zpráva za rok 2013, 2014].

Jak již bylo uvedeno, nejpočetněji je v ŽO Ostrava zastoupena nejstarší a druhá generace, bohužel zájem o zapojení do dění obce už nemají děti či vnoučata zdejších členů nebo další osoby s židovským původem [SLANINOVÁ, 2015].

2.2.7 Židovská obec Plzeň

Informace o plzeňské židovské obci poskytl její dlouholetý člen pan MUDr. Marcel Hájek. Dle jeho slov: „*zpočátku devadesátých let pod tehdy ještě Židovskou náboženskou obcí v Plzni patřil i synagogální sbor Karlovy Vary, který je nyní již samostatnou židovskou obcí. V té době zdejší obec registrovala celkem 121 členů, z toho ŽNO Plzeň 68 členů a Synagogální sbor Karlovy Vary 53 členů, přičemž jejich průměrný věk byl 65 let. Členskou základnu obce tehdy tvořily většinou osoby v důchodovém věku, zcela chybělo zastoupení střední generace a mladých nás v roce 1989 bylo pouze osm*“ [HÁJEK, 2015].

Další vývoj MUDr. Marcel Hájek líčí následovně: „*Po listopadové revoluci, obdobně jako v ostatních obcích, se do plzeňské židovské komunity přihlásila řada osob, které v době bývalého komunistického režimu, často oprávněně, musely svůj původ zatajovat. Zájem na aktivním dění v obci u některých z nich však postupem času opadl. Naproti tomu však přibyl významný počet členů z řad mladých lidí*“ [HÁJEK, 2015]. Ke dni 31. 12. 2014 ŽO Plzeň evidovala 110 členů a věkový průměr byl 53 let. Vzhledem k tomu, že členství tu funguje na základě tzv. „rodinného modelu“, kdy je oficiálně přihlášen pouze jeden člen z rodiny, čítá plzeňská židovská komunita, podle odhadu MUDr. Marcela Hájka cca 300 osob [HÁJEK, 2015].

Současné aktivity obce směřují zejména k opravám synagog, údržbě téměř 70 hřbitovů a dalších památek, které pod ŽO Plzeň spadají. Z drtivé části se podařilo zrekonstruovat plzeňskou Velkou synagogu, druhou největší v Evropě a třetí na světě, dále Starou synagogu, budovu Židovské školy, v níž je dnes Památník holocaustu, a také objekt židovské radnice, kde má obec sídlo. Doposud se nepodařilo zrekonstruovat tzv. Rabínský dům.

Plzeňská židovská obec je dodnes bez stálého duchovního, tak např. svatby zde vedl liberální rabín ze zahraničí. Zajištěno je však konání pravidelných šábesových bohoslužeb a oslav židovských svátků. Pozvolný návrat místní komunity k tradicím předků, jehož dokladem je uskutečnění pouze šesti obřadů *brit mila* a dvou svateb během posledních dvaceti let vysvětluje MUDr. Marcel Hájek slovy: „*Je z důvodů nejen malého počtu členů obce, ale také proto, že se po mnoho let opravovaly synagogy a Praha je přece jen blízko, takže se mnoho obřadů pro plzeňské Židy uskutečnilo právě tam*“ [HÁJEK, 2015].

2.2.8 Židovská obec Teplice

Informace z historie i současnosti Židovské obce v Teplicích poskytl její dlouholetý člen pan Tomáš Pulc.

„*První doložené zmínky o usazení Židů v Teplicích pocházejí z roku 1414. Ve třicátých letech minulého století byla místní židovská obec, co do počtu členů, druhou největší v Českách. Po II. světové válce se do zdejších míst vrátil jen malý počet židovského obyvatelstva, většinou uprchlíci z Podkarpatské Rusi, ale i ti se brzy vystěhovali do*

Izraele. Z důvodu výrazného úbytku členské základny a současně politice tehdejšího totalitního režimu v naší zemi, měla Židovská obec Teplice až do revoluce v roce 1989 pouze status Synagogálního sboru. Dnes do její působnosti spadají i okresy Chomutov, Most a Louny“ vysvětluje situaci pan Tomáš Pulc [26. 2. a 12. 3. 2015, osobní komunikace].

Sídlem obce je budova bývalého Židovského lázeňského institutu v Lipové ulici č. 25, „neboť obě teplické i sobědružská synagoga padly za obět' válečnému a poválečnému úsilí o vymazání židovských památek z tváře našich měst“ [Židovská obec Teplice, O nás, c2023].

Další vývoj teplické obce popisuje pan Tomáš Pulc [26. 2. a 12. 3. 2015, osobní komunikace] následovně: „zatímco po revoluci v roce 1989 místní komunita čítala cca 80 halachických Židů, ponejvíce v seniorském věku, v současnosti má ŽO Teplice 120 členů, jejichž průměrný věk je cca 55 let, ale z velké části nemají halachický původ nebo absolvovali jinou nežli ortodoxní konverzi. Mnoho členů evidovaných v teplické židovské obci bydlí nebo studují v Praze a cca 20 z nich trvale žije v cizině. To poněkud komplikuje náboženskou praxi, obec se hlásí k tradičnímu judaismu a v tomto ritu se konají i bohoslužby. Zajištění minjanu dle daných pravidel bývá občas problematické. Obec nemá stálého rabína, bohoslužba nebo oslava židovského svátku zde probíhá pouze jedenkrát do měsíce, nejčastěji za vedení chazana pražské jeruzalémské synagogy D. Vaňka, příležitostně i hostujících pražských rabínů – K. E. Sidona a D. Petera. V minulosti se tu uskutečnila reformní bohoslužba s rabínem Tomášem Kučerou, ale ani tím se nikterak nezvýšil zájem členů o náboženský život. Od roku 2002, kdy nastoupilo nové vedení obce, se zde konaly pouze dvě svatby a dva obřady bar micva, klesá i počet židovských pohřbů konaných podle tradičního židovského ritu.“ Pan Tomáš Pulc vede již osm let kurz „Učíme se Tóře“, a přestože jej mohou navštěvovat osoby všech věkových kategorií, zájem je poměrně malý.

Výrazně aktivněji zde však probíhá obnova kulturního a společenského života nejen v rámci židovské komunity, ale i ve vztahu k široké veřejnosti. Dokladem jsou v roce 2014 proběhlé oslavy 600. výročí příchodu Židů do Teplic, které ŽO Teplice uspořádala ve spolupráci s mnoha dalšími institucemi (Statutárním městem Teplice, Regionálním muzeem v Teplicích, ŽMP, SOA v Litoměřicích – pobočkou Teplice, Severočeskou

filharmonii Teplice, FŽO). Součástí oslav byla mj. odborná konference „Židé v Teplicích“ či rozsáhlá výstava věnovaná tomuto tématu v místním muzeu, seminář k dějinám Židů v Čechách nebo vydání publikace „Židé v Teplicích – 600 let historie“¹⁷ a řada dalších kulturních akcí.

Mimo to obec každý měsíc nabízí veřejnosti přednášky věnované židovské tematice a besedy s židovskými autory včetně prezentace jejich děl. Oblíbené jsou i přednášky určené žákům a studentům škol z celého Ústeckého kraje. Zájem seznámit se s historií, tradicemi a zvyky Židů mají hlavně základní školy a gymnázia, hotelové školy především zajímají pravidla *košer* stravování. V prostorách sídla obce se rovněž často konají výstavy a vzpomínkové akce.

Aktuální informace o činnosti a historii nabízejí přehledné webové stránky obce, na kterých lze nalézt i čtvrtletník „Posel“ s podrobnějšími zprávami z uspořádaných akcí [PULC, 26. 2. a 12. 3. 2015, osobní komunikace].

V budoucnosti čeká teplickou židovskou obec ještě mnoho úkolů, např. „*stanovit jasnou koncepci pro další rozvoj či jak zajistit samofinancování obce*“ uzavírá rozhovor pan Tomáš Pulc [26. 2. a 12. 3. 2015, osobní komunikace].

2.2.9 Židovská obec Ústí nad Labem

Vzhledem k tomu, že se nepodařilo získat bližší informace o současné činnosti židovské komunity v Ústí nad Labem od jejího vedení a internetové stránky obec nemá, jsou následující údaje velice skromné.

Do roku 1992 ústecká židovská komunita měla pouze status synagogálního sboru, samostatnou židovskou obcí se opět stala v roce 1992. Do její působnosti nyní patří oblasti Ústí nad Labem, Česká Lípa a Litoměřice [FEDOROVÍČ, 2005, s. 17–18].

Dle údajů dostupných na internetu měla v roce 2013 Židovská obec Ústí nad Labem pouze 41 členů, a je tudíž nejmenší židovskou komunitou v České republice spadající pod FŽO [Počítat, s. 413].

¹⁷ Burgerová, Lenka a Spála, Radek. *Židé v Teplicích: 600 let historie*. Vyd. 1. Teplice: Jan Zykmond v nakl. Europrinty, 2014. 294 s. ISBN 978-80-905175-6-1.

3 Obnova kulturního a společenského života

Brzy po „sametové revoluci“ – již na počátku února roku 1990 obnovila naše republika diplomatické styky se Státem Izrael a začala nová etapa vzájemné spolupráce mezi oběma zeměmi [Velvyslanectví].

Ve stejném období došlo k personálním změnám ve vedení ŽOP a mimo Prahu i vedení rady židovských náboženských obcí – současně také ke změně jejího názvu na Federaci židovských obcí. Cílem všech změn bylo zajištění jak důstojné péče o přeživší, tak obnova a rozvoj židovského života v celé republice. K tomu výrazně přispěl zákon o mimosoudních rehabilitacích z roku 1991, na jehož základě bylo židovským obcím navraceno několik nemovitostí znárodněných komunistickým režimem. Posléze vláda ČR v roce 1994 přijala i další zákon umožňující restituce židovského majetku zabaveného z důvodů rasové perzekuce.

3.1 Židovské muzeum v Praze

Restituce umožnily navrátit objekty Státního Židovského muzea do vlastnictví Židovské obce v Praze a jeho sbírky do majetku Federaci židovských obcí ČR. FŽO společně s ŽOP a Ministerstvem kultury ČR následně zřídily nestátní instituci – Židovské muzeum v Praze, které spravuje a prezentuje sbírky, knihovni a archivní fondy týkající se judaismu, Židů a jejich historie i přítomnosti, zejména v Čechách a na Moravě, nemalý je také podíl muzea na informovanosti dětí, mládeže a dospělých [MUNK, 2014, s. 73]. Edukační činnosti ŽMP se podrobněji věnuji v podkapitole 4.4.8.

3.2 Nakladatelství Sefer, s.r.o.

Nakladatelství Sefer, s.r.o. bylo založené FŽO již v roce 1991. Vydává jednak měsíčník Roš Chodeš, což je „věstník židovských náboženských obcí v českých zemích a na Slovensku“. Nakladatelství Sefer také publikuje tituly zaměřené na judaismus, židovskou historii a filozofii, talmudické a liturgické texty, vzpomínkové knihy, beletrii a poezii židovských autorů či edici Institutu Tereziánské iniciativy [Federace, Sefer, c2010].

3.3 Nadační fond obětem holocaustu – NFOH

FŽO je zakladatelem i této neziskové organizace, jehož posláním je „*zmírňovat křivdy minulosti, podporovat budoucnost*“ z finančních prostředků v celkové výši 300 milionů Kč, poskytnutých ze státního rozpočtu České republiky za účelem zmírnění některých majetkových křivd způsobených obětem holocaustu.

NFOH v období let 2001–2005 prostřednictvím programu „ODŠKODNĚNÍ“ zajišťoval rozdělení částky ve výši 100 milionů Kč osobám, „*kterým byl v důsledku rasové perzekuce v době okupace na území dnešní České republiky nacistickým Německem odňat nemovitý majetek a platné restituční předpisy ani mezinárodní dohody jim neumožnily navrácení tohoto majetku či získání jiné formy odškodnění*“ [Federace, Nadační, c2010].

Zbývajících prostředky NFOH každoročně finančně přispívá na uskutečnění projektů v těchto čtyřech programech:

PÉČE – sociální, zdravotní a psychologická pomoc přeživším holocaustu a jejich potomkům. Pro rok 2014 bylo správní radou NFOH ve výběrovém řízení udělena podpora 17 projektům v celkové výši 4,5 milionu Kč. Tato částka pomáhá zajistit sociální služby v téměř každé židovské obci, ale také např. provoz terapeutického centra „Rodiny po holocaustu“ nebo rezidenční péči pro přeživší.

PŘIPOMÍNKA – podpora vzdělávacích a vzpomínkových akcí připomínající oběti holocaustu. Nadační příspěvky v celkové výši 700 000 Kč byly v roce 2014 poskytnuty 38 projektům, mezi něž patří např. online učebnice o holocaustu, film a výstava „Židé v boji a odboji“, slavnostní koncert k Mezinárodnímu dni památky obětí holocaustu nebo projekt „*Stolpersteine – Kameny zmizelých 2014*“ a mnoho dalších.

OBNOVA – podílení se na rekonstrukcích a záchraně zničených židovských památek v době nacistického i komunistického režimu v Čechách a na Moravě. NFOH cíleně podporuje projekty na obnovu památek do jejich originální podoby, zejména těch, které se využívají ke svému původnímu účelu. Správní rada NFOH v roce 2014 podpořila částkou ve výši 7 300 000 Kč celkem 17 těchto projektů, sice největší měrou na „Dlouhodobý projekt postupné rekonstrukce, obnovy a zachování movitých a

nemovitých židovských památek na území ČR, které jsou v majetku FŽO“, ale také např. na opravy a údržbu židovských hřbitovů nebo restaurování náhrobků v Brně, Liberci, Olomouci, Sobědruhách, Spáleném Poříčí či v Praze.

BUDOUCNOST – podporuje předávání židovských tradic a rozvoj židovských komunit a vzdělávání v oblasti judaismu. Z tohoto programu jsou financovány např. festivaly, divadelní a kulturní aktivity, přednášky, workshopy, semináře a publikace prezentující židovskou kulturu, také programy židovských školek a školy či zpravodaje a měsíčníky židovských organizací. Pro rok 2014 bylo vybráno celkem 31 projektů, kterým NFOH poskytl příspěvky ve výši 500 000 Kč.

NFOH je spoluorganizátorem shromáždění při příležitosti Dne památky obětí holocaustu a předcházení zločinům proti lidskosti, které se pravidelně koná dne 27. ledna v Senátu Parlamentu České republiky.

NFOH se společně s Institutem Tereziánské iniciativy podílí také na organizaci pietní akce „*Den vzpomínání na oběti holocaustu – Jom ha-šoa*“, v roce 2014 se konalo již deváté veřejné čtení jmen obětí holocaustu na Náměstí Míru v Praze, a díky podpoře partnerských organizací se mohlo uskutečnit také v Brně, Olomouci, Liberci, Kutné Hoře a Sušici [Nadační, c2013].

3.4 Další židovské instituce a spolky

Postupně vznikaly další nové židovské instituce a spolky, jejichž výčet i zaměření je uveden v následujících podkapitolách.

3.4.1 Lauderovy školy – LŠ

Za přispění Nadace R. S. Laudera byla v roce 1994 nejprve otevřena židovská mateřská školka, posléze v Belgické ulici i židovská základní škola, nyní již osmileté gymnázium a další mateřská školka. LŠ se podrobněji věnuje podkapitola 4.4.2.

3.4.2 Tereziánská iniciativa a Institut Tereziánské iniciativy

Tereziánská iniciativa (TI) sdružuje bývalé vězně tereziánského a lodžského ghetta z českých zemí a také jejich přímé potomky. V současnosti Tereziánská iniciativa

registruje přibližně 600 členů v České republice a asi 100 členů žijících v zahraničí [Institut, O iniciativě, 2014].

Aby nacistická perzekuce Židů nebyla zapomenuta, klade TI velký důraz na výchovné a vzdělávací aktivity. Již mnoho let zajišťuje projekt, kterým jsou financovány vzdělávací zájezdy českých škol do Památníku Terezín, kde se žáci a studenti seznamují s historií terezínského ghetta a osudů jeho nedobrovolných obyvatel.

V terezínském „Středisku setkávání“ také členové TI „*sami studentům přednášejí, pořádají besedy, účastní se seminářů pro učitele, někdy jezdí za dětmi přímo do škol; jezdí i do škol v Německu*“ připomíná doktorka Lieblová [MARXOVÁ, 2005, s. 10]. V roce 2013, díky získaným prostředkům z grantů MŠMT, NFOH a Claims Conference, TI výrazně přispěla 94 školám k uskutečnění těchto zájezdů [VIDLÁKOVÁ, 2014, s. 3].

TI každoročně pořádá sněm svých členů. Účastníky setkání jsou nejen ti, kteří prošli terezínským ghettem, ale také jejich potomci. Jejich účast na tomto shromáždění je velmi důležitá, neboť právě na druhé a třetí generaci přeživších bude v budoucnu spočívat největší zodpovědnost za naplňování hlavního cíle TI – důstojného uchování památky obětí šoa [MARXOVÁ, 2005, s. 10].

TI organizuje několik pietních akcí, mj. pravidelně 8. března pořádá v Pinkasově synagoze tryznu jako vzpomínku na oběti vyvražděného rodinného tábora v Osvětimi. Členové se TI také setkávají 16. října poblíž hotelu Parkhotel v pražských Holešovicích, kde je umístěná pamětní deska připomínající první transporty Židů z Prahy do Lodže. Současně TI patří mezi stále a aktivní účastníky veřejného čtení jmen obětí holocaustu při příležitosti „*Dne vzpomínání na oběti holocaustu – Jom ha-šoa*“, na pražském Náměstí Míru, který se koná každý rok v květnu [VIDLÁKOVÁ, 2014, s. 3].

TI ve svém časopise přináší aktuální informace o dění v TI, zajímavosti z Památníku Terezín a Židovského muzea v Praze či životní příběhy svých členů. Časopis vychází zpravidla čtyřikrát ročně a je dostupný v tištěné i elektronické verzi [Institut, Časopis, 2015].

Svoji činnost TI financuje jednak z výše uvedených grantů, které mají přesně stanovené využití, ale především z dobrovolných příspěvků svých členů a díky značnému finančnímu odkazu bývalého terezínského vězně [Institut, O iniciativě, 2014].

Institut TI

Terezínská iniciativa již v roce 1993 založila stejnojmenný Institut, jehož cílem je podporování vědeckého výzkumu konečného řešení židovské otázky v českých zemích, dějin terezínského ghetta a následné zprostředkovávání jeho výsledků odborníkům i laikům, zejména nejmladší generaci, tj. žákům a studentům českých škol. Pro tento účel Institut TI provozuje vzdělávací portál „*holocaust.cz*“, na kterém je dostupný její další projekt „*Databáze obětí šoa z českých zemí i Evropy*“. Institut TI také spolupracuje se Židovským muzeem v Praze při vytváření výukových materiálů o holocaustu a o dějinách Židů v českých zemích ve 20. století v projektu nazvaném „*Naši nebo cizí?*“. Současně Institut TI vydává odborné publikace, např. *Terezínské pamětní knihy*, ročenku *Terezínské studie a dokumenty*, apod. Institut TI rovněž založil a spravuje vlastní knihovnu specializovanou na témata věnující se holocaustu, antisemitismu a rasismu. Na základě akreditace MŠMT je Institut TI od roku 2012 zařazen mezi vzdělávací instituce a pořádá edukační semináře pro učitele českých škol [Institut, Kdo jsme, 2015].

Sdružení Terezínské iniciativy i Institut TI sídlí v budově bývalé židovské školy v Praze 1, Jáchymova ulice č. 3.

3.4.3 WIZO (Women's International Zionist Organization)

WIZO je mezinárodní nepolitická ženská sionistická organizace, jejímž hlavním cílem je zajišťovat zlepšování postavení žen ve společnosti, poskytovat sociální služby ohroženým ženám, dětem, mládeži, seniorům a imigrantům v Izraeli (např. azylové domy, střediska pro děti a mládež, krizové telefonické linky, letní tábory, jazykové kurzy atd.). Mimo tuto hlavní aktivitu, WIZO v jednotlivých zemích pomáhá také v sociální a vzdělávací péči o své členy.

Zahraniční pobočky WIZO se snaží systematicky získávat finanční prostředky na pomoc Izraeli, a to hlavně pro zajištění sítě sociálních a edukačních služeb provozovaných touto organizací.

Pobočka WIZO v Československu byla založena roku 1925, během 2. světové války zanikla a její činnost se podařilo obnovit až v roce 1991. K současné situaci WIZO v ČR její předsedkyně PhDr. Eva Kosáková [5. 1. 2015, osobní komunikace] uvádí: *„U nás je situace poněkud odlišná. Máme kolem 60 členek, většinou přeživších šoa. Tedy i program je přizpůsoben této generaci žen – pravidelná setkávání, besedy se známými osobnostmi, společná návštěva divadelních představení a výstav. Samozřejmostí je však také vzájemné pomoc, pokud některá z nás onemocní.“* V průběhu roku organizuje výbor WIZO pro své členky také výlety po celé ČR spojené s návštěvou místních židovských památek. V devadesátých letech k těmto aktivitám patřily i vícedenní zájezdy, což dnes z důvodu věku a zdravotnímu stavu členek již není reálné.

Obdobně, jako všechny ostatní organizace WIZO ve světě, se i její česká sekce snaží získávat finanční prostředky pro Izrael: *„Přestože možnosti české pobočky jsou nesrovnatelné se zahraničím, uskutečnily jsme v posledních letech několik sbírek. Kromě toho se naše organizace snaží získávat finance i jiným způsobem, např. konáním dobročinných bazarů. Přes počáteční pochybnosti, vybrané částky nás přesvědčily, že je dobré v tomto způsobu získávání peněz pro Izrael pokračovat,“* popisuje PhDr. Eva Kosáková [5. 1. 2015, osobní komunikace] aktivity WIZO.

„Vzhledem k tomu, že většina členek jsou seniorky, je budoucnost této organizace značně nejistá. Hlavně – na židovské obci je opravdu převis aktivit, všichni si mohou vybrat a logicky, mladé ženy s podobnými zájmy se druží do spolků pro ně. Navíc, tady ta sionistická myšlenka pomoci Izraeli je vnímána spíš nárazově – viz aktivity a sbírky, které navazují na konkrétní události v Izraeli. Naproti tomu WIZO všude na světě spíš sbírá neustále – třeba méně, ale systematicky. U nás v Čechách stále přetrvává názor, že potřebujeme získávat finance především na vlastní činnost, než abychom podporovali druhé.“ konstatuje PhDr. Eva Kosáková [5. 1. 2015, osobní komunikace].

3.4.4 Společnost židovských žen České republiky o.s.

Mezi 43 dceřiných organizací Mezinárodní rady židovských žen ICJW – International Council of Jewish Women patří od roku 2010 také neziskové a nepolitické občanské sdružení „CCWJ – Společnost židovských žen České republiky“ [CCJW].

Ač tato organizace funguje sice poměrně krátkou dobu a její členská základna čítá jen několik desítek žen, byla vybrána k pořádání již XXII. mezinárodního setkání členek ICJW. Konvenci konanou ve dnech 4. – 7. května 2014 v Praze a zároveň i poprvé ve střední a východní Evropě, navštívilo sto padesát účastnic z celého světa. Prostřednictvím přednášek, workshopů, tematických výletů, exkurzí, společných setkání a diskuzí se účastnice seznámily s historií i realitou české židovské komunity. Na setkání také zazněly příspěvky k tématům týkajících se rodové problematiky, mezináboženských, mezikulturních a mezilidských vztahů či postavením žen v současné společnosti. Součástí tohoto setkání byla volba nové prezidentky ICJW.

CCWJ spolupracuje s ŽO Praha, NFOH, Rafael Institutem, Výborem pro péči o Prix Irene, organizací Slovo 21 a její členky se pravidelně zúčastňují vzdělávacích seminářů HERCZEG v Jeruzalémě.

Společně s dalšími sesterskými organizacemi sdílí česká sekce ICJW cíl a poslání své činnosti, tj.: *„Zlepšovat postavení a životy žen ve společnosti, přispívat k mezináboženské toleranci, ke snášenlivosti mezi kulturami a podporovat vzájemné poznávání a dialog.“* Tím se snaží napomáhat k zajištění spravedlivého uspořádání společnosti, ve které se respektuje židovská tradice, netoleruje antisemitismus a nenávisť vůči jiným etnikům [CCJW].

3.4.5 Židovský sportovní klub Hakoach

Obnova židovského života v České republice neprobíhá jen na poli náboženském, kulturním či společenském, ale také v oblasti sportovní. Židovské sportovní kluby, např. Makabi, Hagibor, Hakoach, Bar Kochba, fungovaly už v předválečném Československu. Jejich činnost přerušila nacistická okupace a poté i komunistický režim. Díky demokratickým změnám v zemi, mohla skupinka židovských sportovních

nadšenců již v roce 1990 znovu založit sportovní klub Hakoach, který v současnosti sdružuje cca 200 osob [FENDRYCH, 2013].

„Zapojit se do Hakoach může každý, kdo má židovské předky a hlavně pozitivní vztah k sportu, členství není nikterak omezeno věkem ani fyzickou zdatností, jsme především rekreační sportovci. Mezi naše nejoblíbenější aktivity patří volejbal, tenis, badminton, plavání, turistika, kanoistika, lyžařské zájezdy a cyklistické výlety. Od roku 2001 pořádáme cyklistickou cestu z Terezína do Prahy, tedy cestu, o které během války snily tisíce Židů uvězněných v terezínském ghettu. Židovští sportovci mají každý rok možnost se utkat v různých soutěžích a turnajích, např. při volejbalovém Memoriálu Jiřího Frolicha, na jarním turnaji Viktorcupu nebo na pravidelných Letních sportovních hrách, konaných pokaždé v jiném městě republiky. Ti nejlepší sportovci se pak zúčastňují tzv. makabiády – mezinárodních sportovních her“ přibližuje činnost klubu jeho současná členka paní Hermína Pavla Neuner [3. 4. 2015, osobní komunikace].

Klub Hakoach náleží k přidruženým organizacím FŽO, je členem Europium Maccabi Confederation (EMC) a také Maccabi World Union (MWU). Čtvrtstoletí fungování klubu dokazuje, že i sport má své stálé místo v životě české židovské komunity.

3.4.6 Matana, a.s.

Akciová společnost Matana, založená v roce 1992, zajišťuje správu nemovitého majetku svého zakladatele a 100% vlastníka – Židovské obce v Praze. Současně tuto činnost vykonává také pro FŽO, Nadaci Hagibor a Nadaci ŽOP [Židovská obec v Praze: výroční zpráva za rok 2013, 2014, s. 30].

Aktivity této společnosti lze rozdělit do několika oblastí. Mezi jednu oblast lze zařadit správu komerčně využívaných objektů zejména v Praze, zahrnující údržbu, rekonstrukce, pronájmy bytů a nebytových prostor [Matana, c2015].

Velmi důležitou složkou činnosti akciové společnosti Matana je správa 273 židovských hřbitovů, 40 synagog a více než 150 různých hřbitovních budov nacházejících se na území celé České republiky, kterou zajišťuje samostatné oddělení – Správa budov a hřbitovů (SBH) [Židovská obec v Praze: výroční zpráva za rok 2013, 2014, s. 30, 32].

Vedoucí SBH Ing. Mojmír Malý zdůvodňuje nezbytnost obnovovat a zachovávat židovské objekty pro další generace slovy: *„Jde o projev úcty k předchozím generacím, snahu zachovat viditelné a hmatatelné připomínky jejich existence. Pečovat o svá pohřebiště, chránit je a udržovat označení hrobů či náhrobků je povinností židovských obcí. Památky jsou zdrojem cenných údajů, epitafy na náhrobcích jsou v mnoha případech jediným dochovaným zdrojem informací o příslušnících zaniklých židovských obcí. Památky mají tedy i významnou vzdělávací funkci. Péče o památky může posílit pozitivní obraz židovských obcí ve společnosti“* [MALÝ, 2010, s. 8].

Ing. Mojmír Malý [2010, s. 8] současně vysvětluje také příčiny, proč se naprostá většina židovských památek v 90. letech minulého století nacházela ve velmi špatném stavu: *„Protože však jen málo z původních židovských obcí mohlo být po válce obnoveno, začala většina objektů rychle chátrat a nezřídka se pro své okolí stávaly přítěží a nepříjemnou výčitkou. Pod nejrůznějšími záminkami nenávratně mizely nebo byly přestavěny pro jiné účely.“* Jako příklad uvádí města, ve kterých byly zbytečně odstraněné synagogy: Benešov, Tábor, Pelhřimov, Příbram, Strakonice, Litomyšl a mnoho dalších. Pan Mojmír Malý [2010, s. 8] také připomíná, že se *„do dnešního dne dochovalo na 200 objektů, z nich však zhruba třetina vlivem přestaveb téměř ztratila svou původní podobu.“* Po čtyři desítky let komunistického režimu zůstávaly židovské hřbitovy a synagogy opuštěné, chátrající a nezřídka byly i soustavně ničeny. Teprve až politické změny po listopadové revoluci v roce 1989 umožnily záchranu zbývajících památek a současně – poprvé v historii i jejich systematickou dokumentaci [MALÝ, 2010, s. 8].

Je zcela evidentní, že více než dvacet let trvající proces záchrany a obnovy, zajišťovaný společností Matana, a.s., pozitivně změnil stav mnoha židovských objektů na celém území České republiky. Každým rokem přibývají další nově opravené památky, jen během roku 2013 byly provedeny stavební a restaurátorské práce na opravě hřbitovní zdi, záchraně architektonicky významných hrobek a hrobů v havarijním stavu na Novém židovském hřbitově v Izraelské ulici v Praze 3. Pokračovala také obnova *„synagogy v Písku, obřadní síně v Hradci Králové-Pouchově, hrobnického domku v Berouně, márnice v Praze Uhříněvsi a hřbitovních areálů v Hroubovicích a Kolíně“* [Židovská obec v Praze: výroční zpráva za rok 2013, 2014, s. 32]. Na vybraných, erozi

nebo vandalismem napadených náhrobcích v historicky významných hřbitovech (např. v Náchodě, Humpolci, Mořině, Golčově Jeníkově, Březnici, Čkyni a dalších sedmnácti lokalitách) byly provedeny záchranné, restaurátorské nebo konzervační práce. V tomto roce SBH provedla také velkou opravu hřbitovních zdí v Tučapech, Rychnově nad Kněžnou, Pavlově, Pardubicích, Kolíně – starém hřbitově, Kladně, Chrudimi, Hostomicích, Hluboké nad Vltavou a Bechyni. Současně SBH zajišťovala realizaci řady sice menších rozsahem, ale významem neméně důležitých činností [Židovská obec v Praze: výroční zpráva za rok 2013, 2014, s. 33].

Tato oblast je financována cca z poloviny z vlastních zdrojů a cca z poloviny z dotací, darů a ostatních příjmů. Přes velké úsilí všech zainteresovaných se mnoho židovských památek dodnes nachází ve velmi špatném technickém stavu a jejich záchrana si vyžádá nemalé úsilí a finanční prostředky. Poté, co však bude komplexní obnova v přijatelné míře dokončena, se „*těžiště činnosti přesune na údržbu dosaženého stavu*“ vysvětluje Ing. Mojmír Malý [2010, s. 9]. Je tedy pochopitelné, že se jedná o nikdy nekončící činnost na obnově a údržbě těchto objektů.

3.4.7 Projekt Deset hvězd

Přestože se po roce 1989 podařilo značně omezit další devastaci židovských památek, omezené finanční prostředky vlastníků – tj. FŽO a jednotlivých ŽO, často dovolují pouze provedení nezbytně nutných prací při odstraňování jejich havarijního stavu.

Na záchraně historických nemovitostí se výrazně podílí zcela ojedinělý program „Revitalizace židovských památek“, a to jak svým rozsahem, tak objemem vynaložených finančních prostředků. V roce 2010 se FŽO podařilo získat doposud největší grant v novodobé historii židovských komunit ve výši 280 milionů Kč, z čehož 85% z celkové částky poskytl Evropský fond pro regionální rozvoj a 15% pochází z rozpočtu České republiky. Zajištění poskytnutí podpory v rámci Integrovaného operačního programu pro období let 2007–2013, a to na aktivitu 5.1b „Realizace vzorových projektů obnovy a využití nejvýznamnějších součástí nemovitého památkového fondu ČR“, předcházelo ze strany FŽO několik let usilovné činnosti na vytvoření databáze památek, jejich dokumentace, výběru do projektu, studií proveditelnosti, ekonomického zhodnocení projektu a uzavření smluv s partnery.

Díky takto získaným prostředkům mohl být zahájen projekt nazvaný „Deset hvězd“. Během jeho tzv. realizační fáze se v letech 2010 až 2014 uskutečnila záchrana patnácti historicky významných objektů (tj. synagog, rabínských nebo obecních domů) na deseti místech v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Revitalizace zahrnovala jak kompletní rekonstrukce a restaurování těchto budov, tak ve většině z nich i instalace stálých expozic, dokumentujících židovskou historii dané lokality. V sídlech někdejších židovských obcí v Boskovicích, Brandýse nad Labem, Březnici, Jičíně, Krnově, Mikulově, Nové Cerekvi, Plzni, Polné a Ústěku tím vznikla síť deseti regionálních center židovské historie a kultury a současně se podařilo zachovat tyto jedinečné památky pro další generace. Na prezentaci a provozu těchto center se podílejí také kulturní instituce, občanská sdružení a iniciativy místních obcí, proto je naprosto nezbytná jejich součinnost s FŽO v další tzv. provozní fázi v období od 1. 7. 2014 do 30. 6. 2019 [KINDERMANN, 2014].

4 Důležité atributy židovství

4.1 Sociální péče

Ve všech židovských obcích ČR, vyjma židovské obce v Ústí nad Labem, fungují sociální oddělení, která dle zákona č. 108/2006 Sb., poskytují základní a odborné sociální poradenství všem svým členům.

Komplexní péči nejen přeživším holocaustu, ale i dalším příslušníkům židovské komunity, kteří z důvodu věku, onemocnění nebo zdravotního postižení vyžadují pomoc jiné fyzické osoby, zajišťuje v jejich přirozeném domácím prostředí např. Agentura domácí péče JAS, založená při brněnské židovské obci v roce 2004 [Židovská obec Brno, Agentura, c2010]. Ve stejném roce svou činnost zahájila také Agentura domácí péče TIKVAH při židovské obci Ostrava [Židovská obec v Ostravě, O agentuře]. Do systému sociálních služeb zajišťovaných ŽOP patří Komplexní domácí péče EZRA [Komplexní, c2015].

4.1.1 Penzion Charlese Jordana

Budovu dnešního penzionu pro seniory v Praze 7, Janovského ulici, zakoupila ŽOP již v roce 1992. Dům byl zrekonstruován na malé samostatné bytové jednotky a od roku 1994 slouží členům židovské obce – v první řadě přeživším šoa [MUNK, 2014, s. 72; Dvacet, 2013, s. 25].

Penzion nese jméno Charlese Jordana, bývalého ředitele amerického výboru pro pomoc židovským uprchlíkům American Joint Distribution Committee, který tragicky zahynul v létě 1967 v Praze [ZBAVITELOVÁ, 2007].

V průběhu více než dvaceti let existence proběhly v Penzionu určité změny, zejména v souvislosti s novou legislativou, týkající se poskytování sociálních služeb. Nadále však mohou zdejší obyvatelé využívat místní pečovatelskou službu, nebo domácí péči agentur EZRA a Naděje. Každý týden se tu pod vedením odborníků konají cvičení těla i paměti. Seniory také pravidelně navštěvuje rabín Sidon i rabín Peter, obyvatelé společně zahajují šábés, oslavují židovské svátky a narozeniny. V současnosti žije v Penzionu cca

28 obyvatel a také dva psi, dva kocouři a jeden křeček. O bezpečnost a ochranu všech se stará tým pracovníků ostrahy na recepci [Dvacet, 2013, s. 25].

4.1.2 Domov sociální péče Hagibor

Místo na rozhraní pražských Vinohrad a Strašnic nazývané Hagibor je více než sto let úzce spjato s historií české židovské komunity. V roce 1911 zde nechala pražská židovská obec vybudovat dům, který až do roku 1943 sloužil nejprve jako útulek pro nemocné, později jako starobinec. V jeho blízkosti byl pak ve 20. letech minulého století vybudován stadion židovského sportovního klubu Hagibor, což v překladu z hebrejštiny znamená „hrdina“, dle nějž se následně vžilo označení celé lokality.

Zavedením tzv. Norimberských zákonů se areál Hagiboru stal jedinou oázou, kde se Židé mohli volně scházet, posléze však nacisté i tento areál proměnili v integrační tábor pro Židy ze smíšených manželství. Po 2. světové válce mohl Hagibor na krátkou dobu sloužit svému původnímu účelu, na počátku padesátých let minulého století byla budova starobince zabrána a stala se součástí Vinohradské nemocnice: Její oddělení pro děti a dorost zde fungovalo až do roku 2005. Poté byl celý objekt v restituci navrácen do vlastnictví Židovské obce v Praze [PAŘÍK, 2006a, s. 3, 11].

Po technicky i finančně velmi náročné rekonstrukci historické budovy, přístavby nové obytné části a úpravách parku, zahájila ŽOP v květnu roku 2008 provoz Domova sociální péče Hagibor. Klienti zde mohou využívat služeb domova pro seniory (kapacita 47 lůžek), denního stacionáře (kapacita 5 klientů) nebo odlehčovacích pobytů (kapacita 10 lůžek) dle zákona č. 108/2006 Sb., O sociálních službách [Domov, c2010].

DSP Hagibor poskytuje nejstarší generaci židovské komunity (věkový průměr obyvatel domova se pohybuje kolem devadesáti let) příjemné ubytování, kvalitní stravování, sociální a ošetrovatelskou péči, sociálně-terapeutické služby, možnost zúčastnit se různých skupinových nebo individuálních aktivit. Péče o seniory v DSP Hagibor vychází z obecných zásad judaismu, se zvláštním zřetelem k potřebám obětí šoa, dodržují se zde židovské tradice a svátky, je zajištěna *košer* strava [Domov, O nás, c2010; JIŘIČKA, 2014].

Židovská obec v Praze jakožto zřizovatel hradí téměř dvě třetiny nákladů provozu domova. Zbývající část je financována z plateb klientů, příspěvků zdravotních pojišťoven, dárců a nadací.

Toto zařízení má, stejně jako ostatní židovské instituce v republice i v zahraničí, zvýšenou ostrahu při vstupu do objektu, což u mnoha zdejších obyvatel přispívá k pocitu jistoty a bezpečí [JIRIČKA, 2014].

Součástí domova je od roku 2009 také Třígenerační komunitní centrum (TKC), které pořádá široké spektrum společensko-kulturních akcí pro všechny generace židovské komunity. K programům TKC patří např. společné šabatové večere, oslavy svátků *Roš ha-Šana*¹⁸, *Chanuka*¹⁹ nebo *Purim*²⁰, kterých se zúčastňují jak klienti Hagiboru, tak mnoho dalších členů židovské obce. Projekt zdejšího centra nazvaný „Radost seniorům“ získává dobrovolníky, kteří ve svém osobním volnu doprovázejí obyvatele DSP Hagibor na různé kulturní akce a výlety. TKC pořádá též vzdělávací přednášky a jazykový kurz hebrejštiny pro seniory [Domov, Třígenerační, c2010].

V prostorách domova funguje i soukromá mateřská školka Bejachad. Společně tu tedy žije nejstarší i nejmladší generace židovské komunity.

4.1.3 Program „DOKAŽ TO S NÁMI!“

Program sociálního oddělení Židovské obce v Praze „*Dokaž to s námi!*“ je určen osobám znevýhodněným na trhu práce, tj. např. lidem se zdravotním postižením. Klientům, kteří pro získání a udržení pracovního místa potřebují dlouhodobou podporu přímo na pracovišti, nabízí projekt komplexní služby, jejichž cílem je poskytnout člověku takovou podporu, aby si byl sám schopen najít a udržet místo na otevřeném trhu práce za rovných platových podmínek. K tomuto účelu zřídila Židovská obec v Praze pro klienty programu několik tréninkových pracovišť. Jednak dílnu Becalel v Jáchymově ulici 3, kde se vyrábí keramika a vitráže, dekoruje porcelán nebo dokončují práce na textilních výrobcích. Tréninkovým pracovním místem je i kavárna Na Balkoně v prostorách židovské radnice v Maiselově ulici 18, zde se pracovníci

¹⁸ Židovský Nový rok, svátek slavený na podzim.

¹⁹ Židovský svátek připomínající zázrak při opětovném vysvěcení druhého Chrámu po povstání Makabejských v 2. století př. n. l.

²⁰ Židovský svátek připomínající záchranu perských Židů.

starají o obsluhu hostů, přípravu teplých a studených nápojů a další činnosti spojené s provozem kavárny. Cvičná praxe může probíhat také jako zahradnické práce na pražských židovských hřbitovech nebo zajišťování úklidů kancelářských prostor. Fungování projektu „*Dokaž to s námi!*“ zajišťují sociální pracovnice ŽO Praha paní Mgr. Ivana Praksová a paní Bc. Zuzana Veselá – pracovní konzultantka [Židovská obec v Praze, Program].

4.2 Rituální lázeň – mikve

Hebrejský výraz *mikve* používaný pro rituální lázeň, v překladu znamená „sebrání“ nebo „shromáždění“ vody, proto lze rozlišit *mikve* přírodní, tj. moře, jezera, řeky, a *mikve*, které vybudoval člověk. Ty představují nádrž s čistou přírodní vodou (tj. pramenitou nebo dešťovou, nikoliv vodovodní, lze však použít vodu z roztáleného sněhu nebo ledu) a slouží k očištění osob nebo předmětů. Talmudský traktát *Mikvaot* stanovuje mnoho dalších kritérií, která musí *mikve* splňovat, mj. by měla pojmut nejméně 762 litrů vody, která nebyla přinesena v nádobě, musí mít přítok a odtok a být dost hluboká, aby umožnila dospělému člověku úplné ponoření atd. Z těchto důvodů je zřízení rituální lázně poměrně náročná záležitost. Nezbytné jsou také konzultace s rabínem, neboť její výstavba musí být v souladu s *halachou* [Očistná, 1995, s. 8].

Dodržování rituální čistoty patří k povinnostem každé věřící židovské ženy před svatbou, po menstruaci nebo po porodu. Muži chodí do *mikve* před začátkem šabatu a nejvíce v období Vysokých svátků (*Roš ha-šana* a *Jom kipur*²¹) za účelem duchovní přípravy a očisty. Ponoření do *mikve* je také nezbytnou součástí konverze k judaismu a musí ji podstoupit všichni konvertité – muži i ženy. V *mikvi* se také „*košeruje*“ nově zakoupené nádoby (hrnce, talíře, přístroje) před prvním použitím v židovské kuchyni [NEWMAN, 1992, s. 116–117; Očistná, 1995, s. 8].

Před samotným ponořením do *mikve* se musí každý nejen důkladně omýt mýdlem, ale také dodržovat další pravidla, např. odložit všechny šperky, ostříhat si nehty, umýt si vlasy nebo odložit kontaktní čočky, atd. Rituální čistota však neznamená jen čistotu tělesnou, nýbrž i duchovní. Dokládají to slova významného středověkého rabína, lékaře

²¹ Den smíření, podzimní svátek následující 10 dní po židovském Novém roce.

a filozofa Maimonida: „*Nečistota není bláto nebo špína odstranitelná vodou, ale je to stav, o němž rozhoduje Písmo a jenž závisí na úmyslech lidského srdce. Proto řekli naši Moudří: „Jestliže se člověk ponoří bez určitého záměru, je to, jako by se neponořil vůbec“* [Očistná, 1995, s. 8].

V minulosti měla svou vlastní rituální lázeň každá větší židovská obec, což dokládají jejich archeologické nálezy např. v Mikulově, Praze, Dobrušce, Polné, Znojmě, Boskovicích [KLENOVSKÝ, 2005, s. 9]. Během období komunistického režimu však došlo k uzavření a následně v šedesátých letech minulého století k naprostému zničení poslední funkční *mikve* v republice, nacházející se v prostorách domu v Karlově ulici č. 10 v Praze.

Dodržovat náboženské předpisy týkající se rituální očisty, hlavně v zimních měsících, nebylo v porevolučních Čechách snadné. „*Židovská obec v Praze sice k tomuto účelu nechala zbudovat v prostoru Hostivařské přehrady zastřešený hausbót, kde hlavně věřící ženy vykonávaly obřad rituální očisty za každého počasí v přírodní mikvi. A právě zde se v roce 1993 konaly první konverze. Podmínky mikve splňovaly také děčínské bazény s teplými prameny, využívala jsem tedy i tuto možnost, zejména v zimě“* vzpomíná na počátek devadesátých let v Praze paní Vlasta Rút Sidonová, členka a sociální pracovnice zdejší židovské obce [13. 1. 2015, osobní komunikace].

Mikve k plnohodnotnému židovskému náboženskému životu bezprostředně patří, proto se její vybudování stalo jednou z hlavních priorit pražské židovské obce po roce 1989. Z vážných technických důvodů však nebylo možné uskutečnit prvotní záměr, tj. zrekonstruovat a následně obnovit provoz původní historické lázně, objevené při archeologickém průzkumu v gotickém sklepení pod Pinkasovou synagogou. Proto se židovská obec rozhodla vybudovat zcela novou *mikvi* v prostorách přízemí Pinkasovy synagogy, v těsné blízkosti původní historické rituální lázně. Projekt vypracovali v letech 1992–93 angličtí odborníci – rabi Posen společně s rabim Hershelem Glückem, realizaci celé stavby zajišťovaly české firmy MURUS a NOREO pod dohledem pana Tomáška ze ŽOP. Na jaře roku 1994 získala židovská obec stavební povolení a již o rok později proběhla kolaudace. Náročnost takové stavby dokládají složité podmínky při zajištění dostatečného množství pramenité vody, tento problém museli technici vyřešit

prohloubením původní středověké studny, a to bez použití moderní techniky, stejným postupem, jaký se používal v 17. a 18. století.

Celkové náklady na výstavbu nové *mikve* dosáhly čtyř milionů korun, velkou měrou ji financovala pražská židovská obec za přispění manželů Weissových z Kalifornie a Nadace rabi Avrahama Jicchaka Glücka z Londýna [Očistná, 1995, s. 8–9].

Dne 18. května 1995 se za účasti vrchního zemského rabína Efraima Karola Sidona, rabína Posena a rabiho Glücka konalo slavnostní otevření první moderní *mikve* v České republice, což je bezesporu zásadní událost pro celou židovskou komunitu.

Na jejím zprovoznění se značně podílela paní Sidonová. Dle vlastních zkušeností z rituálních lázní v Izraeli dlouhou dobu vykonávala funkci *balanit* – lázeňské, vytvořila také provozní řád *mikve* a později zaučovala své nástupkyně [SIDONOVÁ, 13. 1. 2015, osobní komunikace].

V současnosti je pražská *mikve* otevřena na základě domluvy s její obsluhou, musí být ohlášena předem (telefonicky, mailem nebo SMS) a vstupné činí 300 Kč, pro členy ŽOP pak 200 Kč. Jejími návštěvnicemi jsou nejčastěji ortodoxní členky komunity, ale také židovské turistky z celého světa [Židovská obec v Praze, Mikve, c2015; SIDONOVÁ, 13. 1. 2015, osobní komunikace]. Podle sdělení paní Dagmar Dushinsky z pražského rabinátu a současně jedné z *balanit*, v roce 2014 navštívilo zdejší *mikvi* 161 českých a 108 zahraničních židovských žen [DUSHINSKY, 20. 3. 2015, osobní komunikace].

Více než deset let byla pražská *mikve* jedinou funkční v naší republice, teprve až ode dne 18. 10. 2006 má svoji novou rituální lázeň i brněnská komunita. Tamější *mikve* se nachází ve sklepních prostorách domu, který je ve vlastnictví místní židovské obce. Obdobně jako v Praze, i tady jsou respektovány jak náboženské, tak hygienické předpisy. Obnovení této tradice je pro moravské židovské věřící bezesporu velmi důležité, vždyť do této doby byla nejbližší funkční *mikve* až ve Vídni [18. 10. 2006 Slavnostní, akt. 2012].

Podle informací zveřejněných na internetových stránkách pražského *košer* hotelu King David v Hyberské ulici 42 by i zde měla být od jara roku 2015 zprovozněna nová rituální lázeň [Hotel, Kosher, c2014].

Obnovit provoz původní *mikve* tak, aby mohla sloužit ke svému účelu i v dnešní době, není snadnou a lacinou záležitostí, neboť je nutné dodržovat náboženské i hygienické předpisy. Ke splnění současných hygienických požadavků by bylo nutné provést určité stavební úpravy, což mnohdy naráží na nesouhlas ze strany památkové péče, neboť prostory *mikve* bývají často součástí historických objektů.

Některé dochované rituální lázně, jako např. v areálu pražské Pinkasovy synagogy (ul. Široká 3), v Boskovicích (ul. U Templu 3/5) nebo v Mikulově (ul. Brněnská), jsou nyní přístupné široké veřejnosti. To může také vést k názorům, že se z nich tak staly především turistická lákadla či atrakce. Rituál očišťování však patří mezi židovské zvyky, které byly a mnohdy ještě jsou opředeny mnoha pověrami, proto zpřístupnění *mikve* a informace o jejím významu v židovském životě určitě napomohou odbourat toto doposud tabuizované téma ve společnosti.

4.3 Židovská kuchyně – Jak se vaří a jí „košer“?

Mezi hlavní atributy judaismu nepochybně patří specifické zásady stravování a přípravy pokrmů. Ty mající svůj původ v biblických příkázáních. Rabínská literatura pak tyto jídelní předpisy v průběhu mnoha staletí neustále upřesňovala. Pozornost, která je této oblasti věnována, svědčí o tom, že jídlo má v životě Židů velkou roli, neboť je nerozlučně spjato s náboženstvím. Bondy [2008, s. 7] tuto skutečnost potvrzuje konstatováním, že: „*snad v žádném jiném náboženství není víra natolik spojena s jídlem jako v židovském.*“

V tradiční židovské kuchyni se nejčastěji vedou polemiky nad tím, zda určitá potravina, pokrm či způsob zpracování jsou nebo nejsou *košer*, v současnosti se však toto slovo stalo natolik oblíbeným, že se často používá zejména mimo gastronomické rituální předpisy, a tak někteří lidé, v situaci, kdy něčemu či někomu nedůvěřují, jednoduše řeknou: „to není *košer*“, přičemž mnohdy vůbec neznají jeho skutečnou podstatu.

V této podkapitole chci nejprve připomenout důvody, proč a kdy se v judaismu používá označení *košer* a následně objasnit, zda a v jaké podobě je možné dnes v Čechách a na Moravě dodržovat židovské náboženské příkazy týkající se stravování a přípravy pokrmů.

Hebrejské slovo *košer* v překladu znamená „čistý, schopný, ryzí“ [SPIEGEL, 2007, s. 129] a v judaismu se jím vyjadřuje rituální způsobilost. V praxi to znamená dodržování *kašrutu*, tj. systému pravidel a předpisů týkajících se potravin a přípravy jídel podle kritérií *halachy*.

Ustanovení *kašrutu* vychází z biblické knihy Genesis 9,3: „*Všechno živé, co se hýbe, vám bude za pokrm; to všechno vám dávám tak jako dříve zelené byliny*“ [Bible21, c2012]. Stravovací předpisy jsou pak následně upřesněny v knize Leviticus (11), kde se nachází rozdělení živočichů na rituálně čisté a nečisté. Jíst je povoleno např. maso ze zvířat, která mají rozpolcená kopyta, tj. hovězí dobytek, kozy, ovce, vysoká zvěř. Z vodních živočichů pak ty, kteří mají ploutve a šupiny, např. kapr, losos, makrela, k dalším povoleným druhům patří drůbež – slepice, kuřata, husy, kachny a krůty. Nosek [2010, s. 172] uvádí, že: „*spornou otázkou halachického stravování se stala zvířata jako: holub, bažant, krocán a křepelka, kde často záleží na minhagu (zvyku) daného místa.*“ Zcela vyloučena je však konzumace masa z vepřů, oslů, hlodavců, velbloudů, medvědů, žraloků, jeseterů a úhořů. Ovoce, zelenina a vejce jsou neutrální potraviny – tzv. *parve*, a tedy se mohou kombinovat jak s mléčnými, tak s masitými pokrmy [NOSEK, 2010, s. 171–175].

Slavný lékař a filozof Maimonides na základě vlastní medicínské praxe spatřoval v zákonech *kašrutu* klíč k rozlišení toho, co jíst a čeho se vyvarovat, co je pro lidské tělo a duši dobré a co jim naopak škodí. Jeden z nejrespektovanějších současných izraelských rabínů Jisra'el Me'ir Lau [2012, s. 93] podotýká, že moderní medicína potvrdila mnohé z Maimonidových názorů.

Pravidla *kašrutu* jsou sice přísná a omezující, na druhé straně nutí k zamyšlení nad tím, co jíst, a nejíst neuváženě a neomezeně. Z tohoto důvodu „*se stalo populárním spojovat kašrut často s hygienou nebo zdravým životním stylem či biopotraviny*“ namítá rabín Štěpán Menaše Kliment [2012, s. 2]. Současně zdůrazňuje, že dodržování *kašrutu* „*je součástí širšího životního stylu a názoru vyplývajícího z přijetí Božích příkázání jakožto celku. Jedná se tedy o rituální pravidla, která člověk přijímá a plní, i když nemusí nutně znát jejich racionální odůvodnění*“ [KLIMENT, 2012, s. 2]. K tomu konstatuje, že „*některá pravidla jsou někdy vytrhávána z kontextu a jsou známější, například se lidé často vyhýbají vepřovému masu, ale v kašrutu je stejně přísně zakázáno i maso*

povolených druhů, které nebyly košer způsobem poraženy a odkrveny“ [KLIMENT, 2012, s. 2].

Krev je v židovském náboženství považována za symbol života a jakékoliv její používání je přísně zakázáno, neboť: „*nesmíte však jíst maso, dokud je v něm život, totiž krev*“ (Gn 9,4) [Bible21, c2012]. Přesto se od středověku nelogicky rozšiřovala pověra o tom, že Židé vraždí křesťanské děti a panny, aby získali krev pro své náboženské úkony, což v mnoha zemích Evropy bylo záminkou k antisemitistickým útokům na židovské obyvatelstvo, dokladem je např. proces s Leopoldem Hilsnerem, jenž uvádím v kapitole věnované historii [Institut, Obvinění, 2011].

Židovské rituální předpisy týkající se zabíjení zvířat ke konzumaci obsahují podrobný popis toho, jak mají být zvířata porážena, aby smrt zvířete „*byla co nejméně bolestivá*“ [COHEN, 2006, s. 289]. To znamená, že rituální zabití – tzv. *schita* – se provádí proříznutím hrdla zvířete a jeho následným vykrvácením bez omráčení. Rabín Lau [2012, s. 98] obhajuje tento způsob zabití na základě výsledků vědeckých testů prováděných na Cornell University, které „*skutečně ukázaly, že schita, která zvíře přivede okamžitě do bezvědomí, je nejhumánnější metodou porážky.*“ Naproti tomu Singer [2001, s. 163] má za to, že sice v době, kdy tato nařízení vešla do židovských zákonů, se zřejmě jednalo o nejhumánnější způsob, ale v dnešní době omráčení zvířete před zabitím považuje za přijatelnější postup.

Nelze posoudit, co je pro samotné zvíře méně stresující. V porovnání s tím, jak jsou dnes běžně zabíjeny miliony zvířat na světě, patří rituální postup k těm nejakceptovanějším.

Rituální předpisy rovněž přesně definují i osoby, které mohou porážku provádět. Jisra'el Me'ir Lau [2012, s. 97] uvádí, že: „*šochet (řezník) je člověkem, který přijal kabalu neboli tradici, svolení vykonávat práci řezníka. Tato kabala může být omezena pouze na zabíjení ptactva a drůbeže nebo může dávat svému držiteli oprávnění porážet všechny druhy zvířat, včetně hovězího dobytka.*“

Současně jsou také stanoveny důvody, kdy a proč maso zabitého zvířete musí být prohlášeno za nezpůsobilé k požívání. Smyslem tohoto ustanovení je hlavně ochrana před konzumací masa z nemocných nebo již uhynulých zvířat.

Na území České republiky zajišťuje *košer* porážku pouze majitel restaurace King Solomon pod dozorem českého rabína Klimenta a rabína Kaufmana z Badatz Chug Chatam Sofer – jedné z největších *kašrutových* organizací na světě [KLIMENT, 2012, s. 2].

Většina *košer* restaurací v naší republice je však zásobována masem z Rakouska, Polska, Lotyšska, Ukrajiny a Irska, jenž má certifikát – *hechšer*, kde je uvedeno jméno rabínského soudu a rabína z renomovaných židovských obcí v Evropě či Izraeli, jenž *kašrut* masa dozorují.

4.3.1 Košer kuchyně

Aby kuchyně mohla být *košer*, je důležité dodržovat zásadu oddělování masité a mléčné stravy, což v praxi znamená, že se nesmí společně vařit maso a mléko, ale také nádobí se smí používat pouze pro jednu nebo druhou skupinu jídel. Navíc je nutné mít i další kuchyňské náčiní určené výhradně pro jídlo na svátek *Pesach* [DOLEŽELOVÁ, 1995, s. 96].

V *košer* kuchyni je nutné mít nejen masové a mléčné nádobí, ale také např. zvlášť houbičky na mytí mléčného a masitého nádobí a příslušné utěrky. Nové nádobí se však musí před prvním použitím nejprve řádně umýt a rituálně ponořit, teprve pak je rituálně čisté. Pokud je nádobí znekošerněno, je nutné znovu opakovat postup, jako před prvním použitím [SPIEGEL, 2007, s. 135].

4.3.2 Co se vaří v židovské kuchyni?

Tradiční židovské kuchařské recepty se v naší zemi po desítky let předávaly pouze v kruhu rodiny a přátel. Pro ostatní zůstaly téměř neznámé, neboť v době totality byly záměrně prezentovány jako předpisy polské, německé či ukrajinské kuchyně.

Židovská kuchyně podle Saxlové a Sýse [1991, s. 8–9] „je v podstatě velice racionální, málo tučná, bohatá na vitamíny a vlákninu“, přesto její pokrmy jsou proslulé a všeobecně pokládány za velmi chutné.

Stejně jako po staletí i k dnešní tradiční židovské kuchyni neodmyslitelně patří speciální chléb nazývaný *barches* nebo také *chala*, určený pro šabatové a sváteční hostiny.

Nekvašený chléb, tzv. *macesy* a z nich připravené pokrmy (např. nákyp *macelokš*, *macesové* knedlíčky do polévky) jsou charakteristické pro období svátku *Pesach*, kterým se připomíná odchod předků z egyptského otroctví a spěch, kvůli němuž nebylo možné připravit chléb kvašený. Ještě na počátku minulého století si každá židovská domácnost pekla své vlastní *macesy*,²² v současnosti je lze zakoupit již hotové v prodejně na Židovské obci v Praze.

Smažené bramborové placky – *latkes*, stejně jako koblihy, jsou tradičním jídlem pro svátek *Chanuka*. Zvyk pojídat jídla smažená na oleji během tohoto svátku vychází z talmudického příběhu o zázraku s olejem v Chrámu.

Do židovského jídelníčku patří bezesporu rybí pokrmy. Pro všední dny postačí např. slaneček, ale ke svátečním večerím se připravuje plněná ryba tzv. *gefilte fiš*. Příprava tohoto pokrmu vyžaduje určitou zručnost, a tak se dnes často připravuje její snadnější varianta – kapří knedlíčky.

Velké oblibě se těší také *šoulet* (maso, kroupy, fazole, nebo také hrách a čočka), *blincesy* (tvarohové lívanečky) nebo *kugl* (nákyp z brambor nebo nudlí) [SAXLOVÁ, 1991].

Dodnes se typické židovské pokrmy často připravují i v domácnostech, které se rituálními předpisy stravování běžně neřídí. V poslední době je lze nalézt také v jídelníčku mnoha nežidovských restaurací.

4.3.3 Košer jídelny

Košer stravování pod dohledem pražského rabinátu je zajištěno v jídelnách Lauderových škol a Domu sociální péče Hagibor [Židovská obec v Praze: výroční zpráva za rok 2013, 2014, s. 13].

Svoji *košer* jídelnu má ještě Židovská obec Brno a Židovská obec Olomouc, dozorované místními rabináty.

²² Viz např. v povídkách V. Rakouse - RAKOUS, Vojtěch. *Modche a Rézi*. V nakl. G plus G vyd. 1. V Praze: G plus G, 2009. 171 s. ISBN 978-80-87060-17-9.

4.3.4 Košer restaurace

Šalom

Nejstarší pražská *košer* restaurace „Šalom“ se nachází v přízemí židovské radnice v Maiselově ulici 18, Praha 1. Dohled nad dodržováním pravidel *kašrutu* tu provádí vyškolení *mašgiachové*²³ a rabín Menachem Kalcheim [Židovská obec v Praze: výroční zpráva za rok 2013, 2014, s. 12].

Restaurace „Šalom“ je *košer* masová. Zaměstnanci a členové židovské obce a jejich rodinní příslušníci jsou jejími nejčastějšími návštěvníky, neboť se zde mohou stravovat za zvýhodněných podmínek oproti ostatním hostům. Tato *košer* restaurace patří v Praze k cenově přijatelnějším.

Ve spolupráci se sociálním oddělením ŽOP a dobrovolníky zajišťuje restaurace „Šalom“ roznášku *košer* obědů do bytů zejména starším členům obce a obyvatelům Penzionu Charlese Jordana.

Součástí služeb restaurace „Šalom“ je také obchod s *košer* potravinami a cateringové služby pro potřeby FŽO, spolků ŽOP či pro soukromé akce [Židovská obec v Praze: výroční zpráva za rok 2013, 2014, s. 26].

King Solomon

V Praze lze nalézt také několik soukromých *košer* restaurací. K nejpropagovanější a také k nejdražší patří „King Solomon“ v blízkosti Pinkasovy synagogy (Široká ul. 8, Praha 1). Certifikaci *košer* stravování zde zaručuje rabín Štěpán Menaše Kliment.

Dinitz

V lokalitě Starého města sídlí také další soukromá *košer* masová restaurace „Dinitz“ (Bílkova ul. 12, Praha 1), dozorovaná vyškolenými *mašgiachy* a rabínem Kalcheimem.

Šelanu

Hnutí Chabad certifikuje a provozuje *košer* mléčné bistro „Šelanu“ v Břehové ul. 8 a nově i *košer* masitou restauraci „ChabadGril“ v ulici U Milosrdných 6, obojí Praha 1 [KLIMENT, 2012, s. 2–3; Chabad, Shelanu, c1993–2015].

²³ Pracovníci vykonávající dohled nad dodržováním zásad přípravy *košer* jídla v restauracích.

Mezi další zařízení nabízející *košer* stravování patří i „Hotel King David“ v Praze, Hybernská ul. 42 a „Kavárna Na balkoně“ Židovské obce v Praze, Maiselova ul. 18).

Nutno připomenout, že chceme-li se v těchto restauracích navečeřet v pátek večer nebo poobědvat v sobotu či během židovských svátků, je nutné si menu objednat a také zaplatit předem, protože není možné manipulovat s penězi během šábesu.

4.3.5 Certifikát – Hechšer

Rabinát Židovské obce v Praze je jako jediný v České republice oprávněn vydávat certifikát, tzv. *hechšer* o rituální způsobilosti potravin a nápojů. Podle seznamu dostupného na internetových stránkách ŽOP mají toto osvědčení např. speciální šarže vín Českého vinařství Chrámce, s.r.o., nebo veškeré pivo z budějovického pivovaru Budvar či ovocné pálenky, med a mošty ze společnosti Zelená Bohdaneč, s.r.o. [Židovská obec v Praze, Seznam, c2015].

4.3.6 Kde nakupovat košer

Na internetových stránkách ŽOP je každoročně aktualizovaný seznam *košer* potravin, které si lze zakoupit v běžných obchodech, např. ovoce, zelenina, ryby, mléčné výrobky nebo pečivo. Současně jsou zde uvedeny i komodity, které musí mít rabínskou *košer* certifikaci, např. některé sýry [Židovská obec v Praze, Průvodce, c2015].

V minulých letech nabízely ucelenější sortiment potravin tři specializované *košer* obchody v Praze – tj. Kosher Market v Bílkově ulici 16, dále pak Košer lahůdkářství a pekařství King Solomon v ulici V Kolkovně 4 a již zmiňovaný Košer obchod v budově ŽOP v Maiselově 18. V současnosti však funguje pouze prodejna v areálu ŽOP, kde je možné zakoupit maso, sýry, sušenky, kávu, krekry, víno, ale také např. svíčky na svátek *Chanuka* či *macesy* na svátek *Pesach*.

Čerstvý chléb, pitu, *bejgly*, *barchesy*, sendviče, pirohy, slané koláče, sušenky nebo široký sortiment sladkých dezertů, ale též saláty a *hummus* s *hechšerem* vrchního pražského rabinátu zastoupeného rabínem Kalcheimem každodenně (s výjimkou sobot) připravuje pekárna KOSHER FOOD v Krásově ulici 37 v Praze 3 na Žižkově. Tato pekárna zajišťuje také *košer* catering pro různé příležitosti [Kosher, c2013].

Mimo to, je možné pořídit některé potraviny s certifikátem *košer* v obchodech, jejichž seznam je uveden také na internetových stránkách ŽOP, např. zákusky a koláče, z již zmiňované *košer* pekárny v Krásově ulici; v síti pražských kaváren společnosti *mamacoffee*; pečivo, chléb a zmrzlinu v pekárně *Mansson Danish bakery & café* v Praze 1, Bílkově ulici 8 nebo v Bio prodejně v Dejvické ulici 26, Praha 6; zeleninové konzervy v obchodě *Orientální potraviny* v Myslíkově ulici 50, Praha 2; čokoládu a sušenky v *The Candy Store*, nově sídlící v Londýnské ulici, Praha 2, atd. [Židovská obec v Praze, Průvodce, c2015].

Na českém trhu nepochybně nejširší sortiment *košer* produktů z celého světa, mj. mléčné výrobky, delikatesy, maso a uzeniny, těstoviny, marmelády, vejce, polotovary atd. nabízí prostřednictvím svého e-shopu (www.kosherfoodonline.cz) firma *Samson Kosher Food Corporation Ltd.*

Internetový obchod s *košer* výrobky provozuje také společnost *New Shekel, o. s.* (www.jewish-eshop.cz), její nabídka je však omezena pouze na kávu, vína a alkoholické nápoje.

Vést židovskou domácnost s *košer* kuchyní, a tedy dodržovat pravidla *kašrutu* se může zdát velice složité, ale pro věřící Židy je to samozřejmost a rutinní záležitost tvrdí Spiegel [2007, s. 135–136].

V současnosti lze celkem bez problémů dodržovat pravidla *kašrutu* i v naší zemi, větší výběr a dostupnost *košer* potravin však mají Židé v Praze a okolí. Míra asimilace a osobní vůle nejvíce ovlivňuje, zda a jakou měrou židovský jednatel zachovává i tyto náboženské zákony.

4.4 Vzdělávání

„*Ved' svoji mysl ke vzdělání, své uši k řečem poučným*“ (Př 23,12) [Bible21, c2012].

„*Na dávné dny si teď vzpomeň, na léta všech pokolení myslete. Svého otce ptej se, poučí tě, svých stařešinů a poví ti.*“ (Dt 32,7) [Bible21, c2012].

V knihách Starého zákona lze nalézt mnoho dalších veršů, které opakovaně připomínají povinnost vést své potomky ke vzdělání. Tradiční židovská rodina se řídila zásadou,

kteřá otci ukládá povinnost vyučovat své syny a matkám vzdělávat dívky [NOSEK, 2010, s. 72] tak, aby se z potomků staly „pevné články v řetězu tradice“ a „náboženský odkaz, který se předával z generace na generaci, mohl být bez újmy odevzdán pokolením následujícím“ [COHEN, 2006, s. 219].

Bohatá a dlouhá historie židovského školství dokládá, že judaismus po staletí řadí vzdělávání k největším hodnotám a každá židovská obec měla povinnost jej podporovat. Jak současně vyplývá např. z veršů Přísloví (Př 23,15): „*Bude-li, synu, tvé srdce moudré, mé srdce zajásá, to mi věř*“ [Bible21, c2012] či Deuteronomia (Dt 6,7): „*Vštěpuj je svým synům a mluv o nich, ať sedíš doma nebo jdeš po cestě, ať uléháš anebo vstáváš*“ [Bible21, c2012] židovské školy byly po dlouhá staletí určeny výhradně chlapcům, tudíž už ve středověku mezi mužskou židovskou populací téměř neexistovala negramotnost.

Též některé výchovné principy uvedené např. v *Pirkej avot*²⁴ se používají dodnes – např. školní docházka dětí začíná takřka na celém světě ve věku 6 let [PAŘÍK, 2006b, s. 6]. Pro věřící Židy vzdělání však nekončí absolvováním školy, ale je jejich úkolem pokračovat nadále ve studiu – sám doma nebo společně s ostatními v různých studijních kroužcích [PĚKNÝ, 2001, s. 424].

Už od starověku náboženské vzdělávání zajišťoval systém židovských škol: *Talmud Tora* – označení původně určené obecním školám pro děti, kterým nemohli rodiče platit soukromého učitele, posléze v malých komunitách také pro jednotřídky či dvoutřídky se žáky různého věku. Starší děti pak navštěvovaly *Cheder*, kde získávaly znalosti hebrejštiny, židovských zákonů a zvyků, *Mišny*²⁵ a *Tóry*²⁶. V současnosti se výrazem *Cheder* označuje mimoškolní náboženská výuka vedená židovskou obcí či jednotlivou synagogou. Pro vyšší židovské vzdělávání byly určeny *ješivy* (v českých zemích např. v Praze *Academia Judaeorum*, Benetova v Mikulově a další v Kolíně, Tachově, Kroměříži, Prostějově, Holešově, Uherském Brodě a Lipníku nad Bečvou). Tento typ škol na území Čech a Moravy v průběhu 19. století zanikl, v dnešní době však stále fungují v Izraeli, Anglii a Severní Americe [PAŘÍK, 2006b, s. 6–7].

²⁴ *Pirkej avot = Výroky otců: komentář: [traktát Babylónského talmudu s paralelním českým překladem a komentářem. Vyd. 1. Praha: Sefer, 1994. 184, 55 s. Texty; sv. 1. ISBN 80-900895-7-7.*

²⁵ Zapsaná ústní tradice judaismu.

²⁶ Pět knih Mojžišových.

Přístup židovských dětí a studentů do veřejných škol a univerzit v Čechách a na Moravě umožnil až v roce 1781 dekret Josefa II. Součástí probíhající školské reformy bylo zřízení normálních (sekulárních) židovských škol, kde se povinně vyučovala němčina, matematika, zeměpis a etika. Zprvu nebyl o tuto formu vzdělávání velký zájem. Teprve, až když císař v roce 1786 stanovil absolvování normální školy a znalost němčiny podmínkou pro povolení k sňatku, se postupně zvyšoval jak počet žáků, tak i počet škol. Zrušeny byly na počátku 20. století a nahradila je oddělená výuka judaismu na veřejných školách [PAŘÍK, 2006b, s. 7].

Židovský národ přes všechny příkoří a tragédie, jimž byl zejména v minulém století vystaven, nerezignoval na svou budoucnost, kterou vždy spatřoval ve vzdělaných a na život připravených dětech. Pravdivost tohoto tvrzení lze doložit na situaci, která nastala po obsazení území tzv. Protektorátu Čechy a Morava fašistickým Německem. Všechny židovské děti byly v roce 1940 vyloučeny z obecních a středních škol, s výjimkou škol židovských. V této době začala fungovat židovská obecná a později i měšťanská škola v dnešní Jáchymově ulici v Praze. Mimo tuto školu existovaly v Praze ještě židovské školy v Belgické a Vinařské ulici. Vzhledem k malému počtu židovských škol v celém Protektorátu bylo v jednotlivých třídách někdy i 60 žáků, v důsledku transportů Židů do koncentračních táborů se začal prudce snižovat počet dětí i učitelů.

Když v nacisty okupovaném Československu od července roku 1942 vešel v platnost zákaz vyučování i v židovských školách, podařilo se školní výuku zabezpečit prostřednictvím různých studijních kroužků přímo v židovských rodinách. Situace byla o to nebezpečnější, že Židům bylo v té době zakázáno se shromažďovat a z tohoto důvodu muselo být vyučování tajné [KASPEROVÁ, 2010, s. 55–83].

Ilegální vzdělávání, sice za nepoměrně horších okolností, však pokračovalo i v terezínském ghettu, kde děti odtržené od rodiny a přátel, prožívaly své dětství v neustálém strachu ze smrti, které bylo všude kolem plno, s minimálními přídělky jídla a nejistotou, který z dalších transportů na východ se jim stane osudným.

Jakékoliv vyučování bylo v Terezíně zakázáno. Pro židovské děti stále platil zákaz o návštěvě škol z roku 1941, neboť pro ně bylo nežádoucí i to nejzákladnější vzdělání. Vychovatelé měli dovoleno pouze si s nimi hrát nebo jim předčítat.

Později nacistům začalo vadit, že dorostlé děti, které byly zařazené do výroby, nerozuměly výkresům. Z toho důvodu byly povoleny učební kroužky, kde se však směly vyučovat pouze tři předměty: kreslení, ruční práce a zpěv.

Pod rouškou těchto povolených činností se však skrylo mnohem více. V Terezíně se tedy i přes zákaz nacistů tajně vyučovalo. Většinou bez pomůcek, učebnic, sešitů a tabule. Židovští učitelé a vychovatelé se dětem věnovali s velkou obětavostí, snažili se, aby vězněné děti nezaostávaly v učení, neztrácely rozhled a v neposlední řadě jim vyučování pomáhalo překonávat deprese a strach z neznámé budoucnosti [KASPEROVÁ, 2010, s. 108–178].

Židovské školy nebyly po skončení 2. světové války vzhledem k malému počtu přeživších obnoveny. Následně komunistický režim zrušil výuku židovského náboženství a posléze i kurzy hebrejštiny na jazykových školách [PAŘÍK, 2006b, s. 7].

Navázat na několik desítek let přerušenu tradici bylo možné teprve až po listopadové revoluci v roce 1989.

4.4.1 Lauderova školka v Praze ve Fakultní mateřské škole při Pedagogické fakultě UK, Na Výšinách, Praha 7

Program Lauderovy školky v Praze vznikl 30. 8. 1994 z podnětu Ronalda S. Laudera, který se rozhodl přispívat na její provoz. Ve stejné době byla uzavřena Dohoda o alternativním programu mezi Fakultní mateřskou školou Na Výšinách a Židovskou obcí v Praze. Vytvořená instituce pro předškolní děti má vypracované specifické metodiky k židovské výchově, výuce *ivrit*²⁷ i keramické dílně. Vzdělávací a výchovný systém zahrnující židovské tradice a svátky je zaměřen na individualizovanou péči a optimální rozvoj, život v židovské pospolitosti a soužití minority s majoritním společenstvím. Školku navštěvuje cca 28 dětí ve věku od tří do sedmi let, kterým se věnují dvě učitelky a pravidelně i studenti bakalářského studia Pedagogické fakulty UK, kteří zde absolvují praxi. Koexistence většinové populace dětí s dětmi ze židovských rodin v jedné instituci představuje modelovou perspektivu soužití a současně i prevenci

²⁷ Moderní hebrejštiny

rasové nesnášenlivosti [Židovská obec v Praze: výroční zpráva za rok 2013, 2014, s. 26–27].

4.4.2 Lauderovy školy

Také za finanční a organizační pomoci americké Nadace Ronalda S. Laudera byla v roce 1997 založena židovská základní škola, následně, dnes již osmileté gymnázium a v roce 2009 také mateřská škola. Do těchto škol jsou přijímány nejen děti židovského původu, ale i všechny ostatní, které respektují židovské náboženské, kulturní a etické tradice a hodnoty. Pro sourozence v různém věku a vlastně i pro jejich rodiče je výhodou, že mohou navštěvovat jedno zařízení, neboť sídlí ve společné budově v Praze 2, Belgické ulici.

Pouze v Praze, tak vznikl židovský vzdělávací systém, který začíná v raném předškolním věku a končí maturitou. Lauderovy školy ročně navštěvuje celkem 280 dětí a studentů [Lauderovy, O nás, c2005–2015].

Pro školáky ve věku 6–14 let zůstává Lauderova škola v Praze zatím jedinou základní židovskou školou v České republice. Lauderova škola v Praze ve školním roce 2014/2015 nabízí jednak projekt „*Odpolední škola*“ – kdy v prostorách školy probíhá odpolední výuka specifických předmětů jako je židovská výchova a hebrejšтина pro děti ve věku 10 až 12 let, které z nejrůznějších důvodů nejsou žáky zdejší školy, a jednak novou formu vyučování nazvanou „*E-ŠKOLA neboli studium na dálku*“. Tento projekt umožňuje mimopražským židovským dětem prohlubovat znalosti židovské kultury, zvyků i náboženství, naučit se základům hebrejštiny a navíc si mohou přidat hodiny angličtiny prostřednictvím internetu. Vyučování jednotlivých předmětů probíhá v dohodnutém čase vždy odpoledne, přičemž vzniká virtuální třída, která dětem umožňuje sledovat nejen výklad vyučujícího, ale i reakce ostatních spolužáků. Současně jsou v kontaktu s židovskými dětmi z celé republiky. Vyučování včetně zapůjčení pomůcek je bezplatné a na konci školního roku účastníci obdrží vysvědčení o absolvování tohoto kurzu [lp, 2014, s. 2; POLÁKOVÁ, 2014, s. 8–9].

Pedagogický sbor Lauderových škol ve školním roce 2014/2015 připravil pro rodiče svých žáků a studentů další cykly „*Vzdělávacích kaváren pro rodiče*“, kde se společně věnují tématům z obecné pedagogiky a výuce judaismu [POLÁKOVÁ, 2014, s. 9].

Lauderovy školy však svojí kapacitou mohou pojmout pouze určitý počet dětí, navíc gymnázium je již výběrovou školou, na kterou se ne vždy dostanou všichni žáci ze zdejší základní školy. Pokud chce židovská komunita pokračovat v tradici židovského vzdělávání, není reálné, aby veškeré formální židovské vzdělávání spočívalo pouze na Lauderových školách. Vždyť v České republice, kromě LŠ v Praze, zatím neexistuje žádná další možnost absolvovat povinnou školní docházku v židovské základní škole, či vůbec pokračovat v židovském vzdělávání na středoškolské úrovni kromě Lauderova gymnázia. Tomuto názoru lze oponovat skutečností, že mladá židovská populace u nás v současnosti zatím není tak početná, aby bylo nutné zřizovat další židovské školy, z tohoto důvodu je podstatné věnovat větší pozornost neformálnímu vzdělávání.

4.4.3 Školička Bejachad

Předškolní židovskou výchovu v souladu s požadavky MŠMT poskytuje ve stejnojmenném zařízení občanské sdružení Bejachad. Školička sídlí v areálu DSP Hagibor na Praze 10. O děti se zde starají české a izraelské učitelky s odborným pedagogickým vzděláním a vlastní zkušeností praktikování židovských zvyklostí a tradic. Výuka probíhá v češtině a současně i v hebrejštině a je zajištěno *košer* stravování. Nenásilnou formou tak zde děti získávají základy judaismu a současně i mnoho židovských kamarádů. V současnosti toto předškolní zařízení navštěvuje 32 dětí, jejichž rodiče jsou z převážné většiny členy Židovské obce v Praze. Školička Bejachad, zejména při přípravách a oslavách židovských svátků nebo šabesových večerí, spolupracuje se zdejším Třígeneračním komunitním centrem [Bejachad].

4.4.4 Dětské centrum při Židovské obci Brno

Dokladem, že ani brněnská židovská obec nezapomíná na vzdělávání nejmladší generace je činnost zdejšího Dětského centra. Od roku 2007 se zde jedenkrát za měsíc konají tzv. dílny, kde „*menší děti zůstávají v dětském centru a hravou formou a pomocí výtvarných dílen se dozvídají spoustu zajímavých informací o židovských svátcích, zvycích a tradicích či příbězích z Tóry*“, zatímco ve zdejší knihovně pod vedením pana rabína Štěpána Klimenta probíhá výuka judaismu pro starší děti [NĚMEČKOVÁ, 2014].

Pravidelně každé úterý se matky s nejmenšími dětmi setkávají ve zdejší mini školičce. Přibývající počet dětí a zájem jejich rodičů o tuto aktivitu jsou podnětem k rozšíření činnosti „školky“ o další den, který by probíhal obdobně jako v pražských židovských školkách.

Každoročně brněnské Dětské centrum organizuje také pobytová setkání pro rodiny s dětmi, v zimě pravidelně v Hartmanicích, aby společně „oslavili šábes, získali informace o Izraeli a svátku Tu-bišvat²⁸“. Zatím poslední letní setkání se konalo v jižních Čechách a zúčastnilo se jej třináct rodin nejen z Brna, ale také z Prahy. Po celý týden byl pro děti připraven program s židovskou tematikou a následným výtvarným tvořením. Velké obliby se u dětí těšilo večerní čtení příběhů z Tóry, ale nechyběli ani výlety, hry či sport [NĚMEČKOVÁ, 2014].

Židovská obec v Brně již po několik let pořádá kurzy hebrejštiny v několika stupních pokročilosti. Současně rabinát nabízí pravidelné studijní večery vybraných témat židovských tradic a náboženství. Výuka hebrejštiny i judaismu je určena nejen zájemcům z řad židovské obce, ale i široké veřejnosti [Židovská obec Brno, Kurzy, c2010].

4.4.5 Neformální vzdělávání

Samozřejmě, ne všechny židovské rodiny mají zájem o institucionalizované vzdělávání svých dětí a upřednostňují neformální přístup, možnost setkávání a navazování vztahů mezi vrstevníky v komunitě. Vyrůstající zájem o aktivity s židovskou tematikou potvrzuje např. účast téměř osmdesáti dětí, ve věku 6–18 let z celé České republiky, na letním židovském táboře v maďarském Szarvaši [KALHOUSOVÁ, 2014, s. 26]. Většina z těchto dětí přitom nenavštěvuje pravidelné páteční bohoslužby, ani nepatří mezi žáky a studenty Lauderových škol. K pospolitosti židovských dětí a mládeže by velmi přispělo nechat se inspirovat ideou tohoto tábora a pořádat v naší republice obdobné a hlavně pravidelné akce např. o víkendech, svátcích či v době školních prázdnin.

²⁸ Menší židovský svátek na počátku jara.

Jak vyplynulo z „*Diskuze v Maislovce*“, konané v červnu 2014, má-li neformální vzdělávání podporovat další rozvoj židovské komunity v České republice, je nutné, aby volnočasové programy s židovskou tematikou pro děti a mládež zahrnovaly všechny věkové kategorie. Ve stávající situaci se nabídka těchto akcí nejčastěji zaměřuje na nejmladší generaci, příkladem může být konání hned několika oslav Chanuky, určených především malým dětem.

Za dostatečnou nabídku neformálního vzdělávání nelze považovat jen setkávání při oslavách svátku *Šavuot*²⁹ a *Chanuka*, či akci spolku Limmud, kde se schází lidé s různým přístupem k židovství, aby společně strávili prodloužený víkend v přírodě s koncertem, programem pro děti, workshopem a možností studovat Tóru. I tato aktivita se však koná pouze jedenkrát za rok, přičemž nabídka programu je více určena dospělým a malým dětem, mládež ve věku 12 až 16 let se spíše těší na setkání s kamarády.

Neformální vzdělávání je však stále závislé na činnosti několika dobrovolníků, kteří připravují různé programy, „často proto, že mají vlastní děti v daném věku, pro které tyto aktivity připravují. Když jejich děti odrostou, či tito dobrovolníci přestanou mít čas a sílu na organizaci, celý program se ocitne v ohrožení“ [KALHOUSOVÁ, 2014, s. 26]. To lze doložit na příkladu v minulosti velmi oblíbeného programu Bejt Elend, který byl místem pravidelného setkávání židovských dětí a kde probíhaly volnočasové aktivity s židovskou i nežidovskou tematikou. Program byl ukončen „*poté, co se jeho vedoucí vdaly, odstěhovaly či si našly jiné zaměstnání*“ [KALHOUSOVÁ, 2014, s. 26].

Myšlenka obnovení židovského skautingu je zcela zásadní, vždyť za první republiky tyto oddíly fungovaly na téměř stovce míst. Počet jejich členů závisel na velikosti místní židovské obce, proto bylo pražských skautů přirozeně nejvíce, početnou základnu židovského skautingu mělo také Brno, Bratislava, Košice nebo Ostrava. Současně fungovaly židovské oddíly v Plzni, Prostějově či Olomouci atd. [RADKOVIČOVÁ, 2012; RADKOVIČOVÁ, 2013, s. 7–8] Navázat na přerušenu tradici židovského skautingu lze velmi pozitivně, prostřednictvím obvyklého programu skautských schůzek obohacených např. o výuku hebrejštiny, židovských dějin, praktikování zvyků atd., rozšířit neformální vzdělávání pro velkou skupinu dětí a

²⁹ Svátek připomínající darování Tóry na Sinaji.

mládeže, a to nejen v Praze. Pro budoucnost židovské komunity v Čechách a na Moravě je tedy nezbytné jak ze strany Federace židovských obcí, tak i ze strany jednotlivých komunit podporovat a zároveň koordinovat snahy dobrovolníků tak, aby bylo zajištěno předávání tradice dalším generacím, hlavně prostřednictvím dlouhodobých, kontinuálních, neformálních aktivit, podstatným rozšířením nabídky programů pro 12tileté až 18tileté a současně tak i „přivést blíže židovské komunitě děti, které jsou dnes zcela mimo židovský život“ [KALHOUSOVÁ, 2014, s. 26], aby se i pro ně stal judaismus nedílnou součástí běžného života

4.4.6 Vysoké školy

České vysoké školy sice nenabízejí možnost získání klasického židovského vzdělání, ale je zde možné studovat obory z oblasti judaistiky nebo hebraistiky.

Na Filozofické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci byl v roce 2004 založen kabinet judaistiky, který od roku 2008 nese označení: Centrum judaistických studií Kurta a Ursuly Schubertových. Na této fakultě je možné studovat obory „Judaistika: dějiny a kultura Židů“ a „Judaistika: Židovská a izraelská studia“ [Centrum, 2014].

Husitská teologická fakulta Univerzity Karlovy v Praze v rámci studijního programu Humanitní studia nabízí obory „Judaistika a Filozofie“ nebo „Judaistika a Religionistika“, a to jak na bakalářské, tak na magisterské úrovni [Husitská, Studijní, c2015].

Pětiletý magisterský obor „Hebraistika“ je pravidelně otvírán na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze. Na této fakultě bylo v roce 2012 rovněž založeno Pražské centrum židovských studií, které se zaměřuje na „*studium a výzkum židovské tematiky v oblasti historie, literatury, filozofie, náboženství, jazyka, umění a kultury*“ [Univerzita, c2011].

Od roku 2008 k dalšímu židovskému vzdělávání napomáhá také společný projekt Židovského muzea v Praze a Federace židovských obcí ČR. Mladí ve věku 18 až 35 let, jsou-li členy některé organizace sdružené ve Federaci židovských obcí ČR, mohou požádat o stipendium „*na podporu židovských studií kdekoliv ve světě nebo na studium dalších všeobecných oborů v Izraeli*“ [Židovská obec Plzeň, Stipendium].

4.4.7 Další vzdělávací instituce

Již dlouhou dobu nabízí společnost Ulpan Praha pro širokou veřejnost kurzy moderní hebrejštiny. V učebnách Lauderových škol celoročně probíhá výuka v několika úrovních a intenzitě, jednotlivé kurzy na sebe plynule navazují, což zájemcům umožňuje několikaleté ucelené studium hebrejského jazyka [Ulpan, c2014].

Také židovská komunita Bejt Simcha zajišťuje několik pravidelných vzdělávacích programů. Mezi ně patří tematické workshopy určené rodinám s dětmi. Především pro dospělé nabízí lekce hebrejštiny, vzdělávací výlety (např. Terezín, židovské památky Moravy, Osvětim) a kurz „Úvod do judaismu“ (určený nejen zájemcům o konverzi). Každoročně v červenci Bejt Simcha pořádá reformní šabatón – víkendový seminář obsahující množství přednášek, diskuzí a workshopů [Bejt Simcha, Vzdělávací].

Pravidelnou výuku *halachy*, hebrejštiny a kurzy sebeobrany *Krav Maga* pořádá komunita Bnej Israel. Kurzy moderní i biblické hebrejštiny probíhají také v ŽLU.

4.4.8 Židovské muzeum v Praze

I v dnešním světě pro mnoho lidí zůstávají témata, týkající se čehokoliv židovského, spojena s předsudky, paradoxně nejvíce pro ty, kteří se nikdy s žádným Židem neselekali. Na zlepšování atmosféry tolerance vůči odlišnosti a proti projevům rasové nenávisti a xenofobie ve společnosti se od roku 1994 výrazně podílí i Židovské muzeum v Praze. Jeho pražské i brněnské oddělení pro vzdělávání a kulturu (OVK) prostřednictvím tematických přednášek, dílen, výstav, edukačních programů a pořadů seznamují odbornou i laickou veřejnost s kulturou, historií, včetně období šoa, tradicemi a zvyky židovského národa zejména v Čechách a na Moravě.

Vzdělávací aktivity OVK lze rozdělit do dvou sfér – programy pro žáky základních a studenty středních škol. Tuto nabídku tvoří 9 typů tematických přednášek, např. Biblické dějiny Židů, Dějiny antisemitismu, Židovské tradice a zvyky, Dějiny Židů v Čechách a na Moravě, Perzekuce českých a moravských Židů za 2. světové války, Izrael včera a dnes, Významné židovské osobnosti v oblasti literatury v kontextu české kultury, a také 16 druhů různých interaktivních dílen, např. Hanin kuffík, Badatel, Židovská svatba či *Pesach*. Zejména programy zahrnující osobní setkání s přeživším a

s ním spojené přednášky na téma šoa představují pro mladou generaci nenahraditelnou zkušenost.

O zájmu škol svědčí údaje z Výroční zprávy ŽMP za rok 2013, kdy se těchto programů v pražském OVK zúčastnilo 7 648 žáků a studentů, mimopražských seminářů 1 688 osob a také 556 studentů ze zahraničí (Velká Británie, Hong Kongu, Kanady, Německa, USA).

Také brněnská pobočka OVK ŽMP v roce 2013 připravila pro školy, zájmové a společenské skupiny workshopy, přednášky a besedy, které v Brně a na dalších místech Moravy navštívilo 2 415 osob [Židovské, Výroční, 2014, s. 24–25].

ŽMP ve spolupráci s Institutem Tereziánské iniciativy připravilo projekt s názvem „Naši nebo cizí? Židé v českém 20. století“, který vychází ze skutečnosti, že na českých školách jsou židovské dějiny včetně dějin antisemitismu, mimo několika málo specifických témat, stále málo integrovány do výuky [Židovské, O projektu]. V rámci tohoto projektu byly vytvořeny a školám jsou nabízeny nové výukové materiály o holocaustu a o dějinách Židů v českých zemích ve 20. století. Projekt je financován z prostředků Evropské unie a státního rozpočtu ČR.

OVK ŽMP je také ode dne 22. 7. 1996 zařazeno do soustavy vzdělávacích zařízení MŠMT pro další vzdělávání pedagogických pracovníků. Několikrát ročně se zde konají bloky kurzů pro učitele nazvané „Židé, dějiny a kultura“ a „Jak vyučovat o holocaustu“. Jen v roce 2013 je absolvovalo více než 250 českých pedagogů.

Druhou hlavní oblastí jsou večerní kulturní a vzdělávací pořady pro širokou veřejnost. Jejich záměrem je přinášet české židovské i nežidovské veřejnosti kvalitní informace z historie a zejména ze současnosti židovského náboženského, kulturního a společenského dění v naší republice i ve světě prostřednictvím široké nabídky pravidelných přednášek či koncertů, filmových produkcí, vernisáží a besed s výjimečnými českými i zahraničními osobnostmi [Židovské, Výroční, 2014, s. 24–26].

Cílem práce není přinést výčet veškerých vzdělávacích aktivit ŽMP, jejichž aktuální přehled lze nalézt na jeho webových stránkách, ale poukázat na to, jak velký podíl má muzeum na zvyšování informovanosti veřejnosti o židovských dějinách, kultuře,

tradicích a zvycích, zejména v Čechách a na Moravě, a v jaké míře přispívá ke zlepšení atmosféry tolerance společnosti vůči odlišnostem.

5 Životní cyklus v judaismu – narození, dospívání, svatba a úmrtí člověka v současné české židovské komunitě

Židovské náboženské předpisy, vycházející z Tóry a dotvářené rabínskými autoritami, zahrnují všechny aspekty lidského bytí a nečiní „zásadní rozdíl mezi sakrální a profánní oblastí“. Judaismus není jen náboženská nauka, ale hlavně „způsob života“, ve kterém se prolínají náboženská a etická pravidla [NOSEK, 2010, s. 160].

Tradiční judaismus vyžaduje dodržování 613 příkazů – *micvot* (248 kladných a 365 záporných), jimiž uspořádává jak „vztah člověka k Bohu, tak i mezi lidmi navzájem“. Po zániku Jeruzalémského chrámu, sice více než polovina těchto příkazů ztratila praktický význam, přesto dodnes zůstává 270 *micvot* plně realizovatelných [PAVLÁT, 2005, s. 111].

Po staletí životní cestu členů židovského společenství provází tradice a zvyky, jimiž jsou principy judaismu realizovány v praxi. Historické události a vliv asimilace značně ovlivňují četnost a podobu dodržování těchto obřadů do dnešní doby. Přechodovým rituálům spojených s narozením, dospíváním, manželstvím a úmrtím člověka v dnešní české židovské komunitě se věnuje následující kapitola.

5.1 Narození

„...at' dospěje ku znalosti Thóry, ku šťastnému sňatku a k vykonání skutků dobrých!“ [KAEMPF, 1903, s. 406].

Stejně jako ve všech náboženstvích, také v judaismu je narození potomka vždy mimořádnou událostí. Podle Talmudu jsou děti stavitelé nejen budoucnosti rodiny, ale spolu s ní i celého židovského společenství [COHEN, 2006, s. 216].

Přestože se dle *halachy* židovství dědí matrilineárně, tj. po matce, jsou příslušné rituály více zaměřeny na mužské potomky.

Osm dnů po narození potomka mužského pohlaví se koná slavnost *brit mila* – obřízka, která spolu s dodržováním šabatu, patří k historicky nejdůležitějším symbolům

judaismu. Akt obřizky tudíž musí podstoupit i muži konvertující k židovství [MAYER, 2010, s. 18].

Obřad lze uskutečnit kdekoliv – v synagoze, doma nebo ještě v porodnici. Podle tradice, a přítomnosti otce drží novorozence při na svých kolenou jeho kmotr – *sandak*. Dnes je však běžné, že se obřezává na stole, ne na klíně. Zákrok podle předpisů provádí *mohel*, který má potřebné lékařské a náboženské znalosti, je nezbytná účast *minjanu*, též doprovázení celého rituálu řadou modliteb a dodržení tradice volného křesla pro proroka Eliáše – neviditelného hosta každé *brit mila*. Koná-li se tento obřad v ortodoxním ritu, nebývá matka děcka či ostatní příbuzné ve stejné místnosti s muži, v neortodoxních komunitách je přítomnost žen společně s muži při obřizce zcela běžná.

Pro zdejší židovskou komunitu v posledních letech funkci *mohela* vykonává rabi David Goldberg z německého Hoffu, neboť v České republice není nyní nikdo, kdo by měl oprávnění tuto činnost provádět [WALTER, 30. 12. 2014, osobní komunikace].

Novorozený chlapec následně dostává hebrejské jméno, jehož tradiční součástí je i jméno otce, např. „David ben Josef“ – „David, syn Josefův“, přičemž v aškenázské oblasti (tj. střední, východní a západní Evropě) se ještě dodržuje zvyk pojmenovávat dítě po zemřelých příbuzných [PĚKNÝ, 2001, s. 161; PAVLÁT, 2005, s. 131–132]. Není však žádnou povinností tento zvyk dodržovat a rodiče si pro svého potomka často vyberou jméno, které se jim prostě líbí (např. dle postav z bible, známých rabínů či určitého významu apod.) [WALTER, 30. 12. 2014, osobní komunikace]. Po závěrečné modlitbě, za účasti rodičů, příbuzných, přátel a členů komunity, následuje velká oslava.

Menší pozornost judaismus věnuje narození dívek. Celý rituál je někdy zúžen na ohlášení jména dcery poté, co je otec vyvolán k předčítání z Tóry při šabatové bohoslužbě v synagoze. Tvar dívčího jména je tvořen stejným způsobem jako u chlapců, tj. např. „Lea bat Josef“ – „Lea, dcera Josefova“, a používá se pouze v náboženském životě [VÁŇOVÁ, 2014].

V současnosti si židovské komunity uvědomují, že i narození holčičky si zaslouží podobnou oslavu jako po obřadu *brit mila*. Vzhledem k tomu, že se jedná o rituály, které ještě nemají předepsanou formu ani název (nejčastěji se používají označení *šalom bat* – uvítání dcery, *simchat ha-bat* – radost z dcery či slangové *brita*), zatím je pouze

na rodičích a konkrétní židovské obci, zda a jakým způsobem rituál povedou [DOLEŽELOVÁ, 1995, s. 78; POLIŠENSKÁ, 30. 11. 2014, osobní komunikace].

Ne všichni Židé jsou nábožensky praktikující, tudíž nepovažují za nutné dodržovat některé rituály. Důvodů, proč např. rodiče upouštějí od tradice obřízky svých synů je několik. Jednak i třetí generace po holocaustu v sobě nese strach z „viditelného znamení“ židovského náboženství, stejně tak dlouhá doba totality v naší zemi negativně ovlivnila potřebu člověka sounáležitosti s určitou náboženskou komunitou, tedy i židovskou, a v neposlední řadě jsou to obavy rodičů z bolesti, kterou by jejich potomek při obřezání musel snášet.

5.1.1 Pidjon ha-ben

V souvislosti s narozením je nutné připomenout také obřad *pidjon ha-ben* – tj. „vykoupení prvorozeného“, při němž se symbolicky od Hospodina „vykupuje“ chlapec, je-li matčiným prvorozeným dítětem [PAVLÁT, 2005, s. 132]. Oslava se má konat 31. den po narození, pokud je tento den šabat nebo svátek, musí se vykoupení z důvodu zákazu peněžních transakcí odložit na den následující. Judaismus řadí tento rituál k náboženským povinnostem, tedy i v místní židovské komunitě je dodržován zejména rodiči nábožensky praktikujícími.

V českém prostředí dodržení tradice „vykoupení prvorozeného“ provází jeden praktický problém – zajištění *kohena*³⁰, neboť jen ten je oprávněn předmětný rituál uskutečnit. Na rozdíl od funkce *mohela*, člověk toto poslání nezískává vzděláním, ale dědí je po předcích, přičemž zároveň musí vést život zbožného Žida. V současnosti nesplňuje tyto požadavky žádný člen zdejší židovské komunity. Rodiče tedy nejčastěji vyhledávají *kohena* mezi židovskými turisty přijíždějícími do České republiky nebo si mohou „objednat“ vykonání obřadu přímo konkrétní osobou ze zahraničí.

Jak probíhalo „vykoupení prvorozeného“ syna vylicila Jana Polišenská [30. 11. 2014, osobní komunikace]: „*Oslava se konala v srpnu 2014 v prostorách Centra Chabad Lubavitch v Praze za přítomnosti kohena z Izraele, nezbytného minjanu a několika přátel. Manžel odevzdal syna kohenovi a ten po pronesení předepsaných formulí dle*

³⁰ Potomci kněžského rodu

*siduru*³¹, přijal symbolických pět šekelů (tj. jednotka váhy) stříbra ve starých stříbrných rakouských korunách jako výkupné. Mince jsme měli vlastní, lze si je však k tomuto účelu i vypůjčit na pražském rabinátu. Poté, co nám byl syn vrácen, následovala hostina a kohen na závěr udílel požehnání potřebným. Je důležité upozornit, že po obřadu jsme odměnu kohena uhradili v českých korunách a symbolické výkupné – stříbrné mince nám byly navráceny.“

5.1.2 Apšereniš/Opšerniš/Chalake – postřižiny

Chasidský zvyk prvního stříhání vlasů tříletého židovského chlapce, nazývaný *apšereniš*, kterým se dítě mužského pohlaví formálně uvádí do židovského systému výchovy a vzdělávání, je ve zdejšímu kulturním prostředí téměř neznámým rituálem. To proto, že chasidské hnutí v Čechách v posledních sto letech neexistovalo a nyní zde žijí pouze dvě rodiny stoupců učení Chabad. Jednou z nich je rodina rabína N. C. bydlící od roku 1996 v Praze a právě na oslavě *apšereniš* jejich syna v červnu 2000 měla řada pozvaných, jak Židů, tak nežidovských přátel, možnost se blíže seznámit s tímto zvykem.

Vzhledem k velkému počtu hostů se obřad konal v jednom pražském hotelu, který při této příležitosti umožnil servírovat *košer* pokrmy připravené doma. Za doprovodu tradiční židovské klezmer hudby byl do sálu uveden rabínův malý syn, jeho otec přítomným vysvětlil symbolický význam rituálu a poté odstříhl první pramen synových vlasů. Ve stříhání pokračovali další přítomní – muži i ženy, současně přinášeli dárky pro chlapce. Část ostříhaných vlasů spolu s ostatními dokumenty (pozvánka, fotografie) si rodina uložila na památku. Po rituálním mytí rukou následovala hostina, v jejímž průběhu tančili především chasidé. Na závěr hostiny si rabín N. C. posadil „*syna na klín, sebe a jeho spojil přes ramena přehozeným velkým talitem a dal mu číst na mikrofon hlásky hebrejské abecedy*“ [SEGEROVÁ, 2000, s. 187].

Oslava měla v soukromí rodiny pokračování ještě druhý den – pro syna byla připravena deska pomazaná medem s napsanou hebrejskou abecedou. Chlapec ukazoval na jednotlivé hlásky a při každé přečtené hlásce olízl prst namočený v medu, což symbolizuje sladkost Tóry. Tento den byly chlapcovy vlasy upraveny českým holičem,

³¹ Modlitební kniha

který stříhá otce a ví, že má po stranách obličeje ponechat pejzy [STERN, 2002, s. 198–199].

5.2 Dospívání

V židovské tradici je přechod z dětství do dospělosti provázen rituálem *bar micva*, respektive *bat micva*, kterými se chlapci ve věku 13 let a dívky o rok dříve stávají nábožensky dospělými a zodpovědnými za plnění všech příkazů Tóry. Rituálu předchází studium – jedinec se učí (sám s rabínem nebo ve skupině) základům hebrejštiny a také všem náboženským povinnostem, které bude muset následně dodržovat.

Obřad, jímž se židovský chlapec stává „*bar micva* – syn povinnosti“ má dlouhou tradici. Nejčastěji se koná při sobotní ranní bohoslužbě, mladík je zde poprvé vyvolán k Tóře, aby přečetl týdenní část z prorockých knih – *haftary*. Poprvé se také halí do modlitebního pláště – *talitu*, poprvé si váže modlitební řemínky – *tfilin* [PAVLÁT, 2005, s. 111] a od této chvíle může být počítán do *minjanu* [SPIEGEL, 2007, s. 32]. Za přítomnosti rodiny a členů obce bývá celý rituál zakončen náležitou oslavou a spoustou dárků – např. modlitební knihy, rituální předměty a v současnosti často finance určené k dalšímu vzdělávání oslavence.

Obdobná slavnost určená dívkám – „*bat micva* – dcera povinnosti“ však byla zavedena teprve nedávno a zatím neexistuje jednotná předepsaná forma [DOLEŽELOVÁ, 1995, s. 78; NOSEK, 2010, s. 65].

Dle tradičního ritu nemohou být dívky při této příležitosti vyvolávány k Tóře, pronášejí na slavnostní hostině pouze promluvu na vybrané náboženské téma [PAVLÁT, 2005, s. 111]. Naproti tomu v reformních obcích se dívky mohou plně účastnit bohoslužby, číst z Tóry a také zahalovat *talitem* [SPIEGEL, 2007, s. 32].

Přechodové rituály *bar/bat micva* se opět stávají nedílnou součástí života české židovské komunity, během posledních dvaceti pěti let se uskutečnily desítky obřadů dospělosti nejen ve Staronové, Španělské, Pinkasově a Jeruzalémské synagoze, ale také v mimopražských obcích, např. v Děčíně.

Symbolickým propojením minulosti s budoucností a současně důkazem pokračováním židovské existence jsou slavnosti *bar/bat micva* konané v Pinkasově synagoze. Výjimečnost tohoto místa umocňuje téměř 80 000 jmen obětí holocaustu, uvedených na zdech této synagogy, z nichž tisíce židovských dětí se dospělosti nedožilo [Bar micva, 2006, s. 4–5].

Zachovávání tradice svých předků potvrzuje např. i společná *bar* a *bat micva* Evy Wichsové a Daniela Štolby konaná 17. 12. 2006 v Terezíně, v jediné veřejně přístupné synagoze ze sedmi skrývaných, které si Židé internovaní v terezínském ghettu v průběhu 2. světové války tajně zřídili. Obřad, probíhající v liberálním ritu, se pro potomky českých Židů, přeživších tragédii šoa, tak stal současně i pietní vzpomínkou na všechny své předky, kteří Terezínem během 2. světové války museli projít [Bar a bat micva, 2007, s. 6–7].

Pro židovské děti, bez rozdílu, zda pocházejí z nábožensky praktikujících rodin či nikoliv, je dnes v České republice na výběr několik alternativ, v jakém ritu a na kterém místě svůj vstup do náboženské dospělosti uskuteční.

Výjimkou však není ani oslava *bar/bat micva*, kterou pro své potomky v pražských synagogách pořádají Židé s českými kořeny z celého světa.

5.3 Svatba

„*To proto muž opouští otce i matku – aby přilnul ke své manželce a stali se jedním tělem.*“ (Gen 2,24) [Bible21, c2012].

Manželstvím se naplňuje jeden ze základních příkazů Tóry a je považováno za posvátné. Uzavřít sňatek dle *halachy* může žena a muž, pokud jsou oba Židé, event. jeden z nich konvertita (*proselyta*) k judaismu [VESELSKÁ, 2006, s. 14–15].

Komunistický režim v bývalém Československu však už od roku 1949 neuznával žádné církevní sňatky (zákon č. 265/1949 Sb.). Více než čtyřicet let tak bylo možné uzavřít právoplatné manželství jediné před místně příslušným úřadem. Novomanželé, kteří se v této době rozhodli ještě zopakovat svatební obřad v židovském ritu, „dostávali tak sebe i rodinné příslušníky na index režimu potenciálně nebezpečných osob“ [VESELSKÁ, 2006, s. 50].

Teprve demokratické změny po roce 1989 umožnily zákonem č. 234/1992 Sb., uzavřít sňatek jen pod *chupou* bez toho, aby bylo nutné předem absolvovat i civilní obřad na úřadě. Manželství je tak nyní platné podle *halachy*, tak podle českých zákonů.

Židovský svatební rituál má od biblických dob dvě zásadní části: zasnuby – *erusin* a sňatek – *nisuin*, v minulosti mezi nimi byla až roční prodleva, od středověku se však konají v jeden den [NOSEK, 2010 s. 105]. Židovská svatba „není ničím mystickým, ale zveřejněním smlouvy, kterou pár uzavřel a která jim umožňuje žít spolu. Žádná mystika a žádné okázalosti“ podotýká rabín Mayer [2013].

Detaily svatebního obřadu (*chatuny*) se sice v jednotlivých komunitách liší, přesto se však dodnes v podstatě zachovala jeho starověká podoba [BUGEL, 2013, s. 29].

Stále jsou dodržovány tzv. „předsvatební“ zvyky – vyvolání ženicha k Tóře o šabatové bohoslužbě, nevěstina první návštěva rituální lázně – *mikve* a v den svatební púst obou budoucích novomanželů spojený s modlitbou vyznání hříchů [NOSEK, 2010, s. 99–101].

Tak jako po staletí i nyní se uzavírá svatební smlouva – *ketuba*. Tradiční, aramejsky psaná *ketuba*, obsahuje důležité osobní údaje – datum svatby, místo a kde se konala, jméno ženicha, nevěsty a svědků. Nedílnou součástí *ketuby* je slib manžela, „že se ke své ženě bude chovat s úctou a že ji nezanechá bez prostředků“ [DOLEŽELOVÁ, 1995, s. 79–80] a rovněž ustanovení, jak bude žena hmotně zajištěna v případě smrti manžela nebo rozvodu. Smlouvu těsně před obřadem podepisuje ženich spolu se dvěma svědky, proto není možné svatbu uskutečnit v sobotu nebo o svátcích. Podle tradice vhodnými dny k uzavření sňatku jsou úterý, pátek či neděle, přičemž samotná ceremonie se má konat v pozdní odpoledne [BUGEL, 2013, s. 19].

Vlastní svatební ceremonie nemusí nutně probíhat v synagoze, je však důležité, aby se konala pod *chupou* (svatebním baldachýnem neseným na čtyřech tyčích). Ta má znázorňovat budoucí domov manželů [DOLEŽELOVÁ, 1995, s. 80]. *Chupa* může být umístěná kdekoliv, tedy nejen v domě, ale i pod širým nebem v přírodě. V současnosti mnoho židovských párů (z Čech i zahraničí) však dává přednost komornějšímu a symboličtějšímu prostředí, mezi nejoblíbenější patří Staronová, Španělská, Vysoká nebo Jeruzalémská synagoga v Praze. Svatební rituály se mnohdy po více než padesáti letech

opět konají v dalších židovských obcích v republice – např. Děčíně, Olomouci, Brně atd.

Podle svatebního obřadu manželů V. je následovně ukázán průběh svatby podle židovské tradice v současnosti: „... *my jsme měli svatbu na vinici, v otevřeném prostoru, nebylo to v synagoze. V pozvánce jsme posílali takový jako návod – nebojte se, je to židovská svatba, ale nic se po vás nebude chtít – a popis toho, co se bude dít. A napsali jsme tam taky, že prosíme, aby si muži aspoň na ten obřad vzali něco na hlavu. Ale netrvali jsme na tom. Hodně lidí mělo pocit, že to je fakt nějaká důležitá věc, tak se z respektu ptali, jaký druh čepice to má být. A potom dokonce někteří udělali kreativní řešení, že měli papírový čepice. To se mi hrozně líbilo“ [Židovské muzeum v Praze, sbírka Rozhovory s pamětníky, rozhovor 122].*

Kabalat panim – vítání hostů

V oddělené místnosti nevěsta – hebr. *kala*, již oblečená do svatebních šatů, spolu s matkou a budoucí tchýní, zhruba půl hodiny před samotným obřadem vítala malým občerstvením hosty, přijímala jejich gratulace a dárky. Ženich – hebr. *chatan* zatím v jiné místnosti, za přítomnosti rabína a dvou svědků, podepsal *ketubu*.

Bedeken di-kala – zahalení nevěsty

Původ tohoto zvyku je často připisován pramáti Rebece, která si pokryla hlavu rouškou ve chvíli, kdy spatřila svého budoucího muže Izáka [BUGEL, 2013, s. 21]. Předmětný rituál však může vycházet i z biblického příběhu o Jákobovi, Lee a Ráchel [SPIEGEL, 2007, s. 34]. Proto i zde, těsně před samotným obřadem, si ženich nejprve ověřil, zda nevěstou je skutečně ta žena, kterou si vybral a poté ji zahalil závojem.

Chupa – samotný svatební rituál

Dle tradice vstoupil pod *chupu* nejprve ženich a až poté v doprovodu svých rodičů přišla nevěsta. Ta, ještě než se postavila po pravici ženicha, podle zvyku jej sedmkrát obešla společně se svou babičkou.

Zvyk obcházení ženicha lze považovat „spíše za pozůstatek magických praktik, spojených se zaháněním démonů, než rituální předpis“ [DOLEŽELOVÁ, 1988, s. 57],

je ale možné jej chápat i „jako symbol Stvoření, které se uskutečnilo za sedm dní“ [NOSEK, 2010, s. 106].

Za přítomnosti *minjanu*, do kterého se počítá oddávající rabín, dva svědkové i ženich, začala první část svatebního obřadu *erusin*. Oddávající rabín pronesl požehnání nad pohárem vína a svatební pár se z něj napil. Následně ženich za recitace starodávné formule: „*budiž mi zasvěcena tímto prstenem dle zákonů Mojžíše a Izraele*“ nasadil nevěstě na ukazováček pravé ruky prsten. Svůj souhlas se sňatkem nevěsta vyjadřuje tím, že dobrovolně nastaví prst na přijetí prstenu.

Ten podle rabínské tradice nemá být zdoben drahými kameny, v některých komunitách se dodnes udržuje zvyk propůjčovat snoubencům prsten ozdobený miniaturním domečkem – symbolem domova [DOLEŽELOVÁ, 1995, s. 82]. V současnosti se většinou používají klasické snubní prsteny bez ozdob (z bílého nebo žlutého zlata), které pak následně nosí oba manželé, při zasnubním rituálu je však navlékán pouze nevěstě [POLIŠENSKÁ, 30. 11. 2014, osobní komunikace].

Přečtením svatební smlouvy – *ketuby* a její předání do vlastnictví nevěsty vstoupil obřad do druhé fáze – *nisuin*. Na této svatbě sedm přátel novomanželů recitovalo sedm svatebních požehnání. Poté novomanželé společně vypili další pohár vína.

Sedm svatebních požehnání, hebr. *ševa berachot*, obsahuje jednak požehnání nad vínem – *kiduš*, jednak chvalořečení Hospodina a také prosbu za šťastný život nového páru. Ženich téměř na konci obřadu zabalil již prázdný pohár do šátku, položil jej k nohám nevěsty a rozšlápl, nato svatebčané provolávali novomanželům *mazal tov* – hodně štěstí. Pro tento rituál existuje řada vysvětlení. Nejčastěji tím, že střepy z rozbitého poháru mají novomanželům i v okamžiku štěstí připomínat zboření Jeruzalémského chrámu, mnohdy také podle Žalmu 2,11 „*kde je radost, musí být chvění*“ ale i jako úlitba nebo ochrana proti démonům [BUGEL, 2013, s. 26–28].

Zpod *chupy* odešli novomanželé na krátkou chvíli do soukromí, kde snědli malé občerstvení, určitě vítané po celodenním půstu. Dle tradice tím byla veřejná část svatební ceremonie řádně ukončena.

Čas, kdy je pár ponechán o samotě, se dnes považuje za symbolické naplnění sňatku. Tzv. *jichud* – „zpečetění manželství sexuální stykem“ bylo v minulosti považováno za nejdůležitější část druhé fáze svatebního obřadu [NOSEK, 2010, s. 108].

Hosté se mezitím odebrali na místo svatební hostiny, ke které se po chvíli strávené v *cheder jichud*, připojili novomanželé.

Hostinu zahájil ženich požehnáním nad chlebem – *barchesem* a jeho rozdělením mezi přítomné hosty, podával se hovězí guláš, různé vegetariánské saláty, nealkoholické nápoje nebo místní víno, a samozřejmě po celou dobu se zpívalo a tančilo.

Přestože všechno jídlo a pití na této svatbě bylo *košer*, jejich skladba poněkud vybočovala z tradičního pojetí, dle něž bývají předkládány pokrmy symbolizující plodnost nebo manželství, např. ryba, vejce, sladké pečivo apod. [VESELSKÁ, 2006, s. 135–136].

Svatební veselí provází také zvyk, kdy během tanců, jsou oba novomanželé vyzvednuti na židlích nad hlavy ostatních, čímž jsou připodobňováni ke králi a královně.

5.3.1 Rozvod

Judaismus pokládá manželský svazek za jediný správný stav pro muže i ženu, na rozdíl od jiných náboženství, však za určitých podmínek umožňuje rozvod manželství. Přestože rozvod by měl být pro židovské páry spíše výjimkou, v současnosti se potýká s tímto problémem i česká židovská komunita. Pokud se manželé dostanou do situace, kdy se schyluje k rozvodu, „*měl by hrát důležitou roli rabínský soud – bejt din, který po důkladném prošetření situace v rodině, se měl veškerou svou morální autoritou zasadit o smír mezi manželi*“ vysvětluje postoj židovské tradice k řešení partnerské krize rabín Mayer [2013].

„*Selžou-li všechny možnosti smíru*“ a manželství přesto dospěje až do fáze rozvodu, je nutné provést rozvody dva – civilní a náboženský. Pokud rabínský soud rozluku povolí, „*je manžel povinen vydat ženě get – rozvodový list*“ [PĚKNÝ, 2001, s. 163]. V případě, že by se manželé rozvedli jen před civilním soudem, zůstali by, z hlediska židovského práva, stále svoji a tudíž nemohli v budoucnosti uzavřít případný další židovský sňatek. Je tedy evidentní, že partnerské krize se nevyhýbají ani židovským manželstvím.

Okolnosti kolem rozvodů řeší již tradiční židovská literatura – Talmud, např. traktát Gitin 90b, Ketubot III. 5 a další [COHEN, 2006, s. 213].

5.3.2 Nová chupa

Závěr této podkapitoly je úmyslně věnován mnohem pozitivnější záležitosti než je rozvod, a to realizaci projektu „*Chupa pro pražskou komunitu*“ v roce 2014. Jak už bylo uvedeno, *chupa* je nezbytná k uskutečnění svatby v židovském ritu a místní obec do té doby „neměla *chupu*, která by důstojně tento obřad reprezentovala“, zatím se tento problém řešil výpůjčkami ze sbírek ŽMP. Iniciátorkou a patronkou celého projektu byla PhDr. Eva Kosáková, členka ŽOP a také dlouholetá vedoucí sbírkového oddělení ŽMP. Na vytvoření svatebního baldachýnu se podíleli pracovníci sociální dílny Becalel spolu s dobrovolníky sociálního oddělení ŽOP. Nová *chupa* z tmavě modrého sametu má vnitřní část nepravidelně pošítou různě velkými šesticípými hvězdami, k jejich zhotovení byly použity fragmenty synagogálních textilií, pocházejících z předválečných synagog Čech a Moravy. Symbolická propojenost „*tradice a minulosti s budoucností*“ je vyjádřena v počtu 153 hvězd a hvězdiček, „*každá za jednu židovskou obec, které existovaly před válkou*“ a současně i připomínkou desetitisíců osob zahynulých během šoa. Snoubenci, uzavírající manželství pod touto *chupou*, jsou tak dokladem pokračování židovského národa a jeho tradic. Na důkaz proběhlého obřadu a zároveň i jako informace o počtu uzavřených svateb v novodobé historii pražské židovské komunity připojují novomanželé „*na jeden cíp lambrekýnu kovovou šesticípou hvězdu*“ [KOSÁKOVÁ, 2014, s. 28].

5.4 Chevra kadiša

„*Necht' je jeho duše přijata do svazku živých*“ (1 Sam. 25,29).

Judaismus klade velký důraz na konání dobročinných skutků vůči druhým lidem, což vyplývá např. z výroku z Pirkej Avot [1994, s. 24]: „*Na třech věcech stojí svět: Na Tóře, na bohoslužbě a na dobročinných skutcích.*“

Příčemž *Gmilut Chasadim* – dobročinné skutky jsou v judaismu chápány jako pomoc bližnímu v nouzi nejen finančními prostředky (*cedaka*³²), ale především vlastními činy, např. návštěvou nemocných, utěšováním pozůstalých a aktivní účastí na pohřbívání členů komunity. *Gmilut Chasadim* patří k důležitým společenským ctnostem každého člena židovské komunity [Pirkej, 1994, s. 24].

Vzhledem k výše uvedeným principům, by tato stať mohla být zařazena i do části, která se věnuje sociální péči o členy židovské komunity. Záměrně je však ukončením této kapitoly, neboť v judaismu, obdobně jako v jiných náboženstvích, tradice a zvyky provázejí člověka jak na počátku, v průběhu, tak i na samém konci života.

Charitativní organizace s širokým spektrem aktivit nazývaná *Chevra kadiša* zajišťovala po staletí v židovských obcích mj. péči o nemocné, umírající a zesnulé. Pražská *chevra kadiša* má ve svém názvu ještě připojeno *gomlej chasadim*, tedy „Svatý spolek konajících milosrdenství“. Často se však můžeme setkat s nepřesným překladem, který toto společenství nazývá „Pohřebním bratrstvem“, přestože jeho činnost, jak je uvedeno dále, byla mnohem obsáhlejší [NOSEK, 2010, s. 131–132].

Vznik pražské *chevry kadiši* se datuje do roku 1564, kdy „*měly být sepsány první takanot (tekanot neboli zásady, ustanovení, stvrzení)*“ v době působení rabiho Eli'ezera Aškenaziho. „*Roku 1573 upravuje tyto stanovy Maharal a jím upravený dokument slouží později jako vzor pro ostatní organizace stejného typu v podstatě všude v Evropě*“ [NOSEK, 2010, s. 134].

V židovských obcích se zcela nezávislé spolky *chevra kadiša* po staletí staraly nejen o všechny náboženské i praktické záležitosti spojené s péčí o nemocné, umírající, se samotným pohřbem či zaopatřením pozůstalých, ale v případě nouze podporovaly i rodiny bez živitele, sirotky, chudé a studenty.

Chevra kadiša vždy sloužila všem členům obce bez rozdílu, bohatým stejně jako chudým, protože povinností postarat se o nemocné, umírající a jejich pohřeb je jeden z nedůležitějších náboženských příkazů – *micvot*. Poskytnutí poslední služby zemřelému je zároveň považováno za největší možnou zásluhu, neboť se jedná o dobrý skutek, za který již člověk na tomto světě nemůže očekávat žádnou protislužbu.

³² Dobročinnost, finanční dar

Přestože členové *chevry kadiši* vykonávali své povinnosti dobrovolně a bez odměny, členství v tomto spolku bylo neobyčejnou ctí a mohli jej vykonávat jen nejzbožnější osoby z komunity [Cyklus, c1993].

Ztráta blízkého člověka je vždy bolestivá, židovská tradice se však snaží poskytnout určitý mechanismus, který má truchlícím umožnit vyrovnání se s náročnou životní situací. Z tohoto důvodu jsou i poslední chvíle člověka na tomto světě zakotveny v náboženských pravidlech (*halacha*). Dodržováním těchto zásad se projevuje úcta k zemřelému a rovněž ohled k potřebám pozůstalých.

Bezprostředně po úmrtí člověka si mají pozůstalí na znamení smutku roztrhnout svůj oděv, tento zvyk se nazývá *kri'a*. Symbolicky tak projevují žal a bolest ze ztráty blízkého a zároveň je tím jejich smutek evidentní navenek. K dalším tradičním židovským rituálům předcházející samotný pohřeb patří mj. *tahara*. Její současnou podobu pan Chaim Kočí z vlastní praxe popisuje takto: „*tělo je při zachování maximální pietnosti (neodkrývání zbytečně nahoty nebožtíka) nejprve zbaveno všech mechanických nečistot a cizorodých prvků a poté je omyto vodou s vejcem; voda se vždy používá v tělesné teplotě, a následně znovu polito souvislým proudem vody*“ [KOČÍ, 2015b].

Během rituálu nazvaného *leviša* je mrtvý oblečen do bílého rubáše, muži jsou navíc zcela zakryti modlitebním šálem – *talitem*, ze kterého se odstříhuje jedna z třásní – což značí, že „*dotyčný již není svázán se židovským zákonem*“ [NOSEK, 2010, s. 139].

Pohřební rubáš je z bílého plátna a pro všechny stejný (rozdíl je pouze v jeho mužské a ženské variantě), což vyjadřuje myšlenku, že chudí i bohatí jsou si ve smrti rovni. V diaspoře, tedy mimo území Izraele, je mrtvý před samotným pohřbem uložen do prosté dřevěné rakve – *aron*. Do rakve se nesmí vkládat cennosti ani květiny [PĚKNÝ, 2001, s. 165].

Rakev musí být vyrobena z neopracovaných prken, a jak podotýká pan Chaim Kočí, „*rakev je novodobá věc, jež tlení tělesných pozůstatků mrtvého brání, nehoblovaná prkna lépe propouští vlhkost, což urychluje zetlení těla*“ [KOČÍ, 2015b]. Je tradicí dávat do rakve pod hlavu zemřelého sáček se svatou zemí, na jeho oči a ústa skleněné střepty nebo popela, vycházející z biblického citátu knihy Genesis 3,19: „*V potu své tváře*

budeš jíst chléb, dokud se nenavrátiš do země, z níž jsi byl vzat. Prach jsi a v prach se navrátiš“ [NOSEK, 2010, s. 139–141].

Pohřeb se má „*uskutečnit do 24 hodin od skonu ... nikdy o šabatu ani o Jom Kipur“* [NOSEK, 2010, s. 141]. Jeho konání však lze odložit „*nemohou-li se truchlící dostavit včas, nebo vyskytnou-li se s přípravami pohřbu technické problémy“* [PĚKNÝ, 2001, s. 165]. Také vyprovázení zesnulého na hřbitov má svá pravidla. Při tradičním židovském pohřbu se smutečního procesí zúčastňují jak rodinní příslušníci, tak zástupci židovské obce a členové *chevry kadiši*. Smuteční obřad je provázen modlitbami a smutečním proslovem – *hesped*. Bezprostředně po spuštění do hrobu musí být rakev zasypána hlínou, až je zcela zakryta. Na závěr pohřbu pronáší nejstarší mužský rodinný příslušník, zpravidla syn, modlitbu za zemřelého – *kadiš*.

Období smutku a truchlení má v judaismu pevně stanovené předpisy. Do pohřbu a sedm dnů poté truchlící nevycházejí z domu a drží tzv. *šivu*. Následných třicet dnů smutku – tzv. *šelošim* má pozůstalým umožnit pozvolný návrat do běžného života, celý další rok některý z příbuzných nebožtíka (většinou syn) má podle tradice odříkávat každodenně veřejně *kadiš* a zdržovat se jakýchkoliv zábav, je však dovoleno zúčastnit se obřadů *brit mila*, *pidjon ha-ben*, *bar/bat micva* a svateb. Tato přísná pravidla o zdržování se zábav ovšem platí pouze pro nejbližší pozůstalé [NOSEK, 2010, s. 141–145].

5.4.1 Chevra Kadiša ČR

Na přelomu let 2002–3 se v pražské židovské obci uskutečnila podpisová akce, která značně podpořila aktivity vedoucí k obnovení spolku *chevra kadiša*. V roce 2003 došlo k úpravě stanov a následně byla společnost *Chevra Kadiša ČR* (CHK ČR) zapsána do registru Ministerstva kultury, prakticky však začala fungovat až v roce 2009. Podle informací výkonného předsedy CHK ČR a správce Nového a starého židovského hřbitova na Žižkově (NŽH, SŽHŽ) v Praze pana Chaima Kočího jeho „*členskou základnu nyní tvoří 37 osob, mužů i žen, různého věku i angažovanosti v činnostech spolku, pocházející z mnoha míst republiky, od členů, kteří se pravidelně zúčastňují všech pohřbů, aby mohl být vytvořen nezbytný minjan, po členy, kteří nejsou sice tak aktivní, ale pravidelně hradí své členské poplatky a navíc přidávají dobrovolné dary, až po ty, kteří jsou pouze zapsanými členy“* [KOČÍ, 2015b].

Ač lze namítnout, vždyť přece sociální oddělení jednotlivých obcí, DSP Hagibor či Penzion Ch. Jordana přeživším a seniorům židovské komunity poskytují péči na velmi vysoké úrovni a není třeba dalších aktivit, CHK ČR se snaží, po vzoru svých historických předchůdců, v první řadě zajišťovat navštěvování nemocných, zejména těch, kteří jsou akutně nebo dlouhodobě hospitalizováni ve zdravotnických zařízeních. Pro přeživší bývá pobyt v nemocnici spojován se ztrátou kontaktu se svými blízkými či svého známého sociálního prostředí a evokuje v nich vzpomínky na odloučení, které zažívali během války v koncentračních táborech. Zájem členů CHK poskytuje nemocnému vědomí sounáležitosti s komunitou, povzbuzení k uzdravení a možnost společné modlitby.

Činnosti spolku *chevra kadiša* jsou však ponejvíce spojovány s péčí o umírající a zemřelé členy židovské komunity. Novodobá pražská CHK ČR vycházela především ze zkušeností několika pamětníků, „kteří v poválečném období vykonávali přípravy v podobě *tahary* jako externí pracovníci sociálního oddělení a rabinátu, následně pak i z poznatků získaných v Izraeli, což se stalo základem pro praxi našich nových členů, zapojujících se do této nevšední rituální činnosti“ vysvětluje počáteční aktivity CHK ČR její výkonný předseda pan Chaim Kočí. Následně dokládá průběh tradičních rituálních příprav zesnulého před jeho pohřbením v současnosti: „Ustálení zvyků při *taharách* a jejich unifikace podle starých postupů byla jednou z prvních náplní naší činnosti. Podrželi jsme si ale krásný poválečný zvyk, a sice že všem odcházejícím členům komunity bez výjimky je prokazována čest *teša kabin* (polití devíti kabi, tzn. velkým množstvím vody naráz), který by podle původního zvyku pražské chevry náležel jen význačným náboženským a ostatním významným osobám naší komunity. V ritu *tahary* zůstal nadále i ojedinělý a doposud dobře nevysvětlený zvyk spočívající v omývání těla druhou vodou, v níž je rozmícháno vejce. Pochopitelně že kontinuálně se udržuje zvyk závazný již od *rabana Gamliela*, jak nám uvádí *Talmud Ketubot 10* a *Moed Katan 27*, totiž všechny oblékat do stejného oděvu z bílé látky. Rozdíl je pouze v tom, že muži jsou navíc zavinuti do svých velkých talitů, jimž je odstraněna jedna z rituálních třásní (*cicit*). Na ženském ustrojení je, podle závoje a zástěrky poznat, zda žena byla vdaná a zda měla děti. Tyto oděvy pro pohřby zajišťuje od roku 2012 sociální dílna ŽOP“ [KOČÍ, 2015b].

Jak již vypovídá název, spolek *Chevra Kadiša ČR* v současnosti zajišťuje tradiční pohřeb členů židovské komunity nejen v Praze, ale i v mimopražských obcích. Všechny obce sice mají k dispozici funkční hřbitovy, nikoliv však členskou základnu, která by byla schopná tradiční židovský pohřeb připravit a provést tak, aby celý obřad proběhl dle předpisů *halachy* a byla přítom dodržena zásada přítomnosti *minjanu*. V dnešní době však mnozí pozůstalí nechtějí uskutečnit pohřeb svých blízkých dle tradičního židovského ritu jednak z obav z neznáma toho, jak takový obřad vůbec probíhá. Proto CHK ČR připravila stručný přehled průběhu celého pohřbu a zvyků, které dle židovské tradice, mají provázet nebožtíka na jeho poslední cestě a zároveň pozůstalým pomoci vyrovnat se s jeho odchodem.

Dalším důvodem, proč si Židé v současnosti nepřejí tradiční židovský pohřeb do země, je argument, že během 2. světové války mnoho jejich předků, příbuzných a přátel zemřelo a následně pak bylo spáleno v krematoriích koncentračních táborů. Jestliže tímto způsobem muselo odejít několik miliónu židovských obyvatel, nejen generace přeživších, ale i jejich potomci, považují pohřeb žehem za stejně důstojný.

Přestože židovská tradice zakazuje kremace mrtvých, má NŽH v Praze od roku 1923 urnové oddělení. Této možnosti využívají také lidé s nežidovskými manželskými partnery.

Průměrně CHK ČR zajišťuje ročně cca 18 tradičních pohřbů a 25 ukládání urn. Provoz celého hřbitova, včetně údržby, je hrazen jednak z rozpočtu ŽOP, ale také díky dotacím jiných organizací.

Rituální úkony, včetně modliteb, četby žalmů a veršů Písňe písni provázející odchod člena židovské komunity z tohoto světa, nejsou však jedinou činností novodobé *Chevry Kadiši ČR*. Její zásluhou, byly zmodernizovány prostory v domě očisty (*bejt-tahara*) na Novém židovském hřbitově v Praze. Původní stůl, na němž se dlouhá léta prováděla rituální očista zemřelého, je nyní součástí historické miniexpozice. *Tahara* se v současnosti vykonává již na novém nerezovém zařízení, které jednak splňuje požadavky dnešních hygienických standardů a za druhé také umožňuje snazší manipulaci s tělem při zmiňovaných *teša kabin*.

CHK ČR se také angažuje v ochraně starých židovských hřbitovů, jak na území hlavního města, tak na mnoha dalších místech v celé republice. Příkladem je např. středověké židovské pohřebiště ve Slavkově u Brna, které by se bez intervence členů CHK ČR, po necitlivé exhumaci ostatků předků, stalo základem parkoviště u supermarketu.

„Velkou snahou CHK ČR je vyvolat v lékařských kruzích diskuzi o zacházení s umírajícími, neboť při provádění tahary je evidentní, že ani v těch „nejprestižnějších“ zdravotnických zařízeních se často nedbá na důstojnost člověka v poslední fázi jeho života“ zdůrazňuje pan Chaim Kočí [2015b] jednu z dalších aktivit současné *Chevry Kadiši ČR*.

Úsilí, které stávající spolek vyvíjí k navázání a pokračování v činnosti historické pražské *chevry kadiši*, a to ve všech jejích aspektech, velkou měrou pomáhá zachovávat židovské tradice dalším generacím.

6 Závěr

Diplomová práce obsahuje pět kapitol, které alespoň částečně zaznamenávají proces obnovy a současnost židovské komunity v Čechách a na Moravě na počátku 21. století.

Bohužel 2. světová válka a následný komunistický režim v tehdejší Československé republice na dlouhou dobu značně narušily fungování židovských obcí a židovského života vůbec. Úbytek členů a omezování ze strany platného církevního zákona v tehdejším Československu zapříčinilo, že zde až do devadesátých let minulého století mohlo působit jen šest židovských obcí, a to v Praze, Plzni, Ústí nad Labem, Brně, Ostravě a Liberci. Židovské komunity v Děčíně, Karlových Varech, Olomouci a Teplicích v té době měly pouze status synagogálních sborů.

Demokratické změny po roce 1989 umožnily židovské komunitě obnovit jak náboženský, tak společenský a kulturní život. Přestože, v porovnání s předválečnou dobou, je stávající židovská komunita v naší zemi velice malá, už více než dvacet let v České republice funguje deset židovských náboženských obcí a také několik nových židovských komunit (Bejt Simcha, Bejt Praha, Bnej Israel, Česká unie židovské mládeže, Masorti ČR, Židovská liberální unie) a různých spolků. Samozřejmě hlavní město Praha je stále ve výhodnější pozici, a to jak z hlediska počtu členů, tak v možnostech náboženského života. Pravidelné bohoslužby se konají v několika synagogách, věřící se mohou zúčastňovat i obřadů pořádaných dalšími židovskými komunitami. Ve svých aktivitách však nezaostávají ani mimopražské obce, ač jejich členské základny mnohdy čítají jen kolem stovky osob. I v tamních obcích zajišťují jak konání bohoslužeb a oslav židovských svátků, tak i sociální péči pro své členy. Židovské obce však nezůstávají uzavřeným společenstvím, o čemž svědčí řada kulturních akcí přístupných veřejnosti. Téměř ve všech židovských obcích se pravidelně konají „dny otevřených dveří“, výstavy, přednášky apod. Naprostá většina mimopražských obcí se však potýká se stárnutím svých členů a malým zájmem mladé generace o činnost v obci.

Na obnově židovského kulturního, vzdělávacího a společenského života po roce 1989 se podílejí nově vzniklé instituce a spolky např.: Židovské muzeum v Praze, Lauderovy

školy, Tereziánská iniciativa, WIZO, Společnost židovských žen ČR, sportovní klub Hakoach nebo nakladatelství Sefer.

Samostatné oddělení akciové společnosti Matana – Správa budov a hřbitovů po více než dvacet let provádí záchranné, restaurátorské nebo konzervační práce velké části židovských nemovitých památek (synagog, hřbitovů a hřbitovních budov) nacházejících se na celém území České republiky. Federaci židovských obcí v ČR se díky získanému grantu z prostředků Evropského fondu pro regionální rozvoj a z rozpočtu České republiky podařilo zrealizovat ojedinělý projekt „Deset hvězd“, jehož prostřednictvím bylo revitalizováno patnáct historicky významných židovských objektů (synagog, rabínských nebo obecních domů) na deseti místech Čech a Moravy.

Nutno připomenout, že ze státního rozpočtu České republiky byla vyčleněna nemalá finanční částka, kterou spravuje Nadační fond obětím holocaustu. Z těchto prostředků bylo nutné především odškodnit osoby, kterým nacisté zkonfiskovali nemovitý majetek, ale restituční zákony se na ně nevztahují. NFOH také každoročně finančně podporuje činnost mnoha židovských obcí, organizací, spolků a aktivit v České republice.

Židovská komunita po staletí věnovala sociální péči o své členy značnou pozornost. Stejně tak je tomu i v současnosti. Prvořadým úkolem všech židovských obcí je zajistit důstojné stáří přeživším a nyní i další generaci seniorů. Nejširší nabídku sociálních služeb poskytuje tradičně Praha, a to prostřednictvím Kompletní domácí péče EZRA, pro židovské seniory je určen Penzion Charlese Jordana v Janovského ulici nebo Domov sociální péče Hagibor. Sociální oddělení ŽOP programem „Dokaž to s námi!“ napomáhá znevýhodněným osobám získat uplatnění na trhu práce. V brněnské židovské obci funguje Agentura domácí péče JAS a v ostravské židovské obci Agentura domácí péče TIKVAH. V ostatních židovských obcích zajišťují tyto služby sociální pracovníci.

Významným atributem židovství je bezesporu vzdělávání. Důraz, jaký judaismus klade na vzdělávání, se odráží také v obnově českého židovského školství po roce 1989. Za pomoci Lauderovy nadace vznikla v roce 1994 jedna třída židovské školky v MŠ Na Výšinách, o tři roky později byla otevřena i první třída židovské základní školy v pražské Belgické ulici. V průběhu dalších let se podařilo základní školu v Belgické ulici rozšířit o dnes již osmileté gymnázium a nyní zde funguje i další židovská školka.

Předškolní židovskou výchovu v prostorách DPS Hagibor zajišťuje také občanské sdružení Bejachad.

Mimo Prahu, zejména pro malý počet dětí, není rentabilní otevřít samostatné židovské školy nebo alespoň třídy. Brněnská židovská obec má alespoň své „Dětské centrum“, které organizuje výuku judaismu pro děti různého věku a také pobytová setkání rodin s dětmi, jejichž program je zaměřen na židovskou tematiku.

Pro českou židovskou komunitu je navázání přerušené tradice židovského školství prostřednictvím Lauderových škol bezesporu velkým úspěchem. V České republice však není v současnosti možné získat vyšší židovské náboženské vzdělání, tj. absolvovat *ješivu*, ale Federace židovských obcí ČR poskytuje svým členům stipendia podporující židovská studia kdekoliv na světě. České vysoké školy nabízejí možnost studia v oborech judaistika nebo hebraistika.

Vzdělávání dospělých, zejména v oblasti výuky hebrejštiny a judaismu, se pravidelně věnuje několik pražských židovských organizací např. Židovská liberální unie, Bejt Simcha, Ulpan, Bnej Israel, ale i v Brně probíhají kurzy hebrejštiny v několika stupních pokročilosti.

Do oblasti vzdělávání patří bezesporu také aktivity Židovského muzea v Praze. Čeští i zahraniční návštěvníci tak mají širokou možnost seznámit se s židovskou kulturou, historií a důležitými atributy judaismu, a to prostřednictvím stálých expozic, putovních a krátkodobých výstav. Pražské i brněnské oddělení pro vzdělávání a kulturu pravidelně pořádají pro děti, studenty, učitele a veřejnost řadu tematických přednášek, dílen, edukačních programů a pořadů.

Tradiční židovský náboženský život vyžaduje dodržování předpisů rituální čistoty. V České republice dlouhá léta nebyla k dispozici žádná funkční rituální lázeň – *mikve*, což značně komplikovalo život věřících. Z tohoto důvodu patřilo vybudování *mikve* na počátku devadesátých let minulého století k hlavním prioritám ŽOP. Od roku 1995 už má židovská komunita novou *mikvi* v Praze a od roku 2006 také v Brně.

Judaismus je také specifický svými zásadami týkající se přípravy pokrmů a stravování. ŽOP na svých internetových stránkách pravidelně zveřejňuje aktualizovaný seznam košer potravin a jejich prodejců. Židé dodržující pravidla *kašrutu* z Prahy a okolí jsou

oproti mimopražským opět ve výhodě, neboť mají širší možnosti nakupovat košer potraviny či se stravovat v několika košer restauracích.

Přechodové rituály spojené s narozením, dospíváním, manželstvím a úmrtím člověka vycházejí z tradic a zvyků, jimiž jsou principy judaismu po staletí realizovány v praxi. Dnešní podobu obřadů *brit mila*, *bar/bat micva*, *pidjon ha-ben*, *abšereniš*, svatebního rituálu a také činnosti současné *Chevry Kadiši ČR* dokumentují obnovení tradičního náboženského života v českých a moravských židovských komunitách.

Česká židovská komunita na počátku 21. století je, v porovnání s předválečným stavem, opravdu velice malá, uvedený výčet židovských obcí, spolků a aktivit však dokazuje, že se přesto podařilo navázat na přerušenu tradici a obnovit židovský život v mnoha směrech. Současný život Židů v České republice není omezen jen na obnovu náboženské sféry, ale zahrnuje jak nadstandardní sociální péči o nejstarší generaci, tak kulturní a společenské aktivity pro všechny své členy a rovněž vzdělávací programy pro nejmladší generaci. V současném sekularizovaném světě, kde převládá individualismus a odklon od tradičních hodnot, dle mého názoru, lze hovořit o skutečném komunitním životě v českém prostředí. Zároveň se tím židovská komunita neuzavírá před okolním světem, ale stává součástí veřejného života celé české společnosti, důkazem této skutečnosti jsou různé ekumenické, kulturní a společenské akce. Tím nese značný podíl na zlepšování atmosféry tolerance vůči odlišnosti a proti projevům rasové nenávisti a xenofobie v České republice. Tato práce tak přehledně zachycuje obnovu a stav náboženského, kulturního a společenského života české a moravské židovské komunity od roku 1989 do dnešních dnů.

Seznam zkratek

CCWJ	Společnost židovských žen České republiky
ČUŽM	Česká unie židovské mládeže
DSP Hagibor	Domov sociální péče Hagibor
EHP	Evropský hospodářský prostor
EMC	European Maccabi Confederation
EUPJ	Evropská unie progresivního judaismu
FŽO	Federace židovských obcí v České republice
CHK ČR	Chevra kadiša Česká republika
ICJW	International Council of Jewish Women
JHF	Dutch Humanitarian Fund
LŠ	Lauderovy školy
MK ČR	Ministerstvo kultury České republiky
MP	město Praha
MŠMT	Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy
MWU	Maccabi World Union
NFOH	Nadační fond obětem holocaustu
NŽH	Nový židovský hřbitov
OVK	Oddělení pro vzdělávání a kulturu
SBH	Správa budov a hřbitovů
SOA	Státní oblastní archiv
SŽHŽ	Starý židovský hřbitov Žižkov
TI	Terezínská iniciativa

TKC	Třígenerační komunitní centrum
WIZO	Women's International Zionist Organization
WUPJ	World Union of Progressive Judaism
ŽLU	Židovská liberální unie
ŽMP	Židovské muzeum v Praze
ŽNO	Židovská náboženská obec
ŽO	Židovská obec
ŽO KV	Židovská obec Karlovy Vary
ŽOP	Židovská obec v Praze

Použitá literatura

18. 10. 2006 Slavnostní otevření židovské obřadní lázně – mikve – Encyklopedie dějin města Brna – Profil události. In: *Encyklopedie dějin města Brna* [online]. Aktualizováno 13. 10. 2012 [cit. 2015-04-03]. Dostupné z: http://encyklopedie.brna.cz/home-mmb/?acc=profil_udalosti&load=1209

Bar micva v Pinkasově synagoze. 2006. *Maskil*. Praha: Bejt Simcha, 2006, roč. 5, č. 4, s. 4–5. Dostupné také z: <http://www.maskil.cz/5766/4.pdf>

Bar a bat micva v Terezíně. 2007. *Maskil*. Praha: Bejt Simcha, 2007, roč. 6, č. 5, s. 6–7. Dostupné také z: <http://www.maskil.cz/5767/5.pdf>

Bejachad Kindergarten – O nás [online]. [Praha]: Gan Bejachad [cit. 2014-09-03]. Dostupné z: <http://www.ganbeyhad.cz/cz/index.html>

BEJT PRAHA. *Bejt Praha Pražská otevřená židovská komunita* [online]. Praha: Bejt Praha, c2008 [cit. 2014-12-10]. Dostupné z: <http://www.bejt-praha.cz/index.html>

BEJT SIMCHA. *Bejt Simcha* [online]. Praha: Bejt Simcha [cit. 2014-12-12]. Dostupné z: <http://www.bejtsimcha.cz/>

– . *Bejt Simcha* [online]. Praha: Bejt Simcha [cit. 2014-09-27]. Vzdělávací programy. Dostupné z: <http://www.bejtsimcha.cz/vzdelavaci-programy.html>

Bible21 – překlad 21. století [online]. [České Budějovice]: Bible21, c2012 [cit. 2014-08-31]. Dostupné z: <http://www.bible21.cz/online>

BONDY, Ruth. 2008. *Boží hody: jak jedli Židé v Čechách a na Moravě*. Vyd. 1. V Praze: Nakladatelství Franze Kafky, 2008. 177 s. ISBN 978-80-86911-16-8.

BUGEL, Walerian a kol. 2013. *Obřady manželství v různých liturgických tradicích*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2013. 186 s. ISBN 978-80-244-3822-1.

CCJW PRAGUE. *CCJW Společnost židovských žen ČR* [online]. Praha: CCJW Společnost židovských žen ČR [cit. 2014-10-23]. Dostupné z: <http://icjwprague.cz/>

Centrum judaistických studií Kurta a Ursuly Schubertových Filozofické fakulty UP [online]. Olomouc: Centrum judaistických studií Kurta a Ursuly Schubertových FF UP v Olomouci, aktualizováno: 3. 6. 14, vytvořeno: 17. 1. 14 [cit. 2014-09-27]. Dostupné z: http://www.jud.upol.cz/katedra/o_katedre.html

COHEN, Abraham. 2006. *Talmud: (pro každého): historie, struktura a hlavní témata Talmudu*. Vyd. 1. Praha: Sefer ve spolupráci s European Jewish Publication Society, 2006. 479 s. Judaika; sv. 12. ISBN 80-85924-49-8.

Cyklus obrazů pražského Pohřebního bratrstva = The cycle of paintings of the Prague Burial Society. Praha: Židovské muzeum v Praze, c1993. 19 pohlednic.

DOLEŽELOVÁ, Jana. 1988. Židovská svatba. *Židovská ročenka 5749*. Praha: Rada židovských náboženských obcí v ČR, 1988. s. 53–62.

DOLEŽELOVÁ, Jana, ŠEDINOVÁ, Jiřina a PUTÍK, Alexandr. 1995. *Židovské tradice a zvyky*. Praha: REAG, 1995. 101 s. ISBN 80-85608-14-6.

DOMOV SOCIÁLNÍ PÉČE HAGIBOR. *Domov sociální péče Hagibor* [online]. Praha: DSP Hagibor, c2010 [cit. 2014-11-26]. Dostupné z: <http://www.dsphagibor.cz/cs/>

– . *Domov sociální péče Hagibor* [online]. Praha: DSP Hagibor, c2010 [cit. 2014-11-21]. O nás. Dostupné z: <http://www.dsphagibor.cz/cs/o-nas/>

– . *Domov sociální péče Hagibor* [online]. Praha: DSP Hagibor, c2010 [cit. 2014-11-22]. Třígenerační komunitní centrum na Hagiboru. Dostupné z: <http://www.dsphagibor.cz/cs/trigeneracni-komunitni-centrum/>

Dvacet let Penzionu Charlese Jordana. 2013. *Obecní noviny: informační měsíčník členů Židovské obce v Praze*. Ze vzpomínek a rozhovorů s obyvateli a pracovníky Penzionu Charlese Jordana sestavily Linda W. Bolard a J. Wichsová. Praha: Židovská obec v Praze, 2013, roč. 11, č. 1, s. 25.

FEDERACE ŽIDOVSKÝCH OBCÍ V ČR. *Federace židovských obcí v ČR* [online]. Praha: Federace židovských obcí v ČR, c2010 [cit. 2014-11-10]. Nadační fond obětem holocaustu. Dostupné z: <http://www.fzo.cz/institute-zalozene-fzo/nadacni-fond-obetem-holocaustu/>

- . *Federace židovských obcí v ČR* [online]. Praha: Federace židovských obcí v ČR, c2010 [cit. 2014-12-11]. Organizace. Dostupné z: <http://www.fzo.cz/o-nas/organizace/>
- . *Federace židovských obcí v ČR* [online]. Praha: Federace židovských obcí v ČR, c2010 [cit. 2014-11-15]. SEFER, s.r.o. Nakladatelství FŽO. Dostupné z: <http://www.fzo.cz/institute-zalozene-fzo/sefer-sro-nakladatelstvi-fzo/>
- . *Federace židovských obcí v ČR* [online]. Praha: Federace židovských obcí v ČR, c2010 [cit. 2014-08-22]. Statistika. Dostupné z: <http://www.fzo.cz/o-nas/statistika/>
- . *Federace židovských obcí v ČR* [online]. Praha: Federace židovských obcí v ČR, 6. června 2013, c2010 [cit. 2015-05-11]. Statut Federace židovských obcí v České republice. Dostupné z: <http://www.fzo.cz/wp-content/uploads/Statut-FŽO-6.6.2013.pdf>
- FEDOROVÍČ, Tomáš a KAISER, Vladimír. 2005. *Historie židovské komunity v Ústí nad Labem = The history of the Jewish community in Ústí nad Labem = Geschichte der Juden in Aussig an der Elbe*. Ústí nad Labem: Město Ústí nad Labem, 2005. 123 s. ISBN 80-86646-12-2.
- FENDRYCH, František. 2013. Židovský sportovní klub Hakoach. In: *Český rozhlas* [online]. Praha: Český rozhlas, 28. července 2013, c1997–2015 [cit. 2015-04-05]. Dostupné z: http://www.rozhlas.cz/nabozenstvi/zpravy/_zprava/1234349
- FEUERLICHT, Viktor; MARXOVÁ, Alice. 1998. Chtěl jsem dokázat, že Staronová žije: rozhovor s vrchním kantorem Viktorem Feuerlichtem při příležitosti jeho osmdesátin. *Roš Chodeš*. Praha: Židovská obec v Praze, 1998, roč. 60, č. 8, s. 6–8. ISSN 1210-7468.
- HEITLINGER, Alena. 2006. Ve stínu holocaustu a komunismu: rozhovor s kanadskou socioložkou Alenou Heitlingerovou. *Roš Chodeš*. Praha: Židovská obec v Praze, 2006, roč. 68, č. 5, s. 6–7. ISSN 1210-7468. Dostupné také z: <http://www.fzo.cz/ros-chodes/archiv-ros-chodes/2006-2>.
- . 2007. *Ve stínu holocaustu a komunismu: čeští a slovenští židé po roce 1945*. Vyd. 1. Praha: G plus G, 2007. 274 s. ISBN 978-80-86103-97-6.

HOTEL KING DAVID. *Hotel King David – Kosher Hotel Prague City Center* [online]. Prague: Hotel King David, c2014 [cit. 2015-01-13]. Kosher Services Prague – Hotel King David Prague. Dostupné z: <http://www.hotelkingdavid.cz/kosherservices-en.html>

HUSITSKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA. *Husitská teologická fakulta* [online]. Praha: Husitská teologická fakulta, c2015, poslední změna 1. leden 2015 [cit. 2015-03-27]. Studijní obory. Dostupné z: <http://www.htf.cuni.cz/HTF-474.html>

CHABAD MAHARAL CENTER. *Chabad Maharal Center* [online]. Praha: Chabad Maharal Center, c1993–2015 [cit. 2014-12-10]. O nás. Dostupné z: http://www.chabadprague.cz/templates/articlecco_cdo/aid/1088953/jewish/Nco-ons.htm

– . *Chabad Maharal Center* [online]. Praha: Chabad Maharal Center, c1993–2015 [cit. 2014-11-04]. Shelanu dairy restaurant. Dostupné z: http://www.chabadprague.cz/templates/articlecco_cdo/aid/1584882/jewish/SHELANU-Dairy-restaurant.htm

INSTITUT TEREZÍNSKÉ INICIATIVY. *Holocaust.cz* [online]. Praha: Institut Terezínské iniciativy ve spolupráci s Židovským muzeem v Praze, poslední změna: 27. 12. 2012 [cit. 2014-10-23]. Antisemitismus. Dostupné z: <http://www2.holocaust.cz/cz/history/antisemitism>

– . *Holocaust.cz* [online]. Praha: Institut Terezínské iniciativy ve spolupráci s Židovským muzeem v Praze, poslední změna: 26. 9. 2011 [cit. 2014-10-23]. Obvinění Židů z rituální vraždy. Dostupné z: http://www2.holocaust.cz/cz/history/antisemitism/history/medieval_antijudaism/history_blood_libel

– . *Institut Terezínské iniciativy* [online]. Praha: Institut Terezínské iniciativy, poslední změna: 11. 2. 2015 [cit. 2015-04-13]. Časopis Terezínská iniciativa. Dostupné z: <http://www.terezinstudies.cz/TI/casopis-terezinska-iniciativa/>

– . *Institut Terezínské iniciativy* [online]. Praha: Institut Terezínské iniciativy, poslední změna: 23. 2. 2015 [cit. 2015-04-13]. Kdo jsme. Dostupné z: <http://www.terezinstudies.cz/institute/>

– . *Institut Tereziáské iniciativy* [online]. Praha: Institut Tereziáské iniciativy, poslední změna: 6. 6. 2014 [cit. 2014-11-13]. O iniciativě. Dostupné z: <http://www.terezinstudies.cz/TI/o-iniciative/>

JIRIČKA, Jan. 2014. Přežili hrůzy holokaustu, ve stáří o ně pečují na pražském Hagiboru. *IDNES.cz* [online]. Praha: MAFRA, a. s., 12. září 2014 [cit. 2014-11-20]. Dostupné z: http://zpravy.idnes.cz/prezivsi-holokaustu-v-domove-na-hagiboru-flr-domaci.aspx?c=A140703_151246_domaci_jj

KAEMPF, Saul Isaak. 1903. Prof. S. J. Kaempfa Modlitby pro všechny dny všední, sabaty a svátky, jakož i Jom Kipur Kátan. Překlad Moric Kraus. V Praze: Samuel W. Pascheles, 1903. 456, 24 s.

KALHOUSOVÁ, Irena. 2014. Výchova Židů v Čechách. *Obecní noviny: informační měsíčník členů Židovské obce v Praze*. Praha: Židovská obec v Praze, 2014, roč. 11, č. 12, s. 26.

KASPEROVÁ, Dana. 2010. *Výchova a vzdělávání židovských dětí v protektorátu a v ghettu Tereziá*. Vyd. 1. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2010. 224 s. Humanitas; sv. 1. ISBN 978-80-7308-327-4.

KEHILA KARLOVY VARY. *Kehila Karlovy Vary* [online]. Karlovy Vary: Židovská obec Karlovy Vary [cit. 2015-04-13]. Rabinát. Dostupné z: <http://www.kehilakv.cz/Rabinat.htm>

KINDERMANN, Jan. 2014. *Revitalizace židovských památek v České republice: metodika – kronika projektu* [online]. Červenec 2014 [cit. 2014-12-29]. 93 s. Dostupné z: <http://10hvezd.cz/wp-content/uploads/2014/08/kronika.pdf>

KLENOVSKÝ, Jaroslav. 2005. Mikve (nejen) v Mikulově. *Roš Chodeš*. Praha: Židovská obec v Praze, 2005, roč. 67, č. 6, s. 9. ISSN 1210-7468.

KLIMENT, Štěpán Menaše. 2012. Kašrut v Praze. *Maskil*. Praha: Bejt Simcha, 2012, roč. 12, č. 3, s. 2–3. Dostupné také z: <http://www.maskil.cz/5773/3.pdf>

KOMPLEXNÍ DOMÁCÍ PÉČE EZRA. *Komplexní domácí péče EZRA* [online]. Praha: Komplexní domácí péče EZRA, c2015 [cit. 2014-11-05]. Dostupné z: <http://dpezra.cz/>

KOSÁKOVÁ, Eva. 2014. Nová chupa!. *Obecní noviny: informační měsíčník členů Židovské obce v Praze*. Praha: Židovská obec v Praze, 2014, roč. 12, č. 1, s. 28.

Kosher Food – košer potraviny, košer pekárna, košer produkty [online]. Praha: Kosher Food, c2013 [cit. 2014-11-12]. Dostupné z: <http://kosherfood.cz/>

KRATOCHVIL, Jan. 2000. *Židovská Morava – Židovské Brno*. Brno: [K2001], c2000. 127 s. ISBN 80-239-4554-8.

KRAUS, David. 2009. Česká unie židovské mládeže. In: *Český rozhlas* [online]. Praha: Český rozhlas, 6. prosince 2009, c1997–2015 [cit. 2015-04-05]. Dostupné z: http://www.rozhlas.cz/nabozenstvi/zpravy/_zprava/ceska-unie-zidovske-mladeze--668052

LAU, Jisra'el Me'ir. 2012. *Praktický judaismus*. 1. vyd. Praha: P3K, 2012. 363 s., [24] s. obr. příl. ISBN 978-80-87343-09-8.

LAUDEROVY ŠKOLY V PRAZE. *Lauderovy školy v Praze* [online]. Praha: Lauderovy školy v Praze, c2005–2015 [cit. 2014-12-11]. O nás – Lauderovy školy v Praze. Dostupné z: http://www.lauder.cz/cs/zakladni_informace.html

lp. 2014. E-learning. *Roš Chodeš*. Praha: Židovská obec v Praze, 2014, roč. 76, č. 6, s. 2. ISSN 1210-7468. Dostupné také z: <https://www.fzo.cz/wp-content/uploads/ros-chodes-2014-06.pdf>

MALÝ, Mojmir. 2010. Dvacet let úsilí: záchrana židovských památek prostřednictvím Matana a.s. *Roš Chodeš*. Praha: Židovská obec v Praze, 2010, roč. 72, č. 10, s. 8–9. ISSN 1210-7468. Dostupné také z: <http://www.fzo.cz/wp-content/uploads/ros-chodes-2010-10.pdf>

MARXOVÁ, Alice. 2005. Aby se nezapomnělo: Tereziánské iniciativě je patnáct let. *Roš Chodeš*. Praha: Židovská obec v Praze, 2005, roč. 67, č. 4, s. 10. ISSN 1210-7468.

– . 2015. Menora s květy: brněnská synagoga má nový parochet. *Roš Chodeš*. Praha: Židovská obec v Praze, 2015, roč. 77, č. 4, s. 8. ISSN 1210-7468.

MASORTI. Masorti [online]. Praha: Masorti [cit. 2015-04-30]. Dostupné z: <http://www.masortiprague.cz/img/upload/file/Stanovy.pdf>

- MATANA, A.S. *Matana, a.s.* [online]. Praha: Matana, a.s., c2015 [cit. 2014-11-17].
Dostupné z: <http://www.matana.cz/>
- MAYER, Daniel. 2010. *Konverze k judaismu v zrcadle židovské ústní tradice a historie*. 1. vyd. Praha: OIKOYMENH, 2010. 261 s. Oikúmené; sv. 157. ISBN 978-80-7298-453-4.
- MAYER, Daniel a Hana MAYEROVÁ. 2013. Židovská tradice a manželství. *Židovské listy* [online]. 7. listopadu 2013 [cit. 2015-03-08]. Dostupné z: <http://zidovskelisty.blog.cz/1311/zidovska-tradice-a-manzelstvi>
- MfD: Karlovarská židovská obec získá od války prvního rabína. 2001. *Christnet.cz* [online]. Christnet.cz, 18. června 2001, c2000–2015 [cit. 2015-04-13]. ISSN 1213-0877.
Dostupné z: http://www.christnet.cz/zpravy/2089/mfd_karlovarska_zidovska_obec_ziska_od_valky_prvniho_rabina.url
- mk. 2014. Novým brněnským rabínem se stal Menaše Kliment. *Židovský tiskový a informační servis* [online]. Praha: Federace židovských obcí v ČR, 5. 9. 2014 [cit. 2015-04-12]. Dostupné z: <http://www.ztis.cz/rubrika/z-domova/clanek/novym-brnenskym-rabinem-se-stal-menase-kliment>
- MUNK, Jan. 2014. Židovská komunita v České republice po roce 1989. *Acta Judaica Slovaca*. Bratislava: SNM – Múzeum židovskej kultúry, 2014, č. 20, s. 70–75.
- NEWMAN, Ja'akov et al. 1992. *Judaismus od A do Z: slovník pojmů a termínů*. 1. vyd. Praha: Sefer, 1992. 285 s. Judaika; sv. 1. ISBN 80-900895-3-4.
- NADAČNÍ FOND OBĚTEM HOLOCAUSTU. *NFOH – Nadační fond obětem holocaustu* [online]. Praha: Nadační fond obětem holocaustu, c2013 [cit. 2014-11-11]. Dostupné z: <http://www.fondholocaust.cz/>
- NOSEK, Bedřich a DAMOHORSKÁ, Pavla. 2010. *Židovské tradice a zvyky*. Vyd. 1. V Praze: Karolinum, 2010. 271 s. ISBN 978-80-246-1518-9.
- Očistná lázeň – MIKVE. 1995. *Roš Chodeš*. Praha: Židovská obec v Praze, 1995, roč. 57, č. 6, s. 8–9. ISSN 1210-7468.

PAVLÁT, Leo, ed. 2005. *Židé - dějiny a kultura*. 3., dopl. vyd. V Praze: Židovské muzeum, 2005. 160 s. ISBN 80-86889-11-4.

PAŘÍK, Arno. 2006a. Staronový Hagibor. *Roš Chodeš*. Praha: Židovská obec v Praze, 2006, roč. 68, č. 7, s. 3, 11. ISSN 1210-7468. Dostupné také z: <http://www.fzo.cz/ros-chodes/archiv-ros-chodes/2006-2>.

– . 2006b. Z historie židovského vzdělávání. *Maskil*. Praha: Bejt Simcha, 2006, roč. 6, č. 3, s. 6–7. Dostupné také z: <http://www.maskil.cz/5767/3.pdf>

PĚKNÝ, Tomáš. 2001. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. 2., přeprac. a rozš. vyd. Praha: Sefer, 2001. 702 s. ISBN 80-85924-33-1.

Pirkej avot = Výroky otců: komentář: [traktát Babylónského talmudu s paralelním českým překladem a komentářem]. Vyd. 1. Praha: Sefer, 1994. 184, 55 s. Texty; sv. 1. ISBN 80-900895-7-7.

Počítat a mapovat: statistika židovského obyvatelstva v českých zemích [online]. [cit. 2015-04-12]. s. 407–414. Dostupné z: http://www.nasinebocizi.cz/wp-content/uploads/2014/02/6-01_Pocitat_a_mapovat_statistika_zidovskeho_obyvatelstva_v_ceskych_zemich.pdf

POLÁKOVÁ, Irena. 2014. Lauderovy školy. *Obecní noviny: informační měsíčník členů Židovské obce v Praze*. Praha: Židovská obec v Praze, 2014, roč. 12, č. 1, s. 8–9.

PUTÍK, Alexandr a SIXTOVÁ, Olga. 2005. *Dějiny Židů v Čechách a na Moravě. I, Od počátků po emancipaci: [Maiselova synagoga]*. Praha: Židovské muzeum v Praze, 2005. 107 s. Průvodce expozicí. ISBN 80-86889-00-9.

Rabín z Karlových Varů odchází. 2003. *Regionplzen.cz* [online]. Plzeň: UNIWEB, 26. 6. 2003, c2000–2015 [cit. 2015-04-13]. Dostupné z: <http://www.regionplzen.cz/zpravodajstvi/?rabin-z-karlovy-ch-varu-odchazi>

RADKOVIČOVÁ, Jitka. 2013. *Skauting pod modrobílou vlajkou: (židovský skauting v Československu 1918–1949)*. 2013. 25 s. Absolventská práce, Lesní škola OS.

– . 2012. Židovský skauting v Československu. In: *Český rozhlas* [online]. Praha: Český rozhlas, 30. prosince 2012, c1997–2015 [cit. 2014-09-23]. Dostupné z:

http://www.rozhlas.cz/nabozenstvi/zpravy/_zprava/zidovsky-skauting-v-ceskoslovensku--1154005

RYBÁR, Ctibor aj. 1991. *Židovská Praha: glosy k dějinám a kultuře: průvodce památkami*. 1. vyd. Praha: TV Spektrum, 1991. 337 s. ISBN 80-85334-04-6.

SAXLOVÁ, Magda a SÝS, Karel. 1991. *Šoulet a jiné básně, aneb, Židovská kuchařka*. Praha: Bon Art, 1991. 95 s. ISBN 80-900371-1-9.

SEDLÁK, Petr. 2010. Obnovování a organizace židovských náboženských obcí v českých zemích po druhé světové válce. *Federace židovských obcí v ČR* [online]. Praha: Federace židovských obcí v ČR, c2010 [cit. 2014-08-22]. Dostupné z: <http://www.fzo.cz/o-nas/historie/>

SEGEROVÁ, Vendula. 2000. Apšereniš: slavnost u příležitosti postřizín. *Lidé města*. Praha: SOFIS, 2000, roč. 2, č. 4, s. 177–191. ISSN 1212-8112.

SIDON, Karol. 1999. Loď unáší v dál: Efraim K. Sidon na téma členství v židovské obci. 2. *Roš Chodeš*. Praha: Židovská obec v Praze, 1999, roč. 61, č. 12, s. 10–11, 17. ISSN 1210-7468.

– . 2010. Zanedlouho už budeme normální. *Dingir*. Praha: Dingir, 2010, roč. 13, č. 2, s. 43. ISSN 1212-1371. Dostupné také z: http://www.dingir.cz/index.php?co=cislo/10/2/zanedlouho_uz_budeme_normalni_komunitou.

SINGER, Peter. 2001. *Osvobození zvířat*. Vyd. 1. Praha: Práh, 2001. 259 s. ISBN 80-7252-042-3.

SPIEGEL, Paul. 2007. *Kdo jsou Židé?*. Vyd. 1. Brno: Společnost pro odbornou literaturu – Barrister & Principal, 2007. 228 s. ISBN 978-80-87029-07-7.

STERN, Marc. 2002. *Svátky v životě Židů: vzpomínání, slavení, vyprávění*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 2002. 247 s. Světová náboženství. ISBN 80-7021-551-8.

TAUŠOVÁ, Zuzana. 2010. Brno bude mít rabína. Po třech letech. *Brněnský deník.cz* [online]. Vltava-Labe-Press, 26. 5. 2010, c2005–2015 [cit. 2015-04-12]. Dostupné z: http://brnensky.denik.cz/zpravy_region/brno-bude-mit-rabina-po-trech-letech20100526.html

ULPAN. *Výuka moderní hebrejštiny – proč studovat v Ulpanu?* [online]. Praha: o.s. ULPAN, c2014 [cit. 2014-09-27]. Dostupné z: <http://ulpan.cz/index.php?id=proc>

UNIVERZITA KARLOVA. FILOZOFICKÁ FAKULTA. *Pražské centrum židovských studií* [online]. Praha: FFUK, c2011 [cit. 2014-09-27]. Dostupné z: <http://pcjs.ff.cuni.cz/>

VELVYSLANECTVÍ ČESKÉ REPUBLIKY V TEL-AVIVU. *Vztahy se Státem Izrael* [online]. Praha: MZV ČR [cit. 2014-08-23]. Dostupné z: http://www.mzv.cz/telaviv/cz/vzajemne_vztahy/vztahy_se_statem_izrael/index.html

VESELSKÁ, Dana. 2006. *Mazal tov = Hodně štěstí: židovské svatební obřady – historie a současnost = Good luck: Jewish wedding ceremonies – past and present*. V Praze: Židovské muzeum v Praze, c2006. 172 s. ISBN 80-86889-31-9.

VIDLÁKOVÁ, Michaela. 2014. Vzdělávací činnost TI v uplynulém roce. *Terezínská iniciativa: časopis mezinárodního sdružení*. Praha: Terezínská iniciativa, 2014, č. 68, s. 3. Dostupné také z: <http://www.terezinstudies.cz/export/sites/terezinstudies/TI/casopis-terezinska-iniciativa/2014/newsletter68.pdf>

Z vystoupení vrchního kantora Viktora Feuerlichta. 1989. *Věstník židovských náboženských obcí v Československu*. Praha: Rada Židovských náboženských obcí, 1989, roč. 51, č. 2, s. 2.

ZAHRADNÍKOVÁ, Marie. 2006. Dějiny Židů v českých zemích. *Neztratit víru v člověka–: Protektorát očima židovských dětí: projekt Židovského muzea v Praze* [online]. Praha: Židovské muzeum v Praze – Oddělení pro vzdělávání a kulturu [cit. 2014-08-16]. Dostupné z: http://www.neztratitviru.net/doc/metodika/Zide_v_ceskych_zemich_2006.doc

ZBAVITELOVÁ, Gita. 2007. Nevyjasněná smrt Charlese Jordana. In: *Český rozhlas* [online]. Praha: Český rozhlas, 20. srpna 2007 [cit. 2014-09-23]. Dostupné z: http://www.rozhlas.cz/nabozenstvi/zpravy/_zprava/nevyjasnena-smrt-charlese-jordana--373318

ŽIDOVSKÁ LIBERÁLNÍ UNIE. *Židovská liberální unie v České republice* [online]. Praha: Židovská liberální unie, c2014 [cit. 2015-04-16]. Dostupné z: <http://www.zlu.cz/>

– . *Židovská liberální unie v České republice* [online]. Praha: Židovská liberální unie, 6. 1. 2002, c2014 [cit. 2015-04-16]. Stanovy Židovské liberální unie v České republice. Dostupné z: <http://www.zlu.cz/>

ŽIDOVSKÁ OBEC BRNO. *Židovská obec Brno* [online]. Brno: Židovská obec Brno, c2010 [cit. 2014-10-05]. Agentura JAS. Dostupné z: <http://www.zob.cz/?q=socialni>

– . *Židovská obec Brno* [online]. Brno: Židovská obec Brno, c2010 [cit. 2014-10-05]. Kurzy hebrejštiny. Dostupné z: <http://www.zob.cz/?q=kurzy>

– . *Židovská obec Brno* [online]. Brno: Židovská obec Brno, 6. 11. 2011, c2010 [cit. 2015-04-08]. Stanovy ŽOB. Dostupné z: <http://www.zob.cz/files2/stanovy%20ŽOB.pdf>

– . *Židovská obec Brno* [online]. Brno: Židovská obec Brno, c2010 [cit. 2015-04-12]. Současnost. Dostupné z: <http://www.zob.cz/?q=Soucasnost>

ŽIDOVSKÁ OBEC DĚČÍN. *Obec – Židovská obec Děčín* [online]. Děčín: Židovská obec Děčín, c2004–2014, aktualizováno: 23. 11. 2014 [cit. 2015-03-19]. Dostupné z: <http://zidovskaobecdecin.wz.cz/obec-obec.html>

ŽIDOVSKÁ OBEC OLOMOUC. *Židovská obec Olomouc* [online]. Olomouc: Židovská obec Olomouc [cit. 2015-04-25]. Historický vývoj. Dostupné z: <http://kehila-olomouc.cz/rs/historie/historicky-vyvoj/>

ŽIDOVSKÁ OBEC OLOMOUC. *Židovská obec Olomouc* [online]. Olomouc: Židovská obec Olomouc [cit. 2015-04-25]. Stanovy. Dostupné z: <http://kehila-olomouc.cz/rs/dokumenty-2/stanovy/>

ŽIDOVSKÁ OBEC OLOMOUC. *Židovská obec Olomouc*. 2013. *Maskil*. Praha: Bejt Simcha, 2013, roč. 12, č. 6, s. 4–5, 15. Dostupné také z: <http://www.maskil.cz/5773/6.pdf>

ŽIDOVSKÁ OBEC PLZEŇ. *Židovská obec Plzeň* [online]. [cit. 2014-09-23]. Stipendium. Dostupné z: <http://www.zoplzen.cz/stipendium.html>

ŽIDOVSKÁ OBEC TEPLICE. *Židovská obec Teplice* [online]. Teplice: Uniting Church Arizona, c2023 [cit. 2015-03-18]. O nás. Dostupné z: http://www.kehila-teplice.cz/#!about_us/c55t

Židovská obec Ostrava: výroční zpráva za rok 2013 [online]. Ostrava: Židovská obec Ostrava, 11. 6. 2014 [cit. 2015-04-19]. 14 s. Dostupné z: <http://kehila-ostava.cz/wp-content/uploads/2014/07/V%C3%BDro%C4%8Dn%C3%AD-zpr%C3%A1va-2013-%C5%BDIDOVSK%C3%81-OBEC-OSTRAVA-%E2%80%93-def.-11.6.2014-posledn%C3%AD-%E2%80%93-kopie.pdf>

ŽIDOVSKÁ OBEC V OSTRAVĚ. *Židovská obec v Ostravě* [online]. Ostrava: Židovská obec v Ostravě [cit. 2014-11-17]. O agentuře domácí péče Tikvah. Dostupné z: <http://kehila-ostava.cz/o-agenture-domaci-pece-tikvah/>

ŽIDOVSKÁ OBEC V PRAZE. *Program Židovské obce v Praze "Dokaž to s námi"*. 6 s. Informační leták.

– . *Židovská obec v Praze* [online]. Praha: Židovská obec v Praze, c2015 [cit. 2014-11-05]. Mikve pro ženy. Dostupné z: http://www.kehilaprag.cz/index.php?option=com_content&view=article&id=163&Itemid=155&lang=cs

– . *Židovská obec v Praze* [online]. Praha: Židovská obec v Praze, c2015 [cit. 2014-12-11]. Pražský Rabinát. Dostupné z: http://www.kehilaprag.cz/index.php?option=com_content&view=article&id=15&Itemid=66&lang=cs

– . *Židovská obec v Praze* [online]. Praha: Židovská obec v Praze, c2015 [cit. 2014-11-04]. Průvodce košer potravinami pro rok 2014-5774. Dostupné z: http://www.kehilaprag.cz/index.php?option=com_content&view=article&id=79&Itemid=269&lang=cs

– . *Židovská obec v Praze* [online]. Praha: Židovská obec v Praze, c2015 [cit. 2014-11-02]. Seznam certifikovaných výrobců a jejich produkty. Dostupné z: http://www.kehilaprag.cz/index.php?option=com_content&view=article&id=322%3Aseznam-certifikovanych-vyrobc-a-jejich-produkty&catid=132%3Akosherspolecnosti&Itemid=205&lang=cs

– . *Židovská obec v Praze* [online]. Praha: Židovská obec v Praze, c2015 [cit. 2014-12-11]. Stanovy Židovské obce v Praze. Dostupné z:

http://www.kehilaprag.cz/index.php?option=com_content&view=article&id=60&Itemid=71&lang=cs

Židovská obec v Praze: výroční zpráva za rok 2013. 2014. Praha: Židovská obec v Praze, c2014. 40 s.

ŽIDOVSKÉ MUZEUM V PRAZE. *Naši nebo cizí?: Židé v českém 20. století* [online]. Praha: Židovské muzeum v Praze [cit. 2015-04-12]. O projektu. Dostupné z: <http://www.nasinebocizi.cz/o-projektu-3/>

– . *Výroční zpráva Židovského muzea v Praze za rok 2013* [online]. Praha: Židovské muzeum v Praze, 2014 [cit. 2015-04-12]. 49 s. Dostupné z: <http://c.jewishmuseum.cz/files/obsah/vyrocnizpravy/Vyrocnizprava2013.pdf>

Osobní komunikace

podle ústního sdělení Dagmar Dushinsky (členka ŽO Praha a balanit) dne 20. března 2015

podle ústního sdělení Františka Fendrycha (předseda Židovské liberální unie v České republice) dne 15. dubna 2015

podle ústního sdělení Martina Jora (koordinátor Bnej Israel) dne 12. ledna 2015

podle ústního sdělení Evy Kosákové (předsedkyně pobočky Ženské mezinárodní sionistické organizace WIZO v České republice, členka Židovské obce v Praze), dne 5. ledna. 2015

podle ústního sdělení Davida Krause (člen a bývalý předseda České unie židovské mládeže) dne 22. ledna 2015

podle ústního sdělení Ley Květ (tajemnice ŽO Liberec) dne 12. ledna 2015

podle ústního sdělení Pavly Hermíny Neuner (členka Židovského sportovního klubu Hakoach; zaměstnankyně Židovského muzea v Praze – odbor židovských studií a dějin antisemitismu, kurátorka Sbírký rozhovory s pamětníky) dne 3. dubna 2015

podle ústního sdělení Jany Polišenské (členka ŽO Děčín; zaměstnankyně Židovského muzea v Praze – odbor knihovny, hebraistka) dne 30. listopadu 2014

podle ústního sdělení Miroslavy Poskočilové (členka a sociální pracovnice ŽO Děčín) dne 16. března 2015.

podle ústního sdělení Tomáše Pulce (člen ŽO Teplice) dne 26. února 2015 a 12. března 2015

podle ústního sdělení Vlasty Rút Sidonové (členka a sociální pracovnice Židovské obce v Praze), dne 13. ledna 2015

podle ústního sdělení Milana Waltera (člen ŽO Děčín; zaměstnanec Židovského muzea v Praze – odbor knihovny) dne 30. prosince 2014

DVOŘÁKOVÁ, Věra. 2015. RE: Prosba k DP [online]. Message to: Jana DVOŘÁKOVÁ. 7. 4. 2015, 21:19:39 [cit. 2015-04-07]. Osobní komunikace.

HÁJEK, Marcel. 2015. Re: Prosba o informace k DP [online]. Message to: Jana DVOŘÁKOVÁ. 13. 2. 2015, 16:01:54 [cit. 2015-02-15]. Osobní komunikace.

KOČÍ, Chaim. 2015a. Re: Prosba o informace k diplomové práci [online]. Message to: Jana DVOŘÁKOVÁ. 8. 4. 2015, 9:55:38 [cit. 2015-04-13]. Osobní komunikace.

– . 2015b. Re: Upravená verze DP [online]. Message to: Jana DVOŘÁKOVÁ. 30. 4. 2015, 11:34:30 [cit. 2015-05-02]. Osobní komunikace.

NĚMEČKOVÁ, Hana. 2014. školka – Brno [online]. Message to: Jana DVOŘÁKOVÁ. 1. 10. 2014, 20:07:09 [cit. 2014-10-13]. Osobní komunikace.

SLANINOVÁ, Miroslava. 2015. DP [online]. Message to: Jana DVOŘÁKOVÁ. 21. 4. 2015, 9:58:16 [cit. 2015-04-22]. Osobní komunikace.

Další zdroje

VÁŇOVÁ, Tereza Gafna. 2014. *Na počátku – co se děje v židovských rodinách před, při a po příchodu dětí na svět*. Praha, 25. únor 2014 – 9:35–10:30. Přednáška v rámci semináře „Židovský životní cyklus: co a proč dělají Židé v důležitých momentech života“ konaného na Židovské obci v Praze.

ŽIDOVSKÉ MUZEUM V PRAZE, sbírka Rozhovory s pamětníky, rozhovor 122